

ΣΧΟΛΗ : Επιστημών του ανθρώπου

ΤΜΗΜΑ: Ιστορίας Αρχαιολογίας Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

Η Συγκρότηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ

(1974 – 1981):

*Φυσιολογία, χαρακτηριστικά και
λειτουργίες*

Εισηγήτρια:
ΣΠΑΝΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑ

Επιτηρήτριες:
ΕΦΗ ΓΑΖΗ
ANNA MATΘΑΙΟΥ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 2093/1
Ημερ. Εισ.: 18-05-2004
Δωρεά:
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ
2003
ΣΠΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Σχολή : *Επιστημών του Ανθρώπου*

Τμήμα : *Ιστορίας Αρχαιολογίας Κοινωνικής Ανθρωπολογίας*

Πτυχιακή Εργασία:

ΘΕΜΑ:

« Η Συγκρότηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ

(1974 – 1981)

*Φυσιογνωμία, χαρακτηριστικά και
Λειτουργίες »*

Εισηγήτρια:

Σπανού Σωτηρία

Επιτηρήτριες:

Έφη Γαζή

Άννα Ματθαίου

ΒΟΛΟΣ 2003

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000070488

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Η Συγκρότηση των πολιτικών κομμάτων και η προοπτική τους

Εισαγωγή.....	1
Τα πολιτικά γεγονότα της δεκαετίας του 1950.....	3
Τα πολιτικά γεγονότα της δεκαετίας του 1960.....	16
Οι ιδιομορφίες της Ελληνικής Πραγματικότητας.....	28
Η Δικτατορία 1967 – 1974.....	29
Οι επιπτώσεις της δικτατορίας.....	36
Τα κόμματα της Μεταπολίτευσης.....	40
Τα χαρακτηριστικά της Μεταπολιτευτικής Περιόδου.....	43

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Η Συγκρότηση του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος

1974 – 1981

Η δρομολόγηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ	47
Από το ΠΑΚ στο ΠΑ.ΣΟ.Κ.....	52
Μετεκλογικές «ενδο – συζητήσεις».....	59
Η αλλαγή του ΠΑ.ΣΟ.Κ κατά τις εκλογές του 1977.....	67
Η πορεία προς την εξουσία.....	71
Προγραμματικές Δηλώσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ 22/11/1981.....	81
Επισκόπηση.....	85
Χρονολογικός Πίνακας.....	93
Βιβλιογραφία	95

Ενότητα 1

Μια χαρτογράφηση της Μεταπολεμικής Πολιτικής Ιστορίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία προσπαθεί να προσεγγίσει τη σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας, μέσα από τη συγκρότηση των κομμάτων στις δεκαετίες του 1950 και 1960, να υπογραμμίσει την καθοριστική συμβολή της δικτατορίας στην αλλαγή της πολιτικής των κομμάτων και της αντιμετώπισης τους από το εκλογικό σώμα κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης. Λεπτομερέστερη αναφορά γίνεται για τη συγκρότηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ, τις ιδεολογικές μετεξελίξεις του, από μαζικό κόμμα σε κόμμα εξουσίας. Ένα μέρος της εργασίας καλύπτει η μελέτη περιορισμένου τμήματος αρχείου του ΠΑ.ΣΟ.Κ, καθώς και μέρος του έντυπου τύπου της εποχής. Το αρνητικό σημείο εντοπίζεται στην έλλειψη επαρκούς βιβλιογραφίας για την κοινωνική εκπροσώπηση, την κοινωνική διάρθρωση των πολιτικών σχηματισμών, καθώς και την εξέλιξη της αντιμετώπισης των κομμάτων από το εκλογικό σώμα. Αυτή η εργασία απλά αγγίζει την τόσο ενδιαφέρουσα πολιτικά περίοδο, με στόχο την ανάλυση των συγκεκριμένων γεγονότων, για την κατανόηση της γένεσης και εξέλιξης των σύγχρονων κομμάτων, αλλά και ως ένα βαθμό της ακολουθούμενης πολιτικής τους.

Πολιτικό κόμμα είναι μια ομάδα οργανωμένη με σκοπό την κατάκτηση και άσκηση της εξουσίας μέσα σε μια πολιτεία. Το κόμμα διακρίνεται από τις ομάδες συμφερόντων, δηλαδή από ένα σύνολο ατόμων που προβάλλει αγωνιστικά διεκδικήσεις έναντι άλλων ομάδων, για να διατηρήσει ή να προαγάγει τις θέσεις ή τις επιδιώξεις του, καθώς εκθέτει

υποψηφίους κατά τη διαδικασία των εκλογών και την ομάδα πίεσεως, που με τη σειρά της επιζητεί να επηρεάσει και την κυβέρνηση και τα κόμματα για την προώθηση των συμφερόντων της.

Τα πολιτικά κόμματα πρωτοεμφανίστηκαν με τη σύγχρονη μορφή τους κατά τον 19ο αιώνα σε Ευρώπη και Αμερική ενώ η εξάπλωση τους σε όλο τον κόσμο γίνεται χαρακτηριστικό του 20ου αιώνα, τα οποία αναπτύχθηκαν παράλληλα με τα εκλογικά και κοινοβουλευτικά συστήματα. Τα κόμματα διακρίνονται σε κόμματα στελεχών και σε κόμματα μαζών. Το πρώτο είδος κομμάτων είναι ομάδες επιλέκτων ή εκπροσώπων ενώ, οι μάζες λαού περιορίζονται στο ρόλο θεατών. Στα μαζικά κόμματα συμπεριλαμβάνονται τα σοσιαλιστικά και τα κομμουνιστικά. Σε μια δημοκρατικά οργανωμένη κοινωνία όλα τα κόμματα μετέχουν σε κάποιο βαθμό στην άσκηση πολιτικής εξουσίας, είτε σχηματίζοντας κυβέρνηση, είτε από τη θέση της αντιπολίτευσης¹. Πολλοί ισχυρίζονται πως, γενεσιουργός αιτία των κομμάτων αποτελεί η κοινωνική ρήξη και οι πολιτικές αντιπαραθέσεις. Ωστόσο, η τυπολογία τους δεν μπορεί να εννοηθεί ανεξάρτητα από την εκάστοτε κοινωνική, πολιτική και γενικότερα πολιτιστική «τυπολογία», καθώς από τη μελέτη των πολιτικών σχηματισμών προκύπτει η εξέταση ολόκληρου του κοινωνικού γίνεσθαι όπου αυτά λειτουργούν. Ο **Gramsci** αναφέρει χαρακτηριστικά:

«...να γράψει κανείς την ιστορία ενός κόμματος δεν σημαίνει τίποτα λιγότερο από το να γράψει την ιστορία αυτής της χώρας από μια συγκεκριμένη οπτική σκοπιά...»²

Όσον αφορά την Ελλάδα, η συγκρότηση των πολιτικών κομμάτων και η ανάπτυξη του πολιτικού συστήματος, οργανωμένα με βάση την ελληνική πραγματικότητα και ιδιομορφία, δεν απείχαν πολύ από την υπόλοιπη Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής δημιουργήθηκαν δύο κύριες αντιστασιακές ομάδες εκφράζοντας παράλληλα και τους δυο παραδοσιακούς πολιτικούς πόλους, της Αριστεράς με το ΕΑΜ και της Δεξιάς με τον ΕΔΕΣ. Αυτές οι ομάδες βρέθηκαν αντιμέτωπες στον καταστροφικό για τη χώρα εμφύλιο πόλεμο, χωρίζοντας την κοινωνία σε «εθνικόφρονες-πατριώτες» και «εχθρούς». Ο πόλεμος αυτός ήταν πρωτοφανής για την αγριότητα και τον φανατισμό που έδειξαν και οι δυο πλευρές. Ο εμφύλιος κληροδότησε στην νέα εποχή μια

¹ Duverger Maurice, *Πολιτικά κόμματα και ομάδες συμφερόντων*, στο Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τ.50, Αθήνα, Πάπυρος, 1997, σελ. 75

² Παρατίθεται στο *Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων*, Σπουρδαλάκης Μ., Αθήνα, Εξάντας, 1990², σελ. 25, 33, 117

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ

ΔΕΞΙΑ

Λαϊκό Κόμμα
Πολιτική Ανεξάρτητη Παράταξη

Εθνικό Ενωτικό Κόμμα

Νέο Κόμμα

Ελληνικός Συναγερμός

Κ. Τσαλδάρη
με πολιτικούς κληρονόμους
του Μεταξά. Κοτζιά – Μανιαδάκη
Π. Κανελλόπουλο

Σπ. Μαρκεζίνη

Αλ. Παπάγο

ΚΕΝΤΡΟ

Κόμμα Προοδευτικών Φιλελευθέρων Ν. Πλαστήρα

Δημοκρατικό Προοδευτικό

Τσουδερός

Τα δύο αυτά κόμματα συνεργάστηκαν στις εκλογές του 1950 και ίδρυσαν :
Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου
(Ε.Π.Ε.Κ.)

Κόμμα των Φιλελευθέρων

Σ. Βενιζέλο

Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Γ. Παπανδρέου

ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Δημοκρατική Παράταξη

Α. Σβώλο

Η Δ.Π. προήλθε από τρία μικρά κόμματα, Σοσιαλιστικό Κόμμα- Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας με πρόεδρο τον Α. Σβώλο και το κόμμα του Ι. Σοφιανόπουλου. Σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση της Δ.Π διαδραμάτισε και ο παράνομος μηχανισμός του Κ.Κ.Ε στην Ελλάδα.

αντικομμουνιστική ιδεολογία και τον τρόπο λειτουργίας του κοινοβουλευτισμού παράλληλα με τη λειτουργία και την πολιτική εξουσία εξω-κοινοβουλευτικών θεσμών και φορέων όπως ήταν το παλάτι και ο στρατός, σημαντική ήταν και η παρουσία ακροδεξιών παρακρατικών οργανώσεων³. Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι η παρέμβαση των δυτικών δυνάμεων (Αγγλία, Η.Π.Α.) στα εσωτερικά της χώρας. Οι στόχοι της αμερικανικής πολιτικής για την Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1950 ήταν η εξουδετέρωση κάθε κομμουνιστικής επιρροής, η προσήλωση της χώρας στο ΝΑΤΟ και η οικονομική και πολιτική σταθερότητα. Για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών στενή ήταν η συνεργασία των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών των δύο χωρών⁴. Η αντιπαράθεση αριστερών και δεξιών κλυδωνίζει την ελληνική πραγματικότητα τις επόμενες δεκαετίες τόσο στο πολιτικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο και αποτελεί τροχοπέδη για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ 1950

Μετά την απελευθέρωση της χώρας από τη γερμανική Κατοχή και με τα σύννεφα του εμφυλίου πολέμου να έχουν καλύψει τον Ελληνικό ουρανό, προκηρύχτηκαν εκλογές για το Μάρτιο του 1946 με τη συμμετοχή των πολιτικών δυνάμεων, που κυριαρχούσαν στην Προ-μεταξική εποχή. Το **Λαϊκό Κόμμα** και το κόμμα των **Φιλελευθέρων**, (απήχε η Αριστερά, όπου μετά τον πόλεμο την εξέφραζαν το ΚΚΕ και το κόμμα του Γ. Καφαντάρη), συνεργάστηκαν για να σχηματίσουν την κυβέρνηση **«Εθνικής Ενότητας»**.

³ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας.

⁴ Παπαχελάς Αλ., *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο Αμερικανικός παράγων 1947-1967*, Αθήνα, Εστία, 1997, σελ.18

Η κυβέρνηση διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διαχείριση της κρίσιμης διετίας (1947-1949) του εμφυλίου.

Το 1949 τερματίστηκε ο εμφύλιος, με σημαντικές απώλειες σε έμπυχο και άψυχο υλικό και από τις δύο πλευρές, με χιλιάδες πολιτικούς εξόριστους και με ένα κλίμα καχυποψίας και τρομοκρατίας να πλανιέται σε όλη τη χώρα. Προκηρύχθηκαν εκλογές για το Μάρτη του 1950. Τυπικά αποτελούσαν τις πρώτες εκλογές, μετά την γερμανική Κατοχή, αφού οι προηγούμενες στιγματίστηκαν από την αποχή της Αριστεράς και γενικότερα της τρομοκρατίας που επικρατούσε ως προοίμιο του εμφυλίου⁵. Μετά τον εμφύλιο εξακολουθούσε να υπάρχει ένα ισχυρό εργατικό και λαϊκό κίνημα, παρά την επίθεση που δέχτηκε κατά τη διάρκεια του. Πυρήνας του κινήματος παραμένει η εργατο-αγροτική συμμαχία, όπως είχε διαμορφωθεί στα πλαίσια του ΕΑΜ. Από την άλλη η αστική στρατηγική έχοντας εξασφαλίσει την στήριξη από το εξωτερικό έθεσε δύο στόχους: την κατά μέτωπο σύγκρουση με το κοινωνικό μπλοκ που είχε διαμορφώσει το ΕΑΜ, επιδιώκοντας τη διάλυση της λαϊκής εξουσίας, που είχε αρχίσει να οικοδομείται και την ανασυγκρότηση της κοινωνικής βάσης της εξουσίας με την παλινόρθωση της προπολεμικής αστικής εξουσίας⁶. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτών των εκλογών ήταν, ότι επιδιώχθηκε η αναβολή τους και με την εύνοια των Ανακτόρων, ουσιαστικά δρομολογούνταν η δημιουργία μεταβατικής δικτατορίας. Την άποψη αυτή υποστήριζαν ο **Σπ. Μαρκεζίνης** και ο **Π. Πιπινέλης**. Τελικά οι εκλογές ορίστηκαν για τον Μάρτη του 1950 ύστερα από την παρέμβαση του Αμερικανού Πρέσβη (**Χένρυ Γκράιηντ**) και το παλάτι επέστρεψε στην παράδοση των παρεμβάσεων του στη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού, έτσι ο Βασιλιάς Πάυλος μετά τις εκλογές δεν έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης ούτε στον επικεφαλής του Λαϊκού Κόμματος, το οποίο είχε αναδειχθεί πρώτο κόμμα, ούτε στον Ν. Πλαστήρα για τον οποίο είχαν συμφωνήσει οι υπόλοιποι αρχηγοί των κεντρικών κομμάτων, αλλά στο Σ. Βενιζέλο⁷. Οι εκλογές μάλιστα επισπεύτηκαν λόγω της πολιτικής κρίσης που προέκυψε από την περιοδεία του **Κ. Τσαλδάρη**, αρχηγού του Λαϊκού κόμματος, και την επίθεση που εξαπόλυσε προς τον Α.

⁵ Νικολακόπουλος Η., «Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου ως την άνοδο της ΕΚ», στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 2000, σελ. 172

⁶ Βερναρδάκης Χ., Μαυρής Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα, οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Εξάντας, 1991, σελ. 63-71

⁷ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο, υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας.

Παπάγο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αποσυρθούν από την κυβέρνηση «*Εθνικής Ενότητας*» οι υπουργοί των Φιλελευθέρων και έτσι να παραιτηθεί ο πρωθυπουργός Διομήδης.

Την κυβέρνηση Διομήδη ακολούθησε η Υπηρεσιακή Κυβέρνηση με τον Θεοτόκη, που διεξήγαγε και τις εκλογές. Πρότεινε το πλειοψηφικό σύστημα χωρίς κομματική αντιπροσώπευση, αλλά κάθε ψηφοδέλτιο και όνομα, όπου θα περιλάμβανε και τη φωτογραφία του υποψηφίου (φωτογραφικό σύστημα). Η πρόταση δεν έγινε δεκτή, έτσι επικράτησε η απλή αναλογική. Σε αυτές τις εκλογές έχουν δικαίωμα ψήφου και οι στρατιωτικοί. Οι εκλογές ορίστηκαν για τις 5 Μαρτίου 1950 (σχ.1).

Οι εκλογές αυτές αντικατοπτρίζουν τη δυσαρέσκεια της κοινωνίας απέναντι στα κόμματα και τους πολιτικούς. Η συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση φανέρωσε τη φθορά των ιστορικών κομμάτων (Λαϊκού, Φιλελεύθερου), που εκφράστηκε με την πολυδιάσπαση του κομματικού συστήματος (29 κομματικοί συνδυασμοί πήραν μέρος στις εκλογές της 5ης Μαρτίου 1950) αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την απουσία ηγετικής πολιτικής δύναμης. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η πτώση της Δεξιάς, η οποία είχε πολυδιασπαστεί χάνοντας τη συνοχή της. Το παλάτι επιδίωκε να διατηρηθεί η πολυδιάσπαση στον συντηρητικό και τον κεντρώο χώρο, ώστε να ελέγχει το σχηματισμό αδύναμων κυβερνήσεων. Για τον λόγο αυτό δεν ήθελε την κάθοδο του Αλ. Παπάγου στην πολιτική⁸. Εξίσου εντυπωσιακή ήταν άνοδος των Αριστερών και Κέντρο-Αριστερών κομμάτων, ένα μόλις χρόνο μετά την ήττα της Αριστεράς στον εμφύλιο και παρά την τρομοκρατία που ενδυναμώνονταν με τους χιλιάδες φυλακισμένους και εξόριστους (**Μακρόνησος**). Το γεγονός αυτό αντανάκλούσε την ύπαρξη ενός σημαντικού τμήματος του εκλογικού σώματος, το οποίο αποδοκίμασε την πολιτική της προηγούμενης τετραετίας, δηλαδή τους νικητές του εμφυλίου⁹. Από τα παραπάνω φανερώνεται ότι η πολιτική κατάσταση της χώρας βρισκόταν σε ένα μεταβατικό στάδιο.

Στις εκλογές κανένας πολιτικός σχηματισμός δεν κατόρθωσε να πετύχει την απόλυτη πλειοψηφία, έτσι οδηγήθηκαν στη λύση των συνεργασιών. Τα κόμματα του Κέντρου, ουσιαστικά οι μεγάλοι νικητές των εκλογών, έστειλαν στο βασιλιά

⁸ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο, υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας.,

⁹ Νικολακόπουλος Η., *Η καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογές 1946-1967*, Αθήνα, Πατάκη, 2001, σελ. 110

πρωτόκολλο κυβερνητικής συνεργασίας προτείνοντας ως πρωθυπουργό τον **Ν. Πλαστήρα**. Ο βασιλιάς αρνήθηκε ενώ έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στο **Σ. Βενιζέλο**, ο οποίος συνεργάστηκε με τον **Π. Κανελλόπουλο**. Η παρέμβαση του Αμερικανού Πρέσβη και η απειλή της διακοπής της αμερικανικής βοήθειας ανάγκασαν το Σ. Βενιζέλο να παραιτηθεί. Γίνεται φανερό, ότι από την περίοδο του εμφυλίου η αμερικανική παρουσία και επέμβαση στα εσωτερικά της χώρας είναι συνεχής¹⁰. Άλλωστε, οι ευκαιρίες για μια εξωτερική διείσδυση αυξάνονται γεωμετρικά σε περιόδους εμφυλίου σπαραγμού (1947-1949) ή σε χρονικά διαστήματα που αμφισβητείται η καθεστωτική δομή του κράτους (1965-1967) ή όταν η χώρα στρατοκρατείται (1967-1974)¹¹. Η οικονομική και πολιτική κατάσταση της Ελλάδας δίνει την ευκαιρία και ανέχεται την αμερικανική επέμβαση. Από την πλευρά τους οι ΗΠΑ μέσα στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου εκμεταλλεύονται την αδυναμία της χώρας χρησιμοποιώντας την ισχυρή γεωπολιτική της θέση, κοντά στη Μέση Ανατολή. Στις 15 Απριλίου 1950 πρωθυπουργός γίνεται ο Ν.Πλαστήρας με αντιπρόεδρο τον **Γ. Παπανδρέου**, ενώ ο Σ. Βενιζέλος δεν έλαβε μέρος¹². Η κάθετη διαίρεση της λαϊκής βάσης του κέντρου μετεμφυλιακά εκφράστηκε με δύο κόμματα ΕΠΕΚ και ΚΦ καλύπτοντας το χώρο που είχε αφήσει η Αριστερά έπειτα από την ήττα της. Η ΕΠΕΚ επιθυμούσε την συμμετοχή στην εξουσία όλων των κοινωνικών και ιδεολογικών στρωμάτων ώστε να επιτευχθεί η ομαλοποίηση της πολιτικής – κοινωνικής κατάστασης¹³. Η ΕΠΕΚ προβάλλει το σύνθημα της «Αλλαγής» και της ειρήνευσης ενώ παράλληλα, υιοθετεί ανοιχτά ένα μεγάλο μέρος του ΕΑΜικού προγράμματος (λαοκρατία- κοινωνική μεταρρύθμιση), αφαιρώντας όμως κάθε στοιχείο επαναστατικής ρήξης, συναρθρώνοντας το σε μια προοπτική εναλλακτικής λύσης, που θα βασιστεί στην ενσωμάτωση λαϊκών μαζών που εμπνέονται ακόμα από το ΕΑΜ. Η κοινωνική βάση του κόμματος της ΕΠΕΚ αποτελείται από τα λαϊκά στρώματα, εργάτες, αγρότες, αλλά και τους πρόσφυγες. Ο Ν. Πλαστήρας προσπάθησε την εγκαθίδρυση μιας σοσιαλδημοκρατίας αλλά δεν ήταν ούτε ο χρόνος κατάλληλος, ούτε η κοινωνία ώριμη

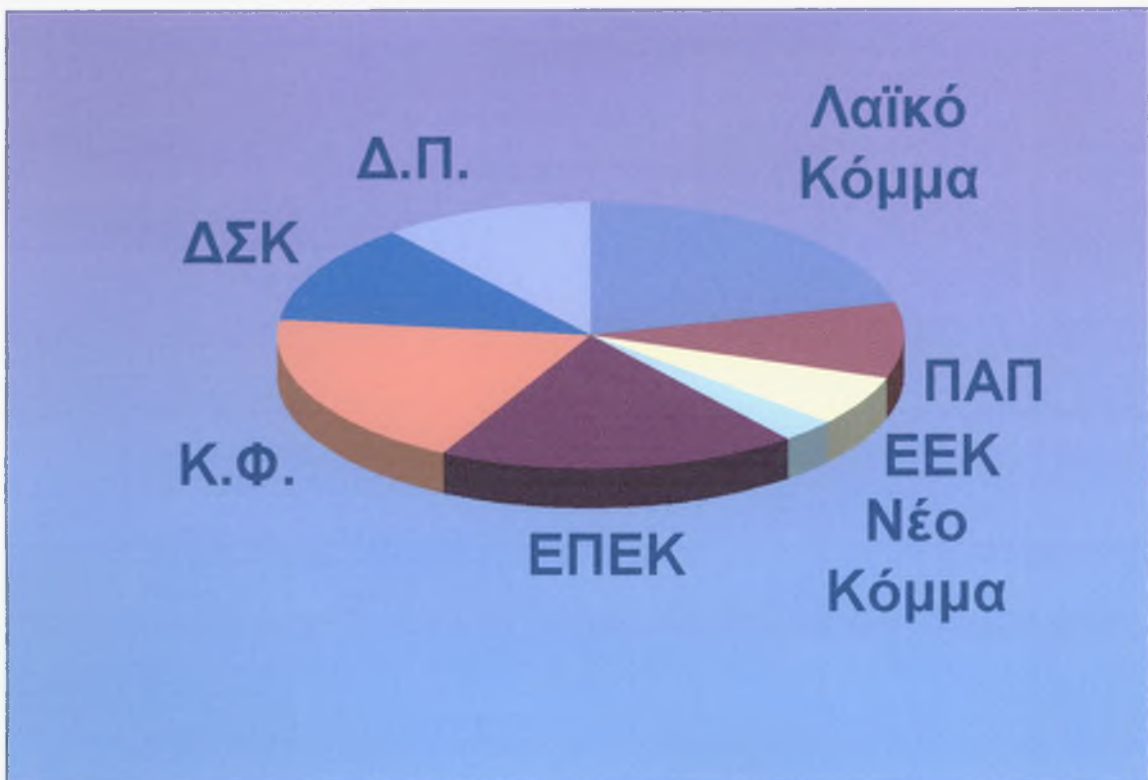
¹⁰ Νικολακόπουλος Η., «Από το τέλος του εμφυλίου στην άνοδο της ΕΚ» στο ΙΕΕ, *ό.π.*, σελ. 173-175

¹¹ Κουλούμπης Θ., *Προβλήματα Ελληνοαμερικανικών σχέσεων, πως αντιμετωπίζεται η εξάρτηση*, Αθήνα Εστία, 1978, σελ. 19-20

¹² Νικολακόπουλος Η., «Το Κέντρο στην εξουσία», στο ΙΕΕ, *ό.π.*, σελ. 175

¹³ Νικολακόπουλος Η., *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964, η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Εθν. Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1988², σελ 75

Εκλογές 5ης Μαρτίου 1950

κυκλικό διάγραμμα 1

<i>Λαϊκό Κόμμα</i>	<i>18,80%</i>
<i>ΠΑΠ</i>	<i>8,20%</i>
<i>ΕΕΚ</i>	<i>5,30%</i>
<i>Νέο Κόμμα</i>	<i>2,50%</i>
<i>ΕΠΕΚ</i>	<i>16,40%</i>
<i>Κ.Φ.</i>	<i>17,20%</i>
<i>ΔΣΚ</i>	<i>10,70%</i>
<i>Δ.Π.</i>	<i>9,70%</i>

για μια τέτοια αλλαγή. Άλλωστε έλλειπε η ηγεμονική αστική ιδεολογία για να ενσωματώσει τις λαϊκές τάξεις, ενώ ταυτόχρονα αρνητικά συνέβαλε η βαθιά οικονομική κρίση των αρχών της δεκαετίας 1950¹⁴. Η κυβέρνηση Πλαστήρα διατηρήθηκε στην εξουσία 4 μήνες. Αιτία της πτώσης της στάθηκε η αντιδικία για τα «μέτρα ειρηνεύσεως» και αφορμή η δήλωση του Ν. Πλαστήρα εναντίον της θανατικής ποινής. Αποχώρησε το Κόμμα των Φιλελευθέρων και η κυβέρνηση παραιτείται στις 18 Αυγούστου 1950¹⁵.

Στην πολιτική αστάθεια που ακολουθεί συμβάλλει και η διεθνής συγκυρία. Εκτός από τις πολιτικές διαφωνίες, την αντιπάθεια των Ανακτόρων και τις προσωπικές αντιθέσεις που οδήγησαν στην πτώση της κυβέρνησης Πλαστήρα σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η όξυνση του Ψυχρού Πολέμου, με την έναρξη του πολέμου της Κορέας (26/6/1950). Τα Ανάκτορα και οι ΗΠΑ επανατοποθετούνται και στρέφονται στη λύση μεταβατικής κυβέρνησης με τον Αλ. Παπάγο¹⁶. Στον Αλ. Παπάγο που την περίοδο του εμφυλίου ήταν αρχιστράτηγος του εθνικού στρατού τον Ιανουάριο του 1949, η κυβέρνηση Σοφούλη ανέθεσε τη γενική αρχιστρατηγία «εν λευκώ», την διοίκηση και των τριών σωμάτων των ενόπλων δυνάμεων και της χωροφυλακής. Η λύση δεν ευόδωσε, μάλιστα οδήγησε σε σύγκρουση Παπάγου-Ανακτόρων, καθώς ο βασιλιάς ήθελε να ελέγχει απόλυτα την νέα κυβέρνηση και να την αναγάγει ως ενοποιητικό σύμβολο εθνικοφρόνων και όχι να παρουσιάσει τον Αλ. Παπάγο ως πολιτικό ηγέτη¹⁷.

Η πολιτική κρίση διατηρήθηκε 3 μήνες, τελικά σχηματίστηκε η κυβέρνηση «*Εθνικής Συγκρότησης*» με τον Σ. Βενιζέλο και τη συνεργασία Λαϊκού Κόμματος και Δ.Σ.Κ. (Κ. Τσαλδάρη-Γ. Παπανδρέου) που έμεινε στην εξουσία για 51 ημέρες. Στα μέσα Οκτωβρίου αποκαλύφθηκε πολιτικό-οικονομικό σκάνδαλο στο οποίο εμπλέκονταν υπουργοί του Λαϊκού Κόμματος. Συγκεκριμένα, πρόκειται για το σκάνδαλο Χατζηπάνου, ο οποίος όντας Υπουργός της κυβέρνησης κατηγορήθηκε για διάφορες ατασθαλίες όπως ήταν οι χορηγήσεις αδειών φορτηγών αυτοκινήτων και ταξί που δεν τηρούσαν τις προϋποθέσεις του νόμου. Ταυτόχρονα ξέσπασε το σκάνδαλο της προμήθειας πετρελαίων στο οποίο φερόταν αναμειγμένη η Όλγα Κυριαζοπούλου, φίλη της Ναντίν Τσαλδάρη, συζύγου του πρωθυπουργού. Η Όλγα Κυριαζοπούλου φερόταν ως μεσάζουσα σε αγορές

¹⁴ Βερναρδάκης Χ., Μαυρή Γ., *ό.π.*, σελ. 198-199

¹⁵ Νικολακόπουλος Η., *Ηκαχεκτική δημοκρατία, ό.π.*, 2001, σελ.125

¹⁶ Νικολακόπουλος Η., *Ηκαχεκτική δημοκρατία, ό.π.*, σελ. 126

¹⁷ Παπαχελάς Αλ., *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, ό.π.*, σελ.26

πετρελαίων, καθώς το πετρέλαιο μαζί με άλλα είδη διανέμονταν με το δελτίο¹⁸. Το γεγονός οδήγησε σε διάλυση του κόμματος. Τότε, μέλη του, όπως **Σ.Στεφανόπουλος, Κ. Καραμανλής, Γ. Ράλλης**, ίδρυσαν μαζί με τον **Π. Κανελλόπουλο το Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα** με αρχηγούς τον Σ. Στεφανόπουλο και Π. Κανελλόπουλο. Το ΛΕΚ απέσυρε την εμπιστοσύνη του από την κυβέρνηση Βενιζέλου, που διεξήγαγε δημοτικές εκλογές τον Απρίλη του 1951, ύστερα από 17 χρόνια και όρισε ημερομηνία για βουλευτικές.

Από την άλλη το ΚΚΕ, με την άφιξη του **Ν. Μπελογιάννη** το 1950 στην Ελλάδα, θέλησε να ανασυγκροτηθεί και να εκπροσωπηθεί. Παράνομο καθώς ήταν, μοναδική διέξοδος έκφρασης του αποτελούσε η καθημερινή κυκλοφορία της εφημερίδας «**Δημοκρατικής**» από το 1947, ως τη στιγμή που απαγορεύτηκε το 1951 με τη σύλληψη του Ν.Μπελογιάννη. Παράλληλα το 1951 συγκροτήθηκε μια αυτόνομη πολιτική κίνηση ο **Δημοκρατικός Συναγερμός** με κατευθυντήριες εντολές του παράνομου ΚΚΕ από το εξωτερικό.

Το πολιτικό κλίμα οξύνθηκε περαιτέρω όταν στις 29/5/1951 ο Αλ. Παπάγος παραιτήθηκε από αρχιστράτηγος παρά τη διαφωνία των Ανακτόρων και μπήκε στην ενεργό πολιτική με τον κομματικό σχηματισμό που έφερε το όνομα « Ελληνικός Συναγερμός». Τότε **εκδηλώθηκε στρατιωτικό κίνημα των στελεχών του ΙΔΕΑ** (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών) που σχηματίστηκε το 1945, στο προσκήνιο εμφανίστηκε το 1951 με το αποτυχημένο κίνημα που εκδηλώθηκε ύστερα από την παραίτηση του Αλ. Παπάγου από τη θέση του αρχιστράτηγου¹⁹. Το βράδυ της 30ης Μαΐου του 1951, μόλις έγινε γνωστή η παραίτηση του, τα ηγετικά στελέχη του ΙΔΕΑ κατέλαβαν το ΓΕΣ, ΓΕΕΘΑ και το Ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών, με σκοπό να δείξουν, ότι εμπιστεύονταν ούτε την πολιτική ηγεσία ούτε τα Ανάκτορα, αλλά μόνο τον Αλ. Παπάγο, για να ελέγξουν το στράτευμα²⁰. Όταν πληροφορήθηκε ο Αλ. Παπάγος το κίνημα, διέταξε όλες τις μονάδες να επιστρέψουν στα στρατόπεδα τους, επιπλήττοντας ταυτόχρονα τους κινηματίες²¹.

Το γεγονός αυτό κατέδειξε, όχι μόνο την αδυναμία των κομμάτων να αναδειχθούν σε ηγετικές πολιτικές δυνάμεις, αλλά την επικίνδυνη πολιτική αστάθεια. Παράλληλα, ο

¹⁸ Ράλλης Γ., *Πολιτικές Εκμυστηρεύσεις 1950-1989*, Αθήνα, Προσκήνιο, 1990, σελ. 64

¹⁹ Παπαχελάς Αλ. Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας., ό.,π., σελ. 28

²⁰ Νικολακόπουλος Η., Ηκαχεκτική δημοκρατία, ό.,π. σελ. 130-131

²¹ Παπαχελάς Αλ. Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας., ό.,π., σελ. 28

ρόλος του βασιλιά δεν ήταν τίποτα περισσότερο από το να αποτελεί το φερέφωνο των ΗΠΑ. Άλλο χαρακτηριστικό είναι η ιδεολογική σύγχυση που επικρατούσε, λογικό ύστερα από τη διάσπαση των παραδοσιακών κομμάτων και την πολιτικά τεταμένη περίοδο του εμφυλίου²².

Η κοινωνική βάση του Ελ. Συναγερμού αποτελούνταν από τους αγροτικούς πληθυσμούς που δέχτηκαν τις επιπτώσεις του εμφυλίου και οι παραμεθόριες περιοχές που κρατήθηκαν μακριά από την πολιτική ζωή του τόπου με το πρόσχημα της ασφάλειας. Επίσης, όσοι προσδέθηκαν από την εποχή της μεταξικής δικτατορίας, στις δυνάμεις της καταπίεσης, ανεξάρτητα από ταξική προέλευση: δοσίλογοι, ταγματасφαλίτες, παρακρατικοί αλλά και τα επίσημα Σώματα Ασφαλείας. Σημαντική μερίδα των παραδοσιακών μικροαστών της πόλης, της υπαίθρου και του εκκαθαρισμένου κρατικού μηχανισμού τάσσονταν με τη δεξιά. Οι παλιές και νέες μερίδες της αστικής τάξης (επιχειρηματίες, τα παλιά τζάκια, οι νεόπλουτοι της ανοικοδόμησης). Η συγκρότηση της αστικής τάξης, μεταπολεμικά, θα βασιστεί, αρχικά, στα στρώματα που πλούτισαν κατά τη δεκαετία του 1940 χάρη στο κατοχικό εμπόριο και τη συνεργασία με τους κατακτητές. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν οι πρώτοι που αντιτάχτηκαν στον ΕΑΜικό κίνδυνο. Τέλος, στο χώρο της δεξιάς θα ενταχθεί οργανικά και μόνιμα το σύνολο σχεδόν της κοινωνικής κατηγορίας των αξιωματικών²³.

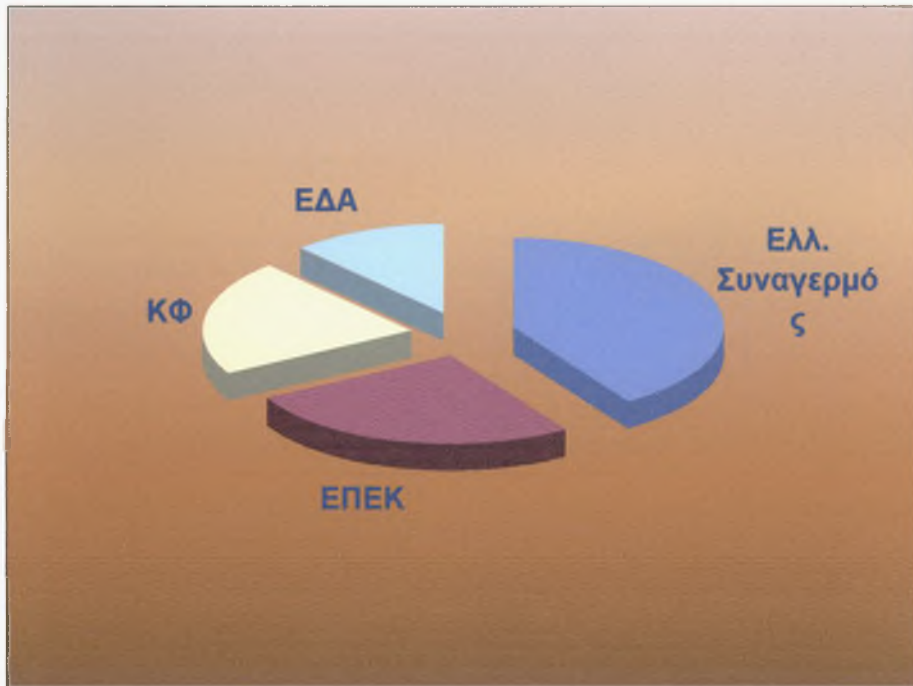
Οι εκλογές του 1951 έγιναν με νέο εκλογικό νόμο που στόχευε όχι μόνο στην υποαντιπροσώπηση των μικρών κομμάτων, αλλά και στην εξαφάνιση ορισμένων, εφόσον τα απέκλειε από τη β' κατανομή. Κοινή επιδίωξη Δεξιάς και Κέντρου αποτελούσε η μη εκλογή της Αριστεράς. Τελικά, στις εκλογές τις 9ης Σεπτεμβρίου 1951 (σχ. 2) πρώτος αναδείχθηκε ο Αλ. Παπάγος με τον «Ελληνικό Συναγερμό».

Η δημιουργία του Ελληνικού Συναγερμού προκάλεσε μια αναδιάρθρωση στο χώρο της Δεξιάς, αφού πολλά στελέχη προσχώρησαν στο κόμμα του Παπάγου αποχωρώντας από το Λαϊκό κόμμα. Στις εκλογές της 9ης Σεπτεμβρίου 1951 κατέβηκαν 5 κόμματα ο **Ελλ. Συναγερμός**, που πήρε την πλειοψηφία, το **Λαϊκό κόμμα**, το **Κόμμα των Φιλελευθέρων**, η **ΕΠΕΚ** του Ν. Πλαστήρα ως κόμμα ενιαίο και όχι συνασπισμών και η **ΕΔΑ** (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) με τον Ι. Πασαλίδη, που δημιουργήθηκε από την

²² Νικολακόπουλος Η., «Το Κέντρο στην εξουσία», στο ΙΕΕ, *ό.π.*, σελ. 176

²³ Βερναρδάκης Χ., Μαυρής Γ., *ό.π.* σελ. 174-175

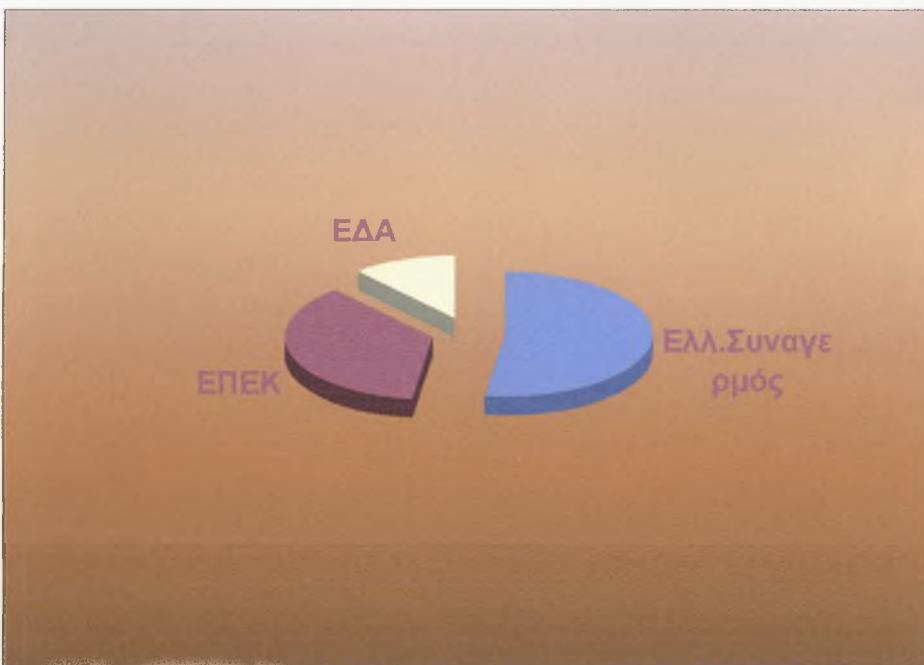
Εκλογές 1951

ΕΛΛ. Συναγ	36,50%
ΕΠΕΚ	23,50%
ΚΦ	19%
ΕΔΑ	10,60%

κυκλικό διάγραμμα 2

Εκλογές 1952

ΕΛΛ. Συναγ	49,20%
ΕΠΕΚ	34,20%
ΕΔΑ	10,60%

κυκλικό διάγραμμα 3

ένωση αριστερών παρατάξεων, αλλά και με την συμπαράσταση του παράνομου ΚΚΕ. Μετά τις εκλογές του 1951, ακυρώθηκε η εκλογή όσων βουλευτών της ΕΔΑ είχαν εκλεγεί ενόσω ήταν πολιτικοί εξόριστοι. Στα μάτια των αριστερών, κεντρώοι και δεξιοί πολιτικοί ήταν πλέον το ίδιο, την εποχή αυτή βγήκε και το σύνθημα «Τι Πλαστήρας, τι Παπάγος»²⁴. Το κόμμα του Γ. Παπανδρέου (ΔΣΚ) δεν κατόρθωσε να αντιπροσωπευθεί στη βουλή. Το γεγονός όμως, ότι κανένα κόμμα δεν κατόρθωσε να πετύχει την πλειοψηφία, έκανε το βασιλιά Παύλο να αναθέσει το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας στον Αλ. Παπάγο, με την ελπίδα ότι δεν θα μπορούσε να κυβερνήσει όπως ο ίδιος ήθελε²⁵, εκείνος αρνήθηκε και κυβέρνηση σχημάτισε ο Ν. Πλαστήρας, αφού συνεργάστηκε με τον Σ. Βενιζέλο.

Η κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα κράτησε ένα περίπου χρόνο. Κατά τη διάρκεια της θητείας της **η Ελλάδα μπαίνει στο NATO (1952)**, βελτιώνονται οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, ενώ αναγάγει το Κυπριακό σε κεντρικό ζήτημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η κυβέρνηση ψήφισε τον Απρίλιο του 1952 το νόμο « **περί μέτρων ειρηνεύσεως** », με βάση τα οποία οι θανατικές καταδίκες που είχαν επιβληθεί επί των καταδικασμένων κομμουνιστών μετατράπηκαν σε ισόβια. Επίσης απελευθερώθηκαν περισσότεροι από τους μισούς από τους 14.000 πολιτικούς κρατούμενους²⁶. Αναθεωρούνται πολλές δικαστικές αποφάσεις που αφορούσαν τον εμφύλιο και ελευθερώθηκαν ορισμένοι κρατούμενοι και εξόριστοι. Στην πολιτική αυτή αντιδρά ο Συναγερμός και κατηγορεί την κυβέρνηση για φιλοκομμουνιστική πολιτική. Η πρώτη κρίση εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση Πλαστήρα ήλθε με τη δίκη Μπελογιάννη. Ο Ν. Μπελογιάννης ήρθε παράνομα στην χώρα το 1950 και συνελήφθη την ίδια χρονιά. Η πρώτη δίκη τελείωσε στις 16/11/1951 με 12 θανατικές καταδίκες (είχε ήδη ψηφιστεί ο νόμος περί μέτρων ειρηνεύσεως). Απαγορεύτηκε η κυκλοφορία αριστερών εφημερίδων, όπως «Δημοκρατική» και «Φρουροί της Ειρήνης». Στις 15/2/1952 γίνεται η 2η δίκη του Ν. Μπελογιάννη περί κατασκοπείας και καταδικάστηκε με 8 θανατικές ποινές. Τελικά, εκτελείται στις 30/3/1952 μαζί με άλλους τρεις συντρόφους του. Η δεύτερη υπόθεση που

²⁴ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας,

²⁵ Νικολακόπουλος Η., *Ηκαχεκτική δημοκρατία*, ό.,π. σελ. 154

²⁶ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας..

κλόνισε την κυβέρνηση ήταν η υποτιθέμενη κομμουνιστική διείσδυση στην Πολεμική Αεροπορία τον Απρίλιο του 1952. Υπήρχαν φήμες για βασανιστήρια και για συμμετοχή αξιωματικών σε μάχες εναντίων ανταρτών. Η πολιτική κρίση πήρε σοβαρότερες διαστάσεις, από την ξαφνική και μη αναστρέψιμη κατάσταση υγείας του Ν. Πλαστήρα. Ορίστηκε ημερομηνία για νέες εκλογές, ύστερα και από την παραίτηση δύο βουλευτών (σχ. 3).

Για τις νέες εκλογές άλλαξε το εκλογικό σύστημα σε πλειοψηφικό και προκάλεσε την αντίδραση της ΕΔΑ και του κόμματος των Φιλελεύθερων. Οι εκλογές αυτές περισσότερο, κινήθηκαν πάνω από ιδεολογίες, όπως γίνεται φανερό και από τις συνεργασίες, **λαμβάνοντας έντονα προσωποποιημένο χαρακτήρα**. Προβάλλονται δύο στρατιωτικοί Αλ. Παπάγος και Ν. Πλαστήρας, δύο ηγέτες άμεσα δεμένοι με την περίοδο του Διχασμού, της πολιτικής πόλωσης και του φανατισμού.

Η πρώτη μονοκομματική κυβέρνηση στη μεταπολεμική Ελλάδα σχηματίστηκε από τον Αλ. Παπάγο και κράτησε στην εξουσία τη Δεξιά 11 χρόνια, πρώτα με τον Ελληνικό Συναγερμό και έπειτα με την ΕΡΕ του Κ. Καραμανλή, που συμμετείχε σε αυτήν την κυβέρνηση ως Υπουργός Δημοσίων Έργων. Η βάση του κόμματος ήταν ο αγροτικός πληθυσμός. Βασικός μοχλός του κόμματος ήταν ο έλεγχος της λειτουργίας του κράτους σε όλους τους τομείς. Σε γενικές γραμμές ακολουθήθηκε φιλοαμερικάνικη πολιτική, προχώρησαν σε αλλαγές στο Στρατό και την Αστυνομία, παρά την αντίρρηση των αμερικανών, οι οποίοι ζήτησαν επίμονα από τον Παπάγο να μην κάνει καμιά αλλαγή στο στράτευμα. Ο Αλ. Παπάγος προχώρησε στις ανακατατάξεις του στρατού, ώστε να καταστεί της απολύτου εμπιστοσύνης του για να πάρει την δήλωση από τους Αμερικανούς, ότι « *όλες οι αλλαγές στο στρατό θα πρέπει να έχουν την έγκριση του Αμερικανού στρατηγού Χάρτ* »²⁷. Συνέχισαν με την εκκαθάριση του δημοσίου από τους ανεπιθύμητους και επίσης εντάθηκαν οι διώξεις εναντίον της Αριστεράς. Μάλιστα τα χρόνια 1952-1955 ήταν τα χειρότερα της μετεμφυλιακής περιόδου για τους αριστερούς. Η κυβέρνηση Παπάγου με νόμο του 1954 προχώρησε σε περαιτέρω «εκκαθάριση» των δημόσιων υπηρεσιών. Το σημαντικότερο γεγονός διαφύλαξης του κλίματος του εμφυλίου ήταν η εκτέλεση **Ι. Πλουμπίδη**, μέλος της Κ.Ε του ΚΚΕ. Αυτή η εκτέλεση δεν

²⁷ Παπαχελάς Αλ., Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, ό.,π, σελ 39

μπορεί παρά να ερμηνευτεί μέσα στο πλαίσιο του μίσους και εκδικητικότητας που προέρχονταν από την εποχή της δεκαετίας του 1940²⁸.

Στο μεταξύ τα μέλη του ΙΔΕΑ είχαν ανανεωθεί και ήλεγχαν το στράτευμα. Η κεντρικά αντιπολίτευση μετά την ήττα στις εκλογές εμφάνιζε σημάδια διάλυσης. Η ΕΠΕΚ μετά το θάνατο του Ν. Πλαστήρα ουσιαστικά διαλύθηκε. Ο Σ.Βενιζέλος για να αντιμετωπίσει αυτή την πώλωση ανάμεσα σε Δεξιά και Αριστερά ζήτησε από τον Γ. Παπανδρέου συναρχηγία, όπου και πραγματοποιήθηκε στις 6/5/1953. Στις 10/7/1953 ο Γ. Καρτάλης ίδρυσε το **Δημοκρατικό Κόμμα** το οποίο συγχωνεύθηκε με του Α.Σβώλου (ΣΚ-ΕΛΔ) δημιουργώντας τη 1/9/1953 το **Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού** (ΔΚΕΛ). Ένα μικρό τμήμα της ΕΠΕΚ έμεινε με αρχηγό τον Ι.Παπαπολίτη ενώ τα βασικά στελέχη απεχώρησαν αμέσως μετά το θάνατο του Ν. Πλαστήρα.

Η κυβέρνηση Συναγερμού εισήγαγε το 1954 έναν νέο εκλογικό νόμο με ακραίο πλειοψηφικό σύστημα προκαλώντας την έντονη αντίδραση της κεντρικάς αντιπολίτευσης. Άμεση συνέπεια των παραπάνω ήταν να ενταθεί η πώλωση και να ενισχυθούν οι συνεργασίες ανάμεσα στο κέντρο και την ΕΔΑ. Το ΔΚΕΛ του Ι. Καρτάλη το 1954 συνεργάστηκε με το ΚΚΕ, όπου ίδρυσαν το **Δημοκρατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα**. Ο Συναγερμός άρχισε να κλονίζεται το 1954 με δύο γεγονότα: την παραίτηση Σπ.Μαρκεζίνη, ο οποίος ίδρυσε το **Κόμμα των Προοδευτικών**, αφού πήρε μαζί του άλλους 22 βουλευτές και την όξυνση του Κυπριακού. Η αστάθεια που δημιουργήθηκε από την αποχώρηση του Σπ. Μαρκεζίνη έκλεισε με τις εκλογές του 1956²⁹. Στο χώρο του κέντρου επήλθε ρήξη μεταξύ Γ. Παπανδρέου-Σ.Βενιζέλου. Ο Σ.Βενιζέλος τότε ιδρύει τη **Φιλελεύθερη Δημοκρατική Παράταξη**.

Τα Σεπτεμβριανά του 1955 στην Κωνσταντινούπολη προκάλεσαν όξυνση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων και στο εσωτερικό της χώρας έντονο **αντιαμερικανικό και αντισομμαχικό πνεύμα**. Η πολιτική κατάσταση και πάλι ασταθής, ύστερα μάλιστα από την ασθένεια του Αλ. Παπάγου. Ο βασιλιάς ζητά νέα πρόσωπα να αναλάβουν τη διαδοχή φωτογραφίζοντας τον Κ. Καραμανλή, θεωρώντας ότι ο Κ. Καραμανλής διατηρεί την αντικειμενικότητα, την ηρεμία και το σωστό κριτήριο. Επιπλέον, ο Κ. Καραμανλής είναι αποδέκτης της Αμερικανικής εύνοιας καθώς είχε πολλές επαφές με τον εκπρόσωπο της

²⁸ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας.

²⁹ Νικολακόπουλος Η., *Ηκαχεκτική δημοκρατία*, ό.,π. σελ. 184-185

CIA στην Ελλάδα³⁰. Το φθινόπωρο ανατίθεται στον Κ. Καραμανλή ο σχηματισμός κυβέρνησης. Η δημόσια εικόνα που είχε διαμορφώσει ο Κ. Καραμανλής αντιστοιχούσε στο αίτημα για ανανέωση του πολιτικού προσωπικού, αποστασιοποίηση από την κληρονομιά του Εθνικού Διχασμού και σταθερό προσανατολισμό προς την οικονομική ανάπτυξη. Τέλος ο Κ. Καραμανλής εκπροσωπούσε μια γενιά πολιτικών που προσέβλεπαν σχεδόν αποκλειστικά προς τις Η.Π.Α παρά προς την Μεγάλη Βρετανία (όπως οι προηγούμενες γενιές)³¹. Στην κυβέρνηση συμμετέχουν ο Π. Πιπινέλης και ο Γ. Ράλλης . Αυτή η παρέμβαση του βασιλιά θεωρήθηκε αντισυνταγματική, ακόμα και από τον ίδιο τον Κ.Καραμανλή, προκαλώντας, όπως ήταν φυσικό την αντίδραση σύσσωμης της αντιπολίτευσης. Στις 21/11/1955 κατατίθεται νέος εκλογικός νόμος το πλειοψηφικό σύστημα με περιορισμένη εκπροσώπηση , σύμφωνα με το οποίο το δεύτερο κόμμα για να έχει δικαίωμα στη διανομή των εδρών μιας εκλογικής περιφέρειας έπρεπε να συγκεντρώσει το 15% , έτσι έθετε ουσιαστικά εκτός βουλής τα μικρά κόμματα και κυρίως την ΕΔΑ. Επιπλέον εμπόδιζε την εμφάνιση αντίπαλων εκλογικών σχηματισμών από το χώρο της Δεξιάς. Αυτός ο νέος νόμος προκάλεσε έντονες διαφωνίες, που οδήγησαν στη συγκρότηση **Λαϊκού Μετώπου**.

Από την άλλη ο Κ. Καραμανλής θέλοντας να επισπεύσει τις εκλογές, ανακοίνωσε την ίδρυση κόμματος στις 4/1/1956 την **Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ)** αποσπώντας πολλά στελέχη του Συναγερμού. Η ΕΡΕ αποτελούσε έτσι τη μετεξέλιξη του Ε. Συναγερμού με ριζική αλλαγή της ηγετικής ομάδας σε συνδυασμό με την άνοδο μιας νέας γενιάς διαχειριστών της εξουσίας³². Σύμφωνα τώρα με τον εκλογικό νόμο, η ΕΡΕ θα κατόρθωνε να επιτύχει άνετη πλειοψηφία, ενώ τα κεντρώα και αριστερά κόμματα θα αποτύγχαναν οικτρά. Έτσι από το φόβο μιας τέτοιας προοπτικής ενώθηκαν οι κεντρώοι και αριστεροί σχηματισμοί δημιουργώντας τη **Δημοκρατική Ένωση (ΔΕ)** που περιελάμβανε το ΦΔΕ (Σ. Βενιζέλος), Κ.Φ. (Γ. Παπανδρέου), ΕΠΕΚ (Ι. Παπαπολίτη), το κόμμα του Μπαλτατζή, Λ.Κ (Κ. Τσαλδάρη), το ΔΚΕΛ (Γ.Καρτάλη-Α. Σβώλου) και η ΕΔΑ. Είχαν συμφωνήσει ότι πρωθυπουργός θα γινόταν ο Γ. Παπανδρέου. Από πολιτική άποψη, η ΔΕ ήταν διέξοδος για την αριστερά από την πολιτική της απομόνωση. Χάρη στη ΔΕ, το 1956 δημιουργήθηκε μια, αν και σύντομη, συνεργασία πολιτικών δυνάμεων

³⁰ Παπαχελάς Αλ. Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, ό.π., σελ. 48-49

³¹ Νικολακόπουλος Η., Ηκαχεκτική δημοκρατία, ό.,π. σελ. 193

³² Νικολακόπουλος Η., Ηκαχεκτική δημοκρατία, ό.,π. σελ. 198

που μόλις επτά χρόνια πριν ήταν σε αντίθετες πλευρές της εμφύλιας διαμάχης . Η ΔΕ συγκροτήθηκε ως συλλογικός φορέας της αντι-δεξιάς παράταξης, αποτέλεσε δηλαδή την πρώτη ένδειξη σε εθνικό επίπεδο ότι η διαιρετική τομή εθnikοφρόνων – μη εθnikοφρόνων³³.

Μεγάλης σημασίας αποτελεί το γεγονός της **συνεργασίας της ΕΔΑ με τα κόμματα του κέντρου** μετά τον εμφύλιο. Οι εκλογές πήραν τη μορφή πολωτικής και θα λέγαμε μετωπικής αναμέτρησης. Η ΔΕ εμφανιζόταν ως η έμπρακτη υπέρβαση των εμφυλιοπολεμικών διαιρέσεων, ενώ η παράταξη των εθnikοφρόνων βρισκόταν για πρώτη φορά να εκπροσωπείται από ένα κόμμα, γεγονός που περιόριζε το εύρος της και υπονόμει τα θεμέλια της πολιτικής της κυριαρχίας. Στην εκλογική αναμέτρηση της 19ης Φεβρουαρίου 1956 αν και πέτυχε περισσότερο ποσοστό η ΔΕ περισσότερες έδρες συγκέντρωσε η ΕΡΕ και έτσι ο Κ. Καραμανλής σχημάτισε τη 2η κυβέρνηση του.

Η ρήξη της κυβέρνησης Καραμανλή με τα ανάκτορα και η απαίτηση της αντιπολίτευσης για εκλογές οδήγησαν τον ελληνικό λαό στις κάλπες στις **11 Μαΐου 1958** (σχ. 4). Αιτία για τη ρήξη στάθηκε κυρίως η αντιδικία σχετικά με το ποιος θα ελέγχει το στρατό, εφόσον το παλάτι ενδιαφερόταν να έχει υπό την επίβλεψη του το στρατό και τη χωροφυλακή³⁴. Αφού πρώτα ψηφίστηκε εκλογικός νόμος **ενισχυμένης αναλογικής** (όπου έθετε υψηλά όρια για τη συμμετοχή των κομμάτων στη Β' αναμέτρηση, δεν ευνοούσε συνεργασίες και ουσιαστικά ενίσχυε την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση του πρώτου κόμματος). Η αντιπολίτευση αντέδρασε μαζί με κάποιους κορυφαίους βουλευτές της ΕΡΕ , όπως ο Γ. Ράλλης, Π. Παπαληγούρας οι οποίοι αποχώρησαν καταγγέλλοντας, ταυτόχρονα, τις αυταρχικές τάσεις του Κ. Καραμανλή³⁵.

Στις εκλογές συμμετείχαν ΕΡΕ, Κ.Φ., ΠΑΔΕ (Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση) ΕΠΕΚ, ΔΣΚ και η ΕΔΑ, που υποβοηθήθηκε από το ΚΚΕ ύστερα από την αποπομπή του Ν. Ζαχαριάδη (γ.γ του ΚΚΕ ορίστηκε ο Κολιγιάννης). Η ΕΡΕ αναδείχτηκε πρώτη δύναμη με άνετη πλειοψηφία. Μεγάλη έκπληξη των εκλογών αποτέλεσε η ενίσχυση της ΕΔΑ που αναδείχθηκε δεύτερο κόμμα³⁶. Στο θετικά αυτό

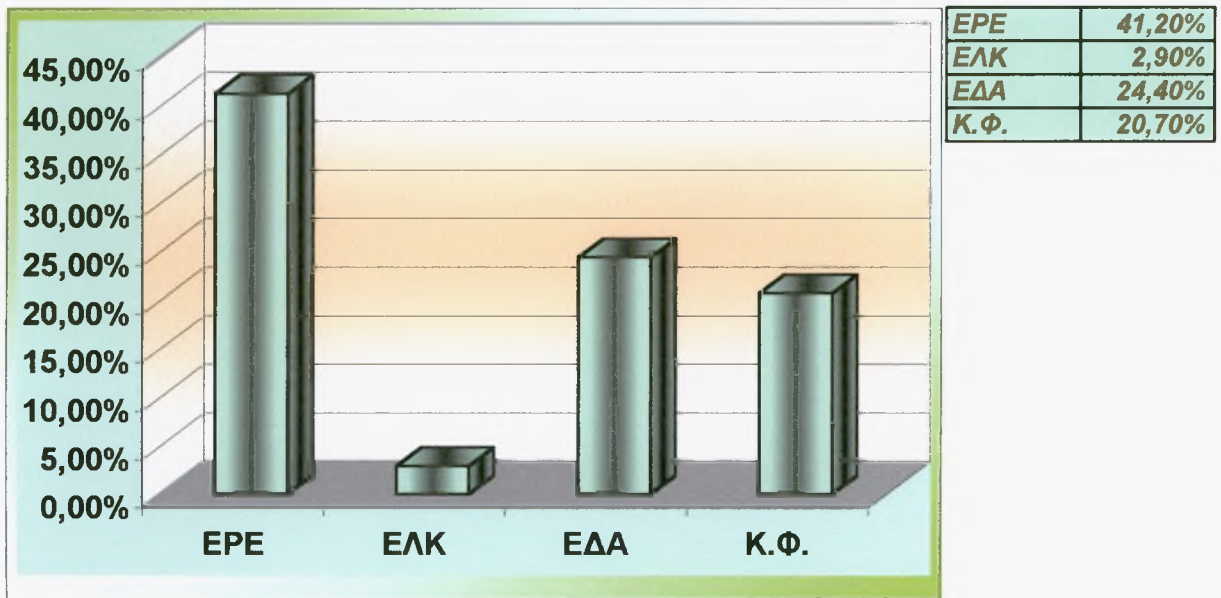
³³ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας.

³⁴ Παπακωνσταντίνου Μ., *Η ταραγμένη εξαετία (1961-1967)*, Αθήνα Παρασκήνιο, 1997,σελ 134-135

³⁵ Παπαχελάς Αλ., *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας*, ό.π., σελ. 60

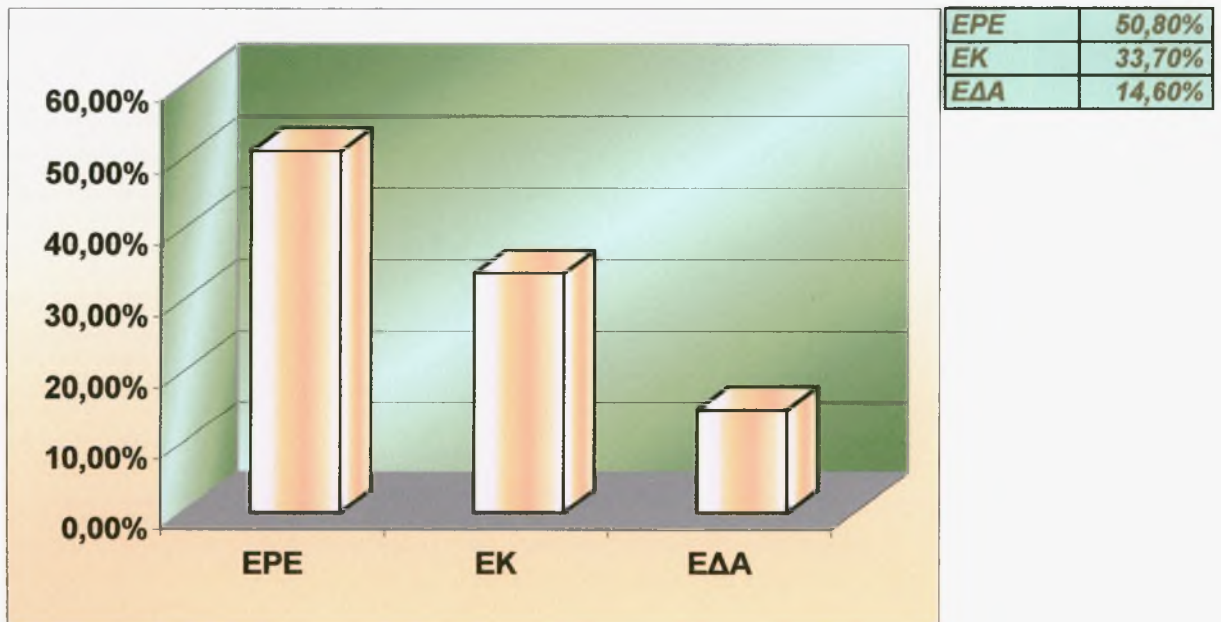
³⁶ Νικολακόπουλος Η., «Η ανατροπή της κυβέρνησης Καραμανλή και οι εκλογές του 1958» στο ΙΕΕ, ό.π., σελ 199

Εκλογές 1958

διάγραμμα 4

Εκλογές 1961

διάγραμμα 5

αποτέλεσμα για την ΕΔΑ συνέβαλε και η διάλυση της ΕΠΕΚ ανοίγοντας έτσι το δρόμο στην Αριστερά να αντιπροσωπευθεί μαζικότερα. Το αποτέλεσμα επομένως ανέτρεπε τις πολιτικές ισορροπίες και δημιούργησε ένα διπολικό σύστημα κομμάτων **ΕΡΕ-ΕΔΑ**. Η αναμέτρηση πήρε τη μορφή α. πολιτικής πόλωσης, β. ταξικής διάστασης³⁷. Τρίτο κόμμα ήρθε το κόμμα των Φιλελευθέρων. Αυτή η ήττα οδήγησε στην τριχοτόμηση του. Το Νοέμβριο του 58' αποχωρεί ο Γ. Παπανδρέου με άλλους βουλευτές και ιδρύει το **Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κέντρο**.

Η κυβέρνηση διατηρείται ως το 1961. Χαρακτηριστικό της πολιτικής της ήταν η **πόλωση μεταξύ ΕΡΕ-ΕΔΑ** και ως ένα βαθμό **αναβίωση της μεταεμφυλιακής περιόδου**. Εντάθηκαν τα αστυνομικά μέτρα εναντίον των αριστερών με την ίδρυση της **Γενικής Διεύθυνσης Εθνικής Ασφαλείας** και άλλων αντικομμουνιστικών οργανώσεων που κατέληξαν στη δολοφονία του **Γρ. Λαμπράκη το 63'**. Αρχισαν πάλι οι συλλήψεις με αποκορύφωμα τη δίκη του Μ. Γλέζου, επειδή συναντήθηκε με τον γ.γ του ΚΚΕ, που είχε έρθει παράνομα στη χώρα.

Οι δημοτικές εκλογές του 1959 διεξάγονται σε εξαιρετικά πολωτικό κλίμα, αποτελώντας τον προάγγελο της ατμόσφαιρας που θα επικρατήσει δύο χρόνια αργότερα, στις εκλογές του 1961.

Από την άλλη νέοι πολιτικοί σχηματισμοί έρχονται στο προσκήνιο. Οι ανεξάρτητοι βουλευτές (**Κ. Μητσοτάκης, Γ. Μαύρος**) που είχαν αποχωρήσει το 58' από το ΔΣΚ, ίδρυσαν τη **Νέα Πολιτική Κίνηση** στοχεύοντας το «**Μεσαίο χώρο**» εκμεταλλεζόμενοι και τη ρήξη Παπανδρέου-Βενιζέλου. Την ίδια εποχή αποφασίζει να πολιτευθεί ο **Γ. Γρίβας** (γνωστός ως αρχηγός της ΕΟΚΑ) και ιδρύει την **Κίνηση Εθνικής Αναδημιουργίας**. Με την ίδρυση του κόμματος διαφώνησαν οι κεντρώες δυνάμεις που στράφηκαν προς τον Γ. Παπανδρέου και ίδρυσαν το 1961 το **Δημοκρατικό Κέντρο-Αγροτική Φιλελεύθερη Ένωση** στο οποίο συμμετείχε το κόμμα του Μπαλτατζή.

³⁷ Νικολακόπουλος Η., Κόμματα και βουλευτικές εκλογές ..., όπ, σελ. 82

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1960

Η νέα δεκαετία αρχίζει με κινητικότητα στο χώρο του κέντρου πριν από τις σημαντικότερες εκλογές της περιόδου. Τα κόμματα του κέντρου έχοντας υπόψη τους τα ποσοστά που πέτυχαν η ΕΡΕ και ΕΔΑ στην προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση, **συσπειρώθηκαν** με το σύστημα των συγγενών κομμάτων για να αντιμετωπίσουν ΕΡΕ-ΕΔΑ. Στις 5/5/1961 κατατίθεται νέος εκλογικός νόμος (ουσιαστικά αποτελεί τροποποίηση του 58'), ο οποίος δε γίνεται δεκτός από την αντιπολίτευση, αλλά ψηφίζεται μόνο από τους βουλευτές της ΕΡΕ.

Στο κομματικό επίπεδο, ο Γρίβας αποσύρεται τελικά από την πολιτική σκηνή, ο **Γ. Παπανδρέου ανακοινώνει την ίδρυση της Ένωσης Κέντρου με τη συμμετοχή όλων των κεντρώων κομμάτων**. Η Ε.Κ. στον πολιτικό χάρτη τοποθετείται ανάμεσα στην ΕΡΕ και την ΕΔΑ³⁸. Η ίδρυση της ΕΚ διαπνέεται από τη λογική της εναλλακτικής λύσης απέναντι στην ΕΡΕ³⁹. Από την Αριστερά χρησιμοποιείται η διαχωριστική τομή του εμφυλίου ενώ από τη Δεξιά η αναφορά στον Εθνικό Διχασμό. Η αριστερή μερίδα του «κέντρου» επιδίωξε να θεμελιώσει την παραταξιακή του αυτονομία στην ιδεολογική και πολιτική διαφοροποίηση του από τη Δεξιά. Το παρελθόν για το κέντρο αποτελούσε τις ρίζες της νομιμοποίησης του⁴⁰. Η διαφορά μεταξύ ΕΠΕΚ και ΕΚ έγκειται στη βάση του πολιτικού προσωπικού, το οποίο στην ΕΠΕΚ προέρχεται από το ΕΑΜικό πεδίο, ενώ στην ΕΚ από το αστικό. Γενικότερα η κοινωνική βάση της απαρτίζεται από της λαϊκές τάξεις –εργάτες, τους πρόσφυγες και μια μερίδα δημοσίων υπαλλήλων. Το εσωτερικό του κόμματος όμως κυριαρχείται από έντονη αντίφαση, που θα φανεί στα γεγονότα του

³⁸ Νικολακόπουλος Η., «Η πόλωση μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς και οι αμφισβητημένες εκλογές του 1961» στο ΙΕΕ, *ό.π.*, σελ.201-202

³⁹ Βερναρδάκης Χ., Μαυρή Γ., *ό.π.*, σελ 201

⁴⁰ Νικολακόπουλος Η., κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα..., *ό.π.*, σελ. 73-74

Ιουλίου του 1965⁴¹. Ταυτόχρονα γίνεται γνωστή η καχεξία στις σχέσεις Πρωθυπουργού και Ανακτόρων, κυρίως με τη βασίλισσα και το διάδοχο.

Οι εκλογές διεξάγονται στις **29/10/1961** (σχ. 5). Πρόκειται για μια απόλυτα τρικομματική αναμέτρηση⁴². Στη διάρθρωση των διαιρετικών τομών που προκάλεσαν οι δύο εμφύλιες συγκρούσεις του 20^{ου} αιώνα εντοπίζονται αναμφίβολα οι άμεσες ιστορικές καταβολές του τριπαραταξιακού συστήματος κομμάτων, που αναδύθηκε και σταθεροποιήθηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Αφενός, ο Εθνικός Διχασμός του 1915-1917 που κορυφώθηκε με τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 και αφετέρου, ο εμφύλιος 1946-1949, αποτέλεσαν τις δύο βασικές ρήξεις που διαμόρφωσαν τις πολιτικές συμπεριφορές, παγίωσαν τις παραταξιακές διαιρέσεις, που αποτυπώθηκαν στη συγκρότηση των πολιτικών κομμάτων⁴³. Οι εκλογές του 61'στιγματίστηκαν από την **τρομοκρατία, τις συλλήψεις και φυλακίσεις αριστερών και κυρίως για τη νοθεία των εκλογικών αποτελεσμάτων**, που καταγγέλθηκε από τα δύο κόμματα της αντιπολίτευσης Ε.Κ., ΕΔΑ. Όλες αυτές οι κινήσεις αποτελούσαν μέρος του γενικότερου σχεδίου της **ΚΥΠ** (Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών), που άκουγε στο όνομα **«Περικλής»**. Εδώ αξίζει να επισημάνουμε ότι Αντισυνταγματάρχης της ΚΥΠ ήταν ο **Γ. Παπαδόπουλος**.

Τα επεισόδια βίας εναντίον της ΕΔΑ κορυφώθηκαν με τη δολοφονία δύο στελεχών της⁴⁴. Οι καταγγελίες έλαβαν εντονότερη μορφή μετά τα αποτελέσματα των εκλογών, όπου η ΕΡΕ έλαβε το **50,8 %** του ποσοστού. Η κατάσταση που δημιουργήθηκε από τη βία και την τρομοκρατία, προκάλεσε το διαχωρισμό της κοινωνίας, όχι πλέον σε «εθνικόφρονες» και μη «εθνικόφρονες», αλλά σε «δεξιούς» και «αριστερούς».

Ο Γ. Παπανδρέου χαρακτήρισε το αποτέλεσμα των εκλογών **εκλογικό πραξικόπημα**. Στους πύρινους λόγους του μίλησε για βία και νοθεία, κυρίως από τους στρατιωτικούς και δημοσίους υπαλλήλους, οι οποίοι ψήφιζαν πάνω από μία φορά. Αμφισβήτησε την έκβαση των εκλογών και κήρυξε τον **«ανένδοτο αγώνα»** μαζί με την ΕΔΑ⁴⁵. Έτσι παγιώθηκε το χάσμα μεταξύ Δεξιάς και Αντιδεξιάς. Ακολούθησαν

⁴¹ Βερναρδάκης Χ., Μαυρή Γ., *ό.π.*, σελ. 180-181, 203

⁴² Νικολακόπουλος Η., «Η πόλωση μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς και οι αμφισβητημένες εκλογές του 1961» στο ΙΕΕ, *ό.π.*, σελ. 202

⁴³ Νικολακόπουλος Η., *κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα...*, *ό.π.*, σελ. 60-73

⁴⁴ Νικολακόπουλος Η., *Ηκαχεκτική δημοκρατία*, *ό.π.*, σελ. 271

⁴⁵ Νικολακόπουλος Η., *Ηκαχεκτική δημοκρατία*, *ό.π.*, σελ. 293

διαδηλώσεις και πορείες από εργάτες και φοιτητές. Η κοινωνική δυσαρέσκεια ήταν έκδηλη. Παράλληλα η ρήξη Κ. Καραμανλή και Ανακτόρων είχε οξυνθεί.

Η κυβέρνηση για να αντιμετωπίσει όλη αυτή την κοινωνική αναταραχή και να μεταστρέψει το κλίμα κατήγγειλε το στρατόπεδο στον **Αγ. Ευστράτιο**, απελευθερώνοντας πολιτικούς κρατούμενους και όρισε **αγροτική σύνταξη** για να τονώσει την υποστήριξη του αγροτικού πληθυσμού προς την ΕΡΕ. Επίσης το 1963 δήλωσε την πρόθεση του για **συνταγματική μεταρρύθμιση που θα ενίσχυε την εκτελεστική εξουσία, αφαιρώντας έτσι εξουσίες από το βασιλιά**. Το γεγονός όμως που κορύφωσε την πολιτική κρίση ήταν η δολοφονία του Γρ. Λαμπράκη (βουλευτής της ΕΔΑ) στη Θεσσαλονίκη από παρακρατικούς σε συνεργασία, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, με τη χωροφυλακή στις 22 Μαΐου 1963. Στη συγκυρία αυτή προστέθηκε η δημόσια αντιπαράθεση Πρωθυπουργού – βασιλέων για την επίσκεψη των τελευταίων στο Λονδίνο, παρά την έκδηλη αντίρρηση του Καραμανλή, εξαιτίας της κοινωνικής αναταραχής που επικρατούσε. Υπέβαλε την παραίτηση του και ζήτησε την άμεση διενέργεια εκλογών με το πλειοψηφικό σύστημα του 61' με τη Βουλή να έχει αναθεωρητικό χαρακτήρα. Η εισήγηση του δεν έγινε δεκτή και απεχώρησε προσωρινά από την χώρα.

Το κλίμα την εποχή αυτή ήταν κάτι περισσότερο από δυσάρεστο για κυβέρνηση και παλάτι ύστερα από τον ανένδοτο αγώνα του αρχηγού της αντιπολίτευσης, τη δολοφονία του βουλευτή της ΕΔΑ, τους συνεχείς διωγμούς των αριστερών και τις καθημερινές διαδηλώσεις στους δρόμους της πρωτεύουσας. Οι ενέργειες του πρωθυπουργού για την άμβλυνση της κατάστασης δεν έφεραν το ποθητό αποτέλεσμα. Επιπλέον, ο πρωθυπουργός δεν είχε την στήριξη του βασιλιά. Αφορμή για τη ρήξη στάθηκε η επίσκεψη του Παύλου στο Λονδίνο χωρίς την συγκατάθεση του Κ. Καραμανλή. Σύμφωνα με τον πρωθυπουργό η επίσκεψη στο Λονδίνο αποτελούσε μια πολιτική πράξη για αυτό στη Βρετανική πρωτεύουσα θα έπρεπε να αποβεί ο ίδιος ο πρωθυπουργός της Ελλάδας. Από την πλευρά του ο βασιλιάς για να κατευνάσει τα πράγματα προσανατολιζόταν στην αποπομπή του Κ. Καραμανλή και το σχηματισμό μιας κεντροδεξιάς κυβέρνησης υπό τον Σ. Βενιζέλο, πιστεύοντας πως έτσι θα τερματιστεί ο ανένδοτος, με τον οποίο ο Γ. Παπανδρέου υπονοούσε την ανάπτυξη παρακράτους με την

υποστήριξη του βασιλιά γεγονός που προκαλούσε φόβο στο παλάτι για κατάρρευση του θεσμού⁴⁶.

Την κυβέρνηση Καραμανλή διαδέχτηκε η πολιτικούπηρεσιακή κυβέρνηση **Πιπινέλη** για τη διενέργεια εκλογών. Η Ε.Κ. και η ΕΔΑ αντέδρασαν αμφισβητώντας την αξιοπιστία της. Τελικά με την αλλαγή του εκλογικού νομού και την παραίτηση της κυβέρνησης Πιπινέλη, που θεωρήθηκε πολιτική μείωση της ΕΡΕ και με μια σειρά γενικότερων αλλαγών: *1. Τμηματικούς αποπλισμούς των Τμημάτων Εθνικής Ασφαλείας, 2. Αντικατάσταση νομαρχών από εισαγγελείς, 3. Προσωρινή αντικατάσταση των αρχηγών της χωροφυλακής και Αστυνομίας*, οι εκλογές ορίστηκαν για τη 3 Νοεμβρίου 1963⁴⁷ (σχ. 6).

Η Ε.Κ. κατέλαβε την πρώτη θέση αλλά δεν πέτυχε την απόλυτη πλειοψηφία, τότε ο Παπανδρέου ζήτησε και πήρε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης χωρίς συνεργασίες. Όταν όρισε την πρώτη κυβέρνηση του 7/11/1963 δεν μπορούσε να μην αποδεχτεί τη συμμετοχή δύο στρατηγών που υπέδειξε το παλάτι(Δ.Παπανικολόπουλος Υφ. Αμυνής-Γ. Παναγιωτόπουλος Υφ. Εσωτερικών). Η τοποθέτηση τους αποδεικνύει την δυσπιστία των ανακτόρων προς την ΕΚ καθώς επίσης καταφαίνεται η εμμονή τους να ελέγχουν το στράτευμα. Ο Γ. Παπανδρέου δέχτηκε καθώς ήταν μειοψηφία στο κοινοβούλιο⁴⁸. Η κυβέρνηση διατηρήθηκε ως το Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου για αυτό ονομάστηκε **«Κυβέρνηση των 50 ημερών»** .

Η ΕΡΕ κατηγορήσε την κυβέρνηση για ενδοτικότητα προς τον κομμουνισμό. Χάνει την στήριξη των αγροτών της υπαίθρου, που στρέφονται προς την ΕΚ, με εξαίρεση τις ορεινές περιοχές. Αξιοσημείωτο είναι πλέον ότι δεν έχει την υποστήριξη από τις λαϊκές συνοικίες⁴⁹. Μετά την ήττα της έδειξε σημεία κόπωσης και κρίσης με αποκορύφωμα την ξαφνική αποχώρηση του Κ. Καραμανλή από την ηγεσία του κόμματος και από την ενεργώ πολιτική για περίπου 11 χρόνια. Η Ε.Κ. πήρε ψήφο εμπιστοσύνης αλλά δε δέχτηκε τη συνδρομή της ΕΔΑ και κηρύχθηκαν εκλογές για τις **16 Φεβρουαρίου 1964** (σχ. 7). Νικητής αναδείχτηκε, όπως αναμενόταν η Ε.Κ⁵⁰. Στις

⁴⁶ Λεονταρίτης Γ., *Τα παρασκήνια μιας εποχής*, Αθήνα, Φιλιπότη, 1989, σελ 34-35

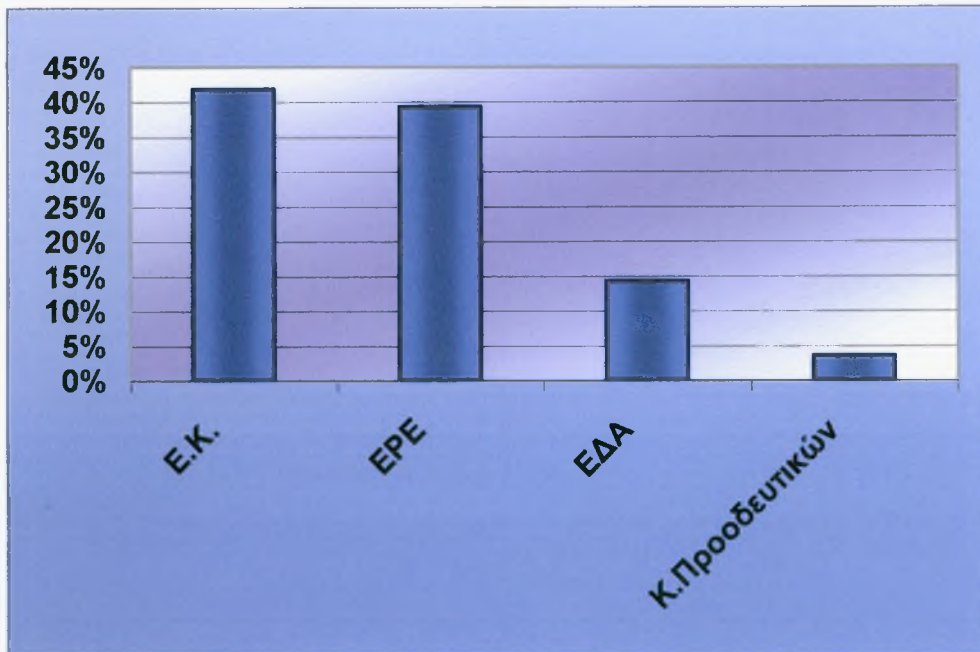
⁴⁷ Νικολακόπουλος Η., *Ηκαχεκτική δημοκρατία*, ό.π. σελ. 306

⁴⁸ Παπακωνσταντίνου Μ., ό.π, σελ. 141

⁴⁹ Βερναρδάκης Χ., Μαυρής Γ., ό.π, σελ. 223-224

⁵⁰ Τσουνάκος Όθων, «Από τον εκλογικό θρίαμβο της ΕΚ στην "υπόθεση Ασπίδα" Φεβρουάριος 1964-Μάιος 1965» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, ό.π., σελ 209-210

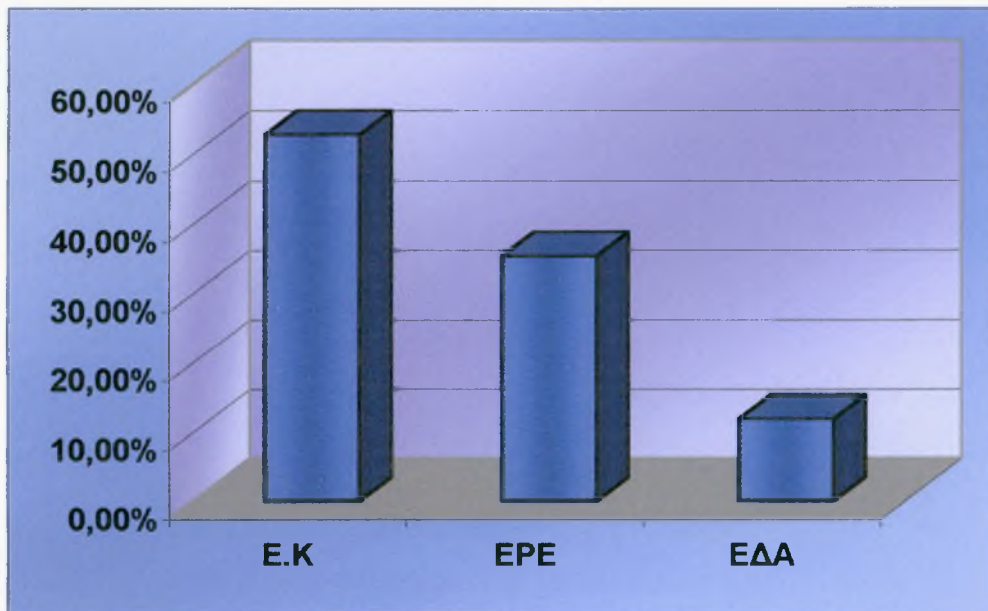
Εκλογές 1963

Ε.Κ.	42%
ΕΡΕ	39,40%
ΕΔΑ	14,30%
Κ.Προοδ	3,70%

διάγραμμα 6

Εκλογές 1964

Ε.Κ	52,70%
ΕΡΕ	35,30%
ΕΔΑ	11,80%

διάγραμμα 7

εκλογές αυτές έντονη ήταν η ταξική πόλωση και κυρίως στην εκλογική βάση των κομμάτων. Ουσιαστικά η πόλωση εμφανίζεται μεταξύ δεξιάς (ΕΡΕ) και κεντροαριστεράς (ΕΚ), αποκτώντας τη μορφή δικομματισμού (και τα δύο κόμματα μαζί, ΕΡΕ-ΕΚ, συγκέντρωσαν το 88% του αποτελέσματος). Ο δικομματισμός αποτελεί το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα της αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας διατηρώντας πάντοτε το βασικό χαρακτηριστικό της πόλωσης σε ένα συντηρητικό και ένα προοδευτικό κόμμα⁵¹. Στις 6 Μαρτίου 1964 ενθρονίζεται πανηγυρικά ο διάδοχος Κωνσταντίνος.

Όσον αφορά τα κόμματα τώρα, η Ε.Κ. δεν απέκτησε ποτέ τις δομές ενός ιδεολογικό-πολιτικά ενιαίου κόμματος αρχών και συνεκτικό της στοιχείο υπήρξε η πράγματι **χαρισματική προσωπικότητα** του Γ. Παπανδρέου, που είχε δημιουργήσει την εικόνα ενός δυναμικού ηγέτη που θα μπορούσε να γκρεμίσει το κράτος της Δεξιάς προωθώντας πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις⁵². Η ΕΚ από την πρώτη στιγμή της συγκρότησης της σηματοδεύτηκε από αντιφάσεις, α. η ΕΚ εμφανιζόταν ως συνέχεια της φιλελεύθερης βενιζελικής παράταξης, β. στο επίπεδο του πολιτικού προσωπικού κυριαρχείται από τους πολιτευτές των προηγούμενων δεκαετιών, ενώ κινητήριοι μοχλός ήταν τα νέα ανερχόμενα στρώματα και γ. η ΕΚ σε επίπεδο ηγεσίας ήταν απόλυτα ταυτισμένη με τους νικητές του εμφυλίου⁵³. Από την άλλη, η ΕΡΕ δε μπόρεσε να ξεφύγει από τα πρότυπα του παραδοσιακού εμφυλιοπολεμικού αντικομμουνισμού και να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Στο χώρο της ΕΔΑ υπήρχαν εσωτερικές συγκρούσεις. Άλλοι υποστήριζαν την ανάγκη αποδέσμευσης της από το ΚΚΕ καθώς και άλλοι που την κατηγορούσαν για πλήρη συμβιβασμό, έλλειψη επαναστατικότητας και σύμπλευση με το κέντρο⁵⁴. Κυριότερος λόγος που δεν μπόρεσε να κυριαρχήσει η ΕΔΑ είναι ότι είχε κύριο άξονα αναφοράς το παρελθόν και λιγότερο τα καινούργια αιτήματα νέων ηλικιών⁵⁵. Στα Ανάκτορα την κατάσταση φαίνεται να ελέγχει ένας ισχυρός κύκλος αυλικών επιτελών με σημείο αναφοράς τη βασίλισσα, **Φρειδερίκη**. Τέλος, στο στράτευμα εξακολουθούν να δρουν παραστρατιωτικοί κύκλοι.

⁵¹ Βερναρδάκης Χ., Μαυρή Γ., *ό.π.*, σελ.226, 231

⁵² Τσουνάκος Όθων, «Από τον εκλογικό θρίαμβο της ΕΚ στην "υπόθεση Ασπίδα" Φεβρουάριος 1964-Μάιος 1965» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, *ό.π.*, σελ. 210

⁵³ Νικολακόπουλος Η., *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα...*, *ό.π.*, σελ. 83

⁵⁴ Τσουνάκος Όθων, «Από τον εκλογικό θρίαμβο της ΕΚ στην "υπόθεση Ασπίδα" Φεβρουάριος 1964-Μάιος 1965» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, *ό.π.*, σελ. 211

⁵⁵ Νικολακόπουλος Η., *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα ...*, *ό.π.*, σελ 83

Η κυβέρνηση έμεινε στην εξουσία **17 μήνες** υπονομεύθηκε όμως σκληρά από ξένα κέντρα, τα Ανάκτορα και το παρακράτος. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης ικανοποίησε το πάγιο αίτημα της Αριστεράς για την άρση των συνεπειών του Εμφυλίου Πολέμου, δηλαδή, προσπάθεια απεμπλοκής των αρχών ασφαλείας από την τακτική της αστυνόμευσης και καταγραφής των φρονημάτων των πολιτών. Πολλοί πολιτικοί κρατούμενοι αφέθηκαν ελεύθεροι, η κυβέρνηση όμως δεν προχώρησε στην νομιμοποίηση του ΚΚΕ.

Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου έγιναν δημοτικές εκλογές, νικήτρια αναδείχθηκε η ΕΔΑ, ενώ η Ε.Κ δέχτηκε πρωτοφανή ήττα. Το γεγονός προκάλεσε έντονες εσωκομματικές συγκρούσεις. Παράλληλα άρχισαν να διατυπώνονταν ανησυχίες για τη δράση πολλών ακροδεξιών οργανώσεων (περίπου 14).

Στο χώρο των Ανακτόρων, μια σειρά από ενέργειες εξέθεσαν τον βασιλικό θρόνο και θεσμό όπως για παράδειγμα η μετονομασία του **Ελληνικού Στρατού** σε **«Βασιλικό Ελληνικό Στρατό»**. Μεγάλη επίθεση δεχόταν ο θρόνος και ιδιαίτερα η βασίλισσα από τον τύπο που πρόσκεινταν στην ΕΔΑ. Τα δημοσιεύματα εντάθηκαν μετά τη δήλωση του πρίγκιπα Πέτρου, ότι **η βασιλομήτωρ παρεμβαίνει στα πολιτικά δρώμενα και επηρεάζει το βασιλιά**. Αυτή η παρέμβαση ήταν έξω από τα όρια του συνταγματικού κειμένου. Μολονότι, με το Σύνταγμα του 1952 αυξήθηκαν οι αρμοδιότητες του ανώτατου άρχοντα και της εκτελεστικής εξουσίας, ενώ από την άλλη περιορίστηκε το νομοθετικό έργο του κοινοβουλίου, τίποτα δεν δικαιολογούσε αυτή την ανάμειξη του θρόνου στα πολιτικά. Το ζήτημα των σχέσεων της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας και των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους τέθηκε το Φεβρουάριο του 1963, όταν η κυβέρνηση Κ. Καραμανλή υπέβαλε στη βουλή πρόταση αναθεώρησης του Συντάγματος του 1952, με απώτερο σκοπό τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του ανώτατου άρχοντα. Η συγκεκριμένη προσπάθεια απέτυχε, κυρίως σε ότι αφορούσε τη σχέση των εξουσιών προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις μιας νέας εποχής, μιας νέας κοινωνίας. Την εκτελεστική εξουσία ασκούσαν ο βασιλιάς και οι υπουργοί, που ο ίδιος διορίζε και έπαυε. Ο βασιλιάς ήταν ανεύθυνος και απαραβίαστος και καμία από τις πράξεις του δεν ίσχυε, ούτε εκτελούνταν χωρίς την υπογραφή του αρμόδιου υπουργού που με την υπογραφή του και μόνο αναλάμβανε την ευθύνη. Δεδομένου όμως, ότι οι ιδιότητες αυτές δεν του είχαν αναγνωριστεί στο όνομα μιας υπερβατικής νομιμότητας

αλλά στα πλαίσια μιας δημοκρατικής, που διακήρυσσε, ότι η πολιτική εξουσία δεν μπορούσε να του ανήκει γιατί στη δημοκρατία « υπάρχει εξουσία όπου υπάρχει ευθύνη». Επομένως, ο βασιλιάς δεν μπορούσε να ελέγχει τη σκοπιμότητα των πράξεων της κυβέρνησης παρά μόνο τη νομιμότητα τους. Οποιαδήποτε ενέργεια, εκτός αυτού του γενικού κανόνα ήταν αντισυνταγματική⁵⁶.

Το Νοέμβρη του 1964 εκδηλώθηκε εσωκομματική κρίση στην Ε.Κ με στόχο τον Α. Παπανδρέου, συγκεκριμένα κατηγορήθηκε για απειρία , αριστερίζουσα πολιτική, παρεμβάσεις στο Υπ. Οικονομικών και το σημαντικότερο, ότι είχε ηγετικές φιλοδοξίες. Η επίθεση στο πρόσωπο του εκδηλώθηκε την 1η Νοεμβρίου 1964 με άρθρο που δημοσιεύθηκε στην κυβερνητική εφημερίδα *«Ελευθερία»*, προσκείμενη στον Κ. Μητσοτάκη, Υπουργό της κυβέρνησης. Την ίδια τακτική ακολούθησαν και οι υπόλοιπες εφημερίδες κατηγορώντας τον για οικονομικά σκάνδαλα. Τελικά, ο Α. Παπανδρέου προτίμησε στις 16 του ίδιου μήνα να παραιτηθεί υπερασπιζόμενος την αθώτητα του⁵⁷.

Ο Γ. Παπανδρέου επεδίωκε πάντοτε την εμπέδωση των θεσμών της αστικής Δημοκρατίας, με την ανεξαρτητοποίηση των δύο κορυφαίων οργάνων του πολιτεύματος από την επιρροή των Ανακτόρων, δηλαδή, την κυβέρνηση και τη βουλή. Ο Α. Παπανδρέου προχώρησε ακόμα περισσότερο: ήθελε τη διεύρυνση και την εμπάθυνση της Δημοκρατίας, εντονότερη προοδευτική κατεύθυνση και στήριζε την ισχυροποίηση της στην κοινωνικοποίηση των θεσμών. Μετά το βασιλικό πραξικόπημα του Ιουλίου 1965 κατά της λαϊκής κυριαρχίας παρατηρήθηκε, ότι οι αιτίες της υπονόμησης των θεσμών, της αστάθειας τους και τελικά της ανατροπής τους είναι βαθύτερες. Είδε, ότι για την εξάρτηση της χώρας, υπεύθυνο ήταν το οικονομικό και πολιτικό κατεστημένο, ήταν το παρακράτος, το έλλειμμα δημοκρατίας. Το κατεστημένο επιβιώνει έναντι πολιτικών αλλαγών με στόχο πάντοτε την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του, τα οποία, δεν ταυτίζονται με τα ευρύτερα συμφέροντα της χώρας⁵⁸. Όλα αυτά δεν επέτρεπαν την ανάπτυξη της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δημοκρατίας. Έτσι, έβαλε τα πλαίσια και τα θεμέλια ενός άλλου αγώνα. Του αγώνα της «Εθνικής Ανεξαρτησίας», με

⁵⁶ Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974)*, Αθήνα Θεμέλιο, 1983, σελ. 230-231, 238-240, 252-253

⁵⁷ Τσουνάκος Όθων, «Από τον εκλογικό θρίαμβο της ΕΚ στην "υπόθεση Ασπίδα" Φεβρουάριος 1964-Μάιος 1965» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, *ό.π.*, σελ. 216

⁵⁸ Πανταζόπουλος Αν., « Για το λαό και το έθνος» Η στιγμή Ανδρέα Παπανδρέου 1965 – 1989, Αθήνα, Πόλις, 2001, σελ. 110

τα συνθήματα «η Ελλάδα στους Έλληνες», «ο Στρατός στο Έθνος» και «η εξουσία στο Λαό». Ο Α. Παπανδρέου με τις θέσεις του αυτές έκανε την πρώτη και μεγάλη ρήξη με το κατεστημένο. Εμπνεόμενος από τις θέσεις αυτές, πολλές φορές είχε έλθει σε αντίθεση με ορισμένες αποφάσεις του αρχηγού της ΕΚ, όπως εκείνη με την οποία ο Γ. Παπανδρέου έδωσε τη συναίνεση του για το σχηματισμό κυβέρνησης από τον Ι. Παρασκευόπουλο το 1966, ύστερα από μυστική συνάντηση με τον Π. Κανελλόπουλο και τον βασιλιά. Αυτήν την συναίνεση ο Α. Παπανδρέου τη θεώρησε πολιτική υποχώρηση της ΕΚ. Πίστευε ότι ήταν μια παγίδα της δεξιάς με στόχο να αποδυναμωθεί η ακτινοβολία του αγώνα της ΕΚ στις λαϊκές μάζες ώστε να συρρικνωθεί το εκλογικό αποτέλεσμα. Η προοδευτική και αριστερή και στη βαθύτερη υφή της ριζοσπαστική πολιτική του Α. Παπανδρέου μέσα στην ΕΚ, είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί η αριστερή πτέρυγα της ΕΚ, η οποία σε ότι αφορά την κοινοβουλευτική ομάδα είχε σχηματιστεί με την προσχώρηση 40 βουλευτών, αποκαλούμενη και ως «ομάδα των 40»⁵⁹

Το ήδη βαρύ πολιτικό κλίμα επιδείνωσε ένα γεγονός, όταν κατά τη διάρκεια των εορτασμών της **Εθνικής Αντίστασης** στις 18/11/1964 στο **Γοργοπόταμο**, δεν άφησαν εκπροσώπους της Αριστεράς να καταθέσουν στεφάνι, προπηλάκισαν τους εκπροσώπους της κυβέρνησης και μια έκρηξη που ακούστηκε σκόρπισε τον πανικό και το θάνατο. Τραυματίστηκαν θανάσιμα 13 άνθρωποι. Η ενέργεια χαρακτηρίστηκε από την Αριστερά ως σαμποτάζ ακροδεξιάς οργάνωσης.

Στα τέλη του χρόνου ήταν εμφανής η ραγδαία φθορά του κύρους της κυβέρνησης που είχε να ασχοληθεί και με τις εσωκομματικές συγκρούσεις. Η κατάσταση οξύνθηκε περισσότερο το 1965, όταν η κυβέρνηση έφερε στο φως το παραστρατιωτικό σχέδιο «**Περικλής**» που είχε εκπονηθεί από τις κυβερνήσεις της ΕΡΕ για τη φαλκίδευση του λαϊκού φρονήματος. Ταυτόχρονα σχηματοποιήθηκε η κεντροαριστερά του κόμματος της Ε.Κ με πρωτεργάτη τον Α. Παπανδρέου. Μάλιστα γνωστοποιήθηκαν και οι θέσεις της κίνησης: - *κοινωνική δημοκρατία*

- *πλήρη εθνική ανεξαρτησία*
- *ριζοσπαστικές δημοκρατικές αλλαγές στην εξουσία*

Η επίσημη ηγετική εμφάνιση του Α. Παπανδρέου έγινε στις 15 Απριλίου 1965 με ομιλία του σε συγκέντρωση απόφοιτων των οικονομικών σχολών. Παρέστησαν 23 μέλη

⁵⁹ Κρητικός Π., *Η Ρήξη. Ο Α. Παπανδρέου στη δεκαετία του 1960*, Αθήνα Προσκήνιο, 1998, σελ.

του Υπουργικού Συμβουλίου. Την πορεία του ανέκοψε η αποκάλυψη της υπόθεσης «**Ασπίδα**», που έγινε γνωστή στις 18/5/1965. Επρόκειτο για δύο συνωμοτικές οργανώσεις που λειτουργούσαν στους κόλπους του στρατού. Οι οργανώσεις προέρχονταν από το χώρο της Αριστεράς. Παρ' όλο που η όλη υπόθεση άφηνε την εντύπωση μιας **μη σοβαρής οργάνωσης**, σε **πολιτικό επίπεδο πήρε βαρύνουσα σημασία**. Ο Α. Παπανδρέου κατηγορήθηκε για συμμετοχή και επικάλυψη του θέματος. Η υπόθεση **Ασπίδα** συνδέθηκε και με το σαμποτάζ που εκδηλώθηκε τον ίδιο καιρό στον Έβρο. Άμεση ήταν η αντίδραση του Γ. Παπανδρέου, αποδίδοντας το γεγονός σε κίνηση της αντιπολίτευσης και του παρακράτους με στόχο την πτώση της κυβέρνησης του. Για να αντιμετωπίσει την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει ο στρατός, ο Γ. Παπανδρέου αναλαμβάνει το Υπ. Αμύνης, ζητώντας από τον μέχρι τότε Υπουργό **Π. Γαρουφαλιά** να παραιτηθεί. Στις εξελίξεις **επεμβαίνει ο βασιλιάς** και με την **ενθάρρυνση των Η.Π.Α.**, οδηγείται σε πολιτική αλλά και προσωπική αναμέτρηση με τον πρωθυπουργό.

Η ρήξη δημοσιεύθηκε 1/7/1965 προκαλώντας σοβαρή πολιτική κρίση. Ο βασιλιάς αρνήθηκε την παραίτηση του Γαρουφαλιά. Το γεγονός εξόργισε τον πρωθυπουργό και ακολούθησε μια **περίοδος ανταλλαγής επιστολών, που φανέρωνε το χάσμα των θεσμών του πολιτεύματος**. Το ύφος όμως του άνακτα ήταν αρκετά ανάρμοστο καθώς απέδιδε ευθύνες στον πρωθυπουργό για την κατάσταση και σχεδόν του **έδινε εντολές για το πως θα έπρεπε να ενεργήσει**. Ο πρωθυπουργός απάντησε επιμένοντας στην αποπομπή του Υπουργού. Ο βασιλιάς αρνήθηκε πάλι με οξύτατο τρόπο, προτείνοντας να αναλάβει το Υπ. Αμύνης πρόσωπο διαφορετικό από τον πρωθυπουργό. Στις 15/7/1965 ο Γ. Παπανδρέου απέρριψε την πρόταση του και ορίστηκε συνάντηση τους για την ίδια ημέρα. Η συνάντηση κράτησε λίγα λεπτά αφού και οι δύο πλευρές ενέμειναν στη θέση τους. Έτσι η κυβέρνηση παραιτείται. **Το γεγονός πυροδότησε την πιο μεγάλη πολιτική κρίση στην μεταπολεμική ιστορία του τόπου, υπονομεύοντας τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς**⁶⁰. Συγκεκριμένα, όταν παραιτήθηκε ο Γ. Παπανδρέου, ο βασιλιάς δεν προχώρησε στη διεξαγωγή εκλογών, όπως όφειλε, αλλά διόρισε αντισυνταγματικά πέντε κυβερνήσεις. Το ίδιο είχε κάνει δύο χρόνια νωρίτερα, όταν το 1963 ο Κ. Καραμανλής απεχώρησε από την κυβέρνηση, ο ανώτατος άρχοντας όρισε

⁶⁰ Τσουνάκος Όθων, «Η υπόθεση Ασπίδα, η σύγκρουση Γ. Παπανδρέου- Κωνσταντίνου και η πτώση της κυβέρνησης, Μάιος-Ιούλιος 1965» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, ό.π., σελ.218

πρωθυπουργό τον Π. Πιπινέλη, ενώ θα έπρεπε να προχωρήσει στην ανανέωση της λαϊκής εντολής. Ανάλογα, έπραξε και την περίοδο μετά τον θάνατο του Αλ. Παπάγου, όταν διόρισε πρωθυπουργό τον Κ. Καραμανλή, αν και τότε ήταν βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος, άρα μειοψηφία, και όχι τον Σ. Στεφανόπουλο, διάδοχο του Αλ. Παπάγου ή να κατέφευγε σε εκλογές⁶¹.

Μια ώρα μετά τη συνάντησή τους, ο Κωνσταντίνος κάλεσε τον Πρόεδρο της Βουλής **Γ. Αθανασιάδη-Νόβα** και τον όρκισε πρωθυπουργό, **εν αγνοία του Παπανδρέου**. Σχηματίστηκε μια κυβέρνηση με στελέχη της Ε.Κ, που είχαν ήδη αποχωρήσει από την κυβέρνηση Παπανδρέου (26 βουλευτές, οι αποκαλούμενοι αποστάτες). **Ο Γ. Παπανδρέου μίλησε για παραβίαση του πολιτεύματος από το βασιλιά** και κήρυξε για δεύτερη φορά τον «*Ανένδοτο Αγώνα*» για την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Ακολούθησαν πολιτικές αναταραχές που έμειναν γνώστες ως «*Ιουλιανά*» (16/7/1965) με πορείες και διαδηλώσεις. Η κυβέρνηση Γ. Αθανασιάδη Νόβα καταψηφίστηκε και ο Κωνσταντίνος συνέχισε να αναζητά λύση, με τη συνήθη τακτική του, διορίζοντας πρωθυπουργούς και παραβιάζοντας κάθε δημοκρατικό θεσμό. Στις 18/8/1965 αναθέτει στον **Η. Τσιριμώκο** την εντολή, ενώ την ίδια νύχτα στην Αθήνα έγιναν πολλά επεισόδια, όπου η Ε.Κ τα χαρακτήρισε ως «**προβοκάτσια**», ενώ η ΕΡΕ ως «**πρόβα κομμουνιστικής εξέγερσης**».

Τα Ιουλιανά επηρέασαν τις πολιτικές εξελίξεις τόσο άμεσα, (επιβολή δικτατορίας) όσο και μακροπρόθεσμα (μεταπολίτευση, πολιτικοί σχηματισμοί). Αφορμή των γεγονότων στάθηκε η αποστασία βουλευτών της ΕΚ, χαρακτηριστικό της περιόδου εκείνης αποτέλεσε η άμεση και αδιαμεσολάβητη επέμβαση των λαϊκών μαζών στην πολιτική σκηνή. Την κοινωνική αυτή αναταραχή τροφοδότησε ο ελλιπής μετεμφυλιακός κοινοβουλευτισμός, η ανυπαρξία μαζικών αστικών κομμάτων και θεσμών αντιπροσώπευσης (συνδικάτα), που συμβαδίζει με την κρίση ή την ανυπαρξία αστικής ηγεμονικής ιδεολογίας ικανής, να ενσωματώσει τις ηττημένες λαϊκές τάξεις μετά από τη στρατιωτική τους συντριβή. Η κοινωνία απαιτεί ξεκαθάριση του πολιτειακού συστήματος, ύστερα από τις παρεμβάσεις του βασιλιά στο πολιτικό γίγνεσθαι και τον «ανένδοτο» του Γ. Παπανδρέου, που ανέδειξε ως μείζον ζήτημα και την κρίση εκπροσώπησης – κρίση πολιτικών κομμάτων, που οφείλεται στην αδυναμία της αστικής

⁶¹ Αλιβιζάτος Ν., *ό.π.*, σελ. 243-244

εξουσίας να περιορίσει τη λαϊκή δυναμική όπως εκφράστηκε το 1961 πολιτικά και ιδεολογικά στην ΕΚ. Η ίδια η ΕΚ έδειξε ανικανότητα να συγκρατήσει της λαϊκές πιέσεις. Το λαϊκό κίνημα για πρώτη φορά μετά την αντίσταση αναδεικνύεται σε αυτόνομο πόλο της πολιτικής σκηνής. Τα Ιουλιανά διχοτομούν την πολιτική. Από τη μια στέκει η μοναρχία που ταυτίζεται με τη δεξιά και φέρνει την εμφυλιακή εικόνα του «μοναρχοφασισμού», ενώ από την άλλη στέκει η δημοκρατική παράταξη με κυρίαρχη πλευρά το κέντρο και τον εκφραστή του Γ. Παπανδρέου εξαγνισμένο στη λαϊκή συνείδηση, εξαιτίας της σύγκρουσης του με το βασιλιά.⁶² Για τον Αν. Παπανδρέου τα Ιουλιανά δεν ήταν μόνο ένα πλήγμα κατά της Ε. Κ (αποστασία) και της εκφρασμένης λαϊκής βούλησης (παρεμβάσεις βασιλιά), αλλά ταυτόχρονα αποτελούν και προσφορά, έχουν μια θετική επίπτωση στις πολιτικές εξελίξεις γενικότερα και στις εσωκομματικές διαδικασίες ειδικότερα. Η Ε.Κ διασαφηνίζει τη φυσιογνωμία της και ο λαός συνειδητοποιεί τόσο τη διάρθρωση των πολιτικών δυνάμεων της Ελλάδας όσο και του πολιτικού προβλήματος (*ποιός κυβερνά την Ελλάδα, ο βασιλιάς ή ο λαός*)⁶³.

Η κυβέρνηση Τσιριμώκου καταψηφίστηκε. Ακολούθησε πολιτικό αδιέξοδο και ο Κωνσταντίνος επέμενε να βρει μια λύση χωρίς να χρειαστεί να καταφύγει σε εκλογές. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν μια σειρά από συνεδριάσεις του **Συμβουλίου Στέμματος υπό την προεδρία του βασιλιά και τη συμμετοχή των πολιτικών αρχηγών**⁶⁴. Το Συμβούλιο του Στέμματος αποτέλεσε ακόμα μια αντισυνταγματική παρέμβαση του βασιλιά, ο οποίος αυθαίρετα κάλεσε τα μέλη. Σύμφωνα με την παρατήρηση του Ηλία Ηλιού, το Συμβούλιο του Στέμματος είναι άγνωστος θεσμός στα πολιτεύματα της βασιλευόμενης δημοκρατίας αλλά αρμόζουν σε απόλυτη μοναρχία. Στο συμβούλιο αυτό οι πολιτικοί αρχηγοί συμφώνησαν να μην προχωρήσουν σε εκλογές, είτε από φόβο μήπως πάρουν καθεστωτική μορφή, είτε από το φόβο εκλογικής νίκης της Αριστεράς, η οποία δεν συμμετείχε στο Συμβούλιο⁶⁵. Τότε δόθηκε εντολή στον **Σ. Στεφανόπουλο** να συγκροτήσει κυβέρνηση (18/9/1965). Ο Κωνσταντίνος βρισκόταν σε πολύ δύσκολη θέση. Η τρίτη αυτή προσπάθεια ίσως ήταν και η τελευταία ευκαιρία που είχε για να ξεφύγει από το αδιέξοδο. Έφθασε στο σημείο να ζητήσει την αμερικανική

⁶² Βερναρδάκης Χ., Μαυρής Γ. ό.π, σελ. 239-243, 251-259

⁶³ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», ό.π., σελ. 109

⁶⁴ Τσουνάκος Όθων, « Οι "κυβερνήσεις της Αποστασίας" 1965-1966» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, ό.π., σελ.221

⁶⁵ Βερναρδάκης Χ., Μαυρής Γ., ό.π, σελ. 271-274

βοήθεια για να μπορέσει να εξασφαλίσει τους βουλευτές που χρειαζόταν η κυβέρνηση Στεφανόπουλου. Η απάντηση της Ουάσιγκτον όμως, ύστερα από διεργασίες ήταν αρνητική⁶⁶. Στο μεταξύ, από την Ε.Κ αποστάτησαν άλλοι έξι βουλευτές, όπου ίδρυσαν με τους υπόλοιπους το Νοέμβρη του 1965 το «**Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κέντρο**» το οποίο, ποτέ δεν απέκτησε ευρύτερη εμβέλεια και μαζική βάση στους οπαδούς του Κέντρου.

Την ίδια εποχή ενισχύθηκε η πολιτική επιρροή του **Α. Παπανδρέου**, που εμφανιζόταν ως ο εν δυνάμει *ασυμβίβαστος ηγέτης της δημοκρατικής παράταξης*. Με τις διακηρύξεις του φαινόταν να υποδαυλίζει ακόμα και την ΕΔΑ και εξακολούθησε να αποτελεί τον **ευδιάκριτο στόχο του επίσημου κράτους και των παρακρατικών εκφάνσεων του**.

Η κυβέρνηση Στεφανόπουλου πέφτει από την εξουσία, όταν αποχωρεί ο Η. Τσιριμώκος ,επειδή διαφώνησε με την πολιτική της κυβέρνησης στο Κυπριακό. Στις 22/12/1966 ορκίστηκε **υπηρεσιακή κυβέρνηση Παρασκευόπουλου με άμεση προτεραιότητα τη διεξαγωγή εκλογών, που ορίστηκαν για το Μάη του 67'**.

Οι ευαίσθητες πολιτικές ισορροπίες τορπιλίστηκαν αιφνιδιαστικά στις 24/2/1967, όταν ο ανακριτής **Σωκρατίδης** προχώρησε σε ποινική δίωξη εναντίον του Α. Παπανδρέου για συμμετοχή στην υπόθεση **Ασπίδα**.

Στις 29 Μαρτίου 1967 παραιτείτε η κυβέρνηση προκαλώντας πολιτική αβεβαιότητα. Τότε άρχισαν να κυκλοφορούν οι πρώτες φήμες για τον κίνδυνο πραξικοπήματος από στρατιωτικούς, που πρόσκεινταν στο στέμμα. Ο βασιλιάς συνεχίζοντας την ίδια τακτική αναθέτει στον **Π. Κανελλόπουλο αρχηγό της ΕΡΕ** (αντιπολίτευσης τότε, άρα μειωγηφία), το σχηματισμό κυβέρνησης προξενώντας την οξύτατη αντίδραση της ΕΚ-ΕΔΑ. Ο Π. Κανελλόπουλος παραιτείται και ορίζεται η διενέργεια εκλογών για τις 28 Μαΐου 1967⁶⁷. **Ωστόσο, τα ξημερώματα της 21ης Απριλίου συντελείται στρατιωτικό πραξικόπημα, καταρρέει το κοινοβουλευτικό καθεστώς και επιβάλλεται η επτάχρονη δικτατορία...**

⁶⁶ Παπαχελάς Αλ. Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, ό.π., σελ. 211-212

⁶⁷ Τσουνάκος Όθων, « Η πορεία προς τη δικτατορία Δεκέμβριος 1966- Απρίλιος 1967» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, ό.π., σελ. 225

ΟΙ ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η Ελλάδα ως μέρος της παγκόσμιας κοινότητας επηρεάζεται από τις διεθνείς εξελίξεις αλλά και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνισμού. Έτσι, δεν είναι δυνατόν να μείνει αδιάφορη μπροστά στην **παγκόσμια οικονομική κρίση** και στα **αποτελέσματα του φασισμού**, όπως και μετά τον Β΄ παγκόσμιο επηρεάζεται σημαντικά και παίρνει μέρος στον **Ψυχρό πόλεμο**⁶⁸. Οι δύο πόλοι χωρίζουν τον κόσμο σε σφαίρες επιρροής, η Ελλάδα συγκαταλέγεται στη Δύση με αντίπαλες τις χώρες εκείνες που ανήκουν στο *Σιδηρούν Παραπέτασμα*. Ακολουθεί ο δραματικός εμφύλιος με συνέπεια το διχασμό της κοινωνίας σε αριστερούς και δεξιούς, (ο κομμουνισμός αποτελεί τον κυριότερο εχθρό των συντηρητικών κυβερνήσεων).

Στη δεκαετία του 50΄ η χώρα βρίσκεται σε δεινή θέση έχοντας στην πλάτη της έναν παγκόσμιο και έναν εμφύλιο πόλεμο. **Η οικονομία βρίσκεται σε καχεξία, οι ρυθμοί ανάπτυξης και η βιομηχανία ανύπαρκτοι**. Η Ελλάδα του 50΄ είναι μια χώρα διαλυμένη που περιμένει από τους πολιτικούς την αναδιοργάνωση της. Αντίθετα, τα πολιτικά πάθη διατηρούνται στην επικαιρότητα βαθαίνοντας περισσότερο το ρήγμα στην κοινωνία. Για άλλη μια φορά η περιβόητη **ομόνοια** και **ομοψυχία** παραχωρεί τη θέση της στο **διχασμό**, που αποτελεί τροχοπέδη της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού της χώρας. Από το 1950 ως το 1967 παρατηρείται **κρίση θεσμών που εκδηλώνεται με πολιτική αστάθεια**, η μια κυβέρνηση διαδέχεται την άλλη χωρίς αποτέλεσμα, παρατηρούνται ακόμα και **πολιτικές συνεργασίες χωρίς ιδεολογικούς φραγμούς**. Οι προσωπικές φιλοδοξίες και οι πολιτικές σκοπιμότητες φαίνεται πως τίθονται πέρα και πάνω από οποιαδήποτε ανάπτυξη της χώρας. Άλλωστε, « ο φόβος της μη εκλογής, το πολιτικό κόστος αποτελεί το προπατορικό αμάρτημα της πολιτικής», θα αναφέρει αρκετά χρόνια αργότερα ο **Κ. Μητσοτάκης**.

⁶⁸ Αλιβιζάτος Ν., *ό.π.*, σελ. 673-679

Οι παράγοντες που προσδιόρισαν αυτές τις πολιτικές συμπεριφορές από τα μέσα του 20ου αιώνα, είναι **η αποτυχία της αστικής τάξης να επιβληθεί στην ελληνική κοινωνία συγκροτημένη λόγω έλλειψης οικονομικής ισορροπίας και εσωτερικής συνοχής**, η οποία αν και βρίσκονταν στην εξουσία ήδη από τα τέλη του περασμένου αιώνα, δεν είχε κατορθώσει **να διαμορφώσει ένα σύστημα αξιών και μια ιδεολογία προσαρμοσμένα στα δικά της οράματα**. Επιπλέον, η διάχυτη **αίσθηση ανασφάλειας και αμφιβολίας ως προς τη βιωσιμότητα των δημοκρατικών θεσμών που εντεινόταν με τις συνεχείς συνταγματικές αλλοιώσεις μαζί με τις άνομες παρεμβάσεις του θρόνου και τέλος η εξάρτηση από το εξωτερικό**. Όλοι αυτοί οι παράγοντες σε συνδυασμό με τον εμφύλιο, **δίχασαν τη χώρα, νόθευσαν τη λειτουργία των κοινοβουλευτικών θεσμών και εμπόδισαν τις κυρίαρχες τάξεις να αντιμετωπίσουν τα μεγάλα προβλήματα του καιρού τους**. Αποτέλεσμα ήταν η επιβολή δικτατορίας η οποία εκμεταλλευόμενη αυτές τις κρίσεις κατόρθωσε να βρει διέξοδο στην εξουσία⁶⁹.

Η Δικτατορία 1967-1974

Αποκορύφωμα της πολιτικής κρίσης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 αποτέλεσε η επιβολή δικτατορίας, ύστερα από συνεχείς επεμβάσεις του βασιλιά στα πολιτικά πράγματα της χώρας και τα γεγονότα του Ιουλίου του 1965. Περιοδικά το 1966 (από τις αρχές του χρόνου η CIA είχε πληροφορηθεί την ενεργοποίηση της συνωμοτικής ομάδας του Γεωργίου Παπαδόπουλου)⁷⁰ και στις αρχές του 1967, γίνονταν συσκέψεις ανώτερων και ανώτατων αξιωματικών με σκοπό την προετοιμασία στρατιωτικού πραξικοπήματος. Στην ουσία είχαν διαμορφωθεί δύο «χούντες», χούντα των

⁶⁹ Αλιβιζάτος Ν., ο.π. σελ. 679

Στρατηγών(Γ. Σπαντιδάκη, κα.) η οποία ήταν σε επαφή με το Παλάτι, και η χούντα των συνταγματάρχων(Γ. Παπαδόπουλος, Ν. Μακαρέζος, Στ. Πατακός). Και οι δύο αυτές κινήσεις ήταν σε γνώση των αμερικανικών υπηρεσιών⁷¹. Η CIA είχε ενημερώσει από τον Οκτώβριο του περασμένου χρόνου έναν πράκτορα της πως είχε ενεργοποιηθεί η ομάδα των « δεξιών συνταγματάρχων » που συνωμοτούσε από το 1958 από το φόβο της ανόδου της αριστεράς⁷². Για πολλούς η δικτατορία ήταν μια αναγκαστική ενέργεια, με σκοπό την καταστολή του υπό διαμόρφωση μαζικού δημοκρατικού κινήματος, απόρροια της κοινοβουλευτικής κρίσης του 1965, καθώς επίσης και του φόβου επικράτησης κεντροαριστερού κόμματος⁷³. Σε αυτήν τη θέση συγκλίνει και ο ίδιος ο Α. Παπανδρέου αναφέροντας, « *Το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 έγινε ενάντια στον Γ. Παπανδρέου και τον Α. Παπανδρέου για να σταματήσει τον εκλογικό τους θρίαμβο*»⁷⁴

Το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου ξάφνιασε την πολιτική ηγεσία της χώρας, αφήνοντας το σύνολο του πολιτικού συστήματος έκθετο μπροστά στο λαό, που με τη σειρά του ήταν αδύναμος να αντιδράσει έναντι τετελεσμένων γεγονότων.⁷⁵ Ο Κωνσταντίνος επιδιώκει τον πρώτο καιρό να ανατρέψει τη δικτατορία με άλλο πραξικόπημα στηριζόμενος στο βασιλικό στρατό. Αποτυγχάνει και αποχωρεί στο εξωτερικό στις 27 Σεπτεμβρίου 1967. Η δικτατορία επιβλήθηκε από ολιγάριθμους στρατιωτικούς χαμηλής βαθμίδας και αυτό γιατί κατόρθωσαν να κινηθούν γρηγορότερα από τους Στρατηγούς, που ετοιμάζαν κάποια παρόμοια κίνηση. Πρωταρχικός στόχος ήταν η παρεμπόδιση των εκλογών, που είχαν ορισθεί για τις 28 Μαΐου 1967 και της αναμενόμενης νίκης της Ε.Κ. Αμέσως τίθεται σε εφαρμογή ο στρατιωτικός νόμος, παραβλέπονται οι ατομικές ελευθερίες, καταργείται το Σύνταγμα και το κοινοβούλιο και απαγορεύεται η λειτουργία κομματικών σχηματισμών⁷⁶. Ακολουθούν συλλήψεις πολιτικών ηγετών, βουλευτών αλλά και απλών πολιτών με αριστερά φρονήματα.

⁷⁰ Παπαχελάς Αλ. Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, ό.π., σελ 237

⁷¹ Σωτηρόπουλος Δ., *Πολιτική, Διεργασίες, κόμματα, 1950-1967*, στο υπό έκδοση Νεοελληνική κοινωνία 18ος- 20ος αιώνας.,

⁷² Παπαχελάς Αλ. Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, ό.π., σελ 255

⁷³ Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, *Η Δικτατορία 1967-1974*, (επιμ.) Αθανασάτου Γ., Ρήγος Άλκης, Σεφεριάδης Σεραφείμ, Αθήνα Καστανιώτη, 1999, σελ. 19-20

⁷⁴ PRESS CONFERENCE του Α. Παπανδρέου την 1/11/1974, αρ. 5, www.pasok.gr, 17/7/2002

⁷⁵ Σπουρδαλάκης Μ., *ΠΑ.ΣΟ.Κ Δομή εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας*, Αθήνα, Εξάντας, 1988, σελ. 50

⁷⁶ Μάνεσης Αρ., « *Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας*», στο *Η Δικτατορία 1967-1974*, της Ελ. Ετ. Πολ. Επιστήμης, (επιμ.) Αθανασάτου Γ., Ρήγος Άλκης, Σεφεριάδης Σεραφείμ, Αθήνα Καστανιώτη, 1999, σελ.39

Ξεκινάει η επίσημη δίωξη των αριστερών με την κατηγορία της προδοσίας. Οι φυλακές και τα νησιά (Μακρόνησος, Γυάρος) ασφυκτιούν από «εχθρούς της πατρίδος». Ο πρωτεργάτης του πραξικοπήματος **Γ. Παπαδόπουλος** χαρακτήρισε το καθεστώς «**Επανάσταση**» και καθιέρωσε το *σύνθημα* « **Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών**». Η χρήση τέτοιων όρων αποσκοπούσε όχι μόνο στην παραπλάνηση των πολιτών, αλλά και ως προκάλυμμα του καθεστώτος για εσωτερική και εξωτερική κατανάλωση.

Η δικτατορία επιβλήθηκε σε μια εποχή κατά την οποία στην Ευρώπη έπνεε ο φιλελευθερισμός και η σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία⁷⁷, με συνέπεια η Ευρωπαϊκή Κοινότητα να κρατά μια στάση επιφυλακτικότητας και αναμονής για το καθεστώς. Πολύ γρήγορα αρκετές κυβερνήσεις αρνήθηκαν να υποστηρίξουν τη δικτατορία παρακινούμενες από την κοινή γνώμη των χωρών τους δείχνοντας μάλιστα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα⁷⁸. Στην κινητοποίηση τους βοήθησαν οι ατομικές ή οργανωμένες ενέργειες Ελλήνων, που είχαν καταφύγει στο εξωτερικό και κατήγγειλαν τη δικτατορία για συνεχείς συλλήψεις και βασανιστήρια. Επιπλέον, η ελληνική δικτατορία δεν μπορεί να συσχετισθεί με τα αντίστοιχα καθεστώτα στην Ευρώπη και συγκεκριμένα με τις περιπτώσεις της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, καθώς παρουσιάζει δύο βασικές διαφορές. Η πρώτη εντοπίζεται στην χρονική περίοδο που εμφανίζονται τα αντίστοιχα καθεστώτα, στις μεν ευρωπαϊκές χώρες η δικτατορία επιβλήθηκε την περίοδο του Μεσοπολέμου, μια εποχή που ο φασισμός κυριαρχούσε σχεδόν σε όλη την Γηραιά Ήπειρο, ενώ στην Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν το γενικότερο κλίμα ήταν εντελώς αντίθετο με απολυταρχικά πολιτεύματα. Η δεύτερη διαφορά έγκειται στη λαϊκή υποστήριξη που είχαν οι δικτατορίες της Ευρώπης. Αντίθετα, όσον αφορά την ελληνική περίπτωση η δικτατορία των Συνταγματαρχών δεν είχε την υποστήριξη της λαϊκής βάσης, ούτε την απέκτησε μέσα στα επτά χρόνια που βρισκόταν στην εξουσία⁷⁹. Σε καμιά φάση της η δικτατορία δεν απέκτησε λαϊκό έρεισμα, ο λαός κράτησε μια παθητική στάση απέναντι της, ίσως ακόμα και αυτή η αντιμετώπιση να βοήθησε στη διατήρηση της στην εξουσία για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτή η έλλειψη λαϊκής υποστήριξης οδηγούσε τη χούντα στην ενίσχυση της αστυνόμευσης,

⁷⁷ Μάνεσης Αρ. « *Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας*» ό.π. σελ.41.

⁷⁸ Πεσμαζόγλου Β., «*Ελληνική δικτατορία και ΕΟΚ*», στο *Η Δικτατορία 1967-1974*, της Ελ. Ετ. Πολ. Επισ., (επιμ.) Αθανασάτου Γ., Ρήγος Άλκης, Σεφεριάδης Σεραφείμ, Αθήνα, Καστανιώτη, 1999, σελ. 98-99

⁷⁹ Μάνεσης Αρ., «*Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας*» ό.π., σελ. 41

εφόσον υπήρχε πάντα ο φόβος του εσωτερικού εχθρού⁸⁰ και παρά την προπαγανδιστική πολιτική που είχε υιοθετήσει απέναντι στους αριστερούς θεωρώντας τους απειλή, όχι μόνο για την εξάπλωση των κομμουνιστικών ιδεών, αλλά και για την εθνική ακεραιότητα της χώρας αλλοιώνοντας την ελληνική φυλή με την παρείσφρηση Σλάβων και Σοβιετικών (άποψη που προέρχεται από την εποχή του εμφυλίου και έχει να κάνει με τους αποκαλούμενους «ΕΑΜοβούλγαρους» κομμουνιστές που θεωρούνταν προδότες και πράκτορες)⁸¹.

Την υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων και όχι μόνο είχε αναλάβει ο στρατός, που είχε ήδη αυτονομηθεί απέναντι στις άλλες κυρίαρχες τάξεις. Στην Ελλάδα είχε επιβληθεί μια στρατοκρατική δικτατορία, εφόσον ο στρατός αποτελούσε ένα από τα κύρια κέντρα εξουσίας του καθεστώτος⁸². Ο ρόλος του στρατού είχε αρχίσει να ενδυναμώνεται από την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στη Μέση Ανατολή και αργότερα με την ίδρυση του ΙΔΕΑ (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών) τον Οκτώβρη του 1944. Το 1949 ο στρατός θεωρείται νικητής του εμφυλίου και εγγυητής της ασφάλειας του Έθνους από τον κομμουνισμό και τους εξωτερικούς εχθρούς⁸³. Από την περίοδο αυτή ο στρατός αυτονομείται και δεν ελέγχεται από καμιά εξουσία (Βουλή, κυβέρνηση, δικαιοσύνη), αυτή η αυτονομία του στρατού κατοχυρώθηκε με τα δύο Συντάγματα που συντάχθηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας ,και δεν είχαν καμιά άλλη σημασία, εφόσον δεν εφαρμόστηκαν ,παρά μόνο τη νομιμοποίηση της εξουσίας των πραξικοπηματιών⁸⁴.

Η ιδιομορφία της ελληνικής δικτατορίας έναντι των υπολοίπων στην Ευρώπη ήταν ότι ποτέ δεν απέκτησε λαϊκό έρεισμα, ούτε η συντηρητική μερίδα του πληθυσμού δε συντάχθηκε με τους συνταγματάρχες. Επίσης, οι οικονομικά ανώτερες τάξεις δεν υποστήριζαν το απολυταρχικό καθεστώς αντί του κοινοβουλευτισμού και αυτό γιατί ένα ακραίο πολίτευμα θα έθετε σε κρίση τις σχέσεις με την Ευρώπη. Σε αυτό το σημείο όμως, θα πρέπει να εξαιρεθούν οι εφοπλιστές που υποστήριζαν ανοιχτά το καθεστώς⁸⁵.

⁸⁰ Μάνεσης Αρ., « Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας» *ό.π.*, σελ. 48-50

⁸¹ Χαραλάμπης Δ., « Η δικτατορία ως αποτέλεσμα αντιφάσεων», στο Η Δικτατορία 1967-1974, Ελ. Ετ. Πολ. Επισ.,(επιμ.) Αθανασάτου Γ., Ρήγος Άλκης, Σεφεριάδης Σεραφείμ, Αθήνα, Καστανιώτη, 1999, σελ.82

⁸² Μάνεσης Αρ., «Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας», *ό.π.*, σελ. 41

⁸³ Χαραλάμπης Δ., «Η δικτατορία ως αποτέλεσμα αντιφάσεων» *ό.π.*, σελ.77

⁸⁴ Μάνεσης Αρ., «Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας»*ό.π.*, σελ. 45, 48

⁸⁵ Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, Η Δικτατορία, *ό.π.*, σελ.20

Το ερώτημα που πηγάζει από τα παραπάνω είναι πώς ένα καθεστώς χωρίς υποστήριξη από τις λαϊκές τάξεις κατάφερε να διατηρηθεί στην εξουσία για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Η απάντηση περιλαμβάνει δύο σκέλη. Το ένα αφορά την υποστήριξη που είχε η δικτατορία από το εξωτερικό και συγκεκριμένα από τις Η.Π.Α. σε στρατιωτικό, οικονομικό και διπλωματικό επίπεδο, με την ανάπτυξη εμπορικών και πολιτιστικών σχέσεων αλλά και με την τροφοδότηση του καθεστώτος με τεχνικό εξοπλισμό. Η νόμιμη βάση για την παρουσία των ΗΠΑ στην Ελλάδα, δόθηκε ήδη από την είσοδο της χώρας στο NATO (1952). Το 1953 παραχωρήθηκαν προς τις ΗΠΑ εγκαταστάσεις στην Κρήτη. Η αρχική πολιτική των ΗΠΑ ήταν η διατήρηση στην Ελλάδα μιας σταθερής κυβέρνησης. Ήταν η δεκαετία του 1960 κατά τη διάρκεια της οποίας ο λαός απαιτούσε ουσιαστική συμμετοχή στη διακυβέρνηση της χώρας, η πολιτική σκηνή ταλανιζόταν από αστάθεια με κόμματα πλημμελώς οργανωμένα που υπέφεραν από πολυαρχία και κεντρόφυγες τάσεις, ενώ το παλάτι επενέβαινε στο πολιτικό σύστημα παραβιάζοντας το Σύνταγμα. Οι ΗΠΑ δεν υποστήριζαν το καθεστώς, άλλωστε το κλίμα στον υπόλοιπο κόσμο ήταν η ενίσχυση του κοινοβουλευτισμού, αλλά το ανέχτηκαν για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους στην περιοχή της Αν. Μεσογείου⁸⁶. Το Στέιτ Ντιπάρτμεντ δεν είναι το κατ' εξοχήν κέντρο της αμερικανικής επιρροής. Η CIA και το υπουργείο Αμύνης έπαιξαν τον πιο σημαντικό και αποφασιστικό ρόλο. Η στρατιωτική και οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα έφθανε περίπου τα 100εκ. δολάρια το χρόνο. Ο ελληνικός στρατός ήταν ολοκληρωτικά ενταγμένος στη συμμαχία του NATO και το ελληνικό τμήμα του υπάκουε στις διαταγές των Αμερικανών αξιωματούχων. Στην πραγματικότητα ο στρατός των ΗΠΑ αποφάσιζε για τον εξοπλισμό και την οργάνωση των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Παράλληλα, επηρέαζε δια των Ανακτόρων αποφασιστικά τις προαγωγές των Ελλήνων Αξιωματικών. Τέλος, το αμυντικό σύστημα της Ελλάδας εξυπηρετούσε μόνο τις ανάγκες του NATO και δεν προέβλεπε την αντιμετώπιση ενδεχόμενων εθνικών αναγκών⁸⁷. Το δεύτερο έχει να κάνει με την αντιμετώπιση που είχε η δικτατορία από τον ελληνικό λαό, ο οποίος κράτησε μια στάση αδράνειας και

⁸⁶ Κουλουμπής Θεόδωρος, *Προβλήματα Ελληνοαμερικανικών σχέσεων, πως αντιμετωπίζεται η εξάρτηση*, Αθήνα, Εστία, 1978, σελ. 35-37

⁸⁷ Σταύρου Ρουσσέα, *Ο θάνατος μιας δημοκρατίας, η Ελλάδα και η Αμερικανική συνείδηση*, Αθήνα, Καστανιώτη, 1988. σελ. 45

αδιαφορίας⁸⁸. Από πολλούς αυτή η στάση θεωρήθηκε μια μορφή παθητικής αντίστασης, που λειτούργησε επικουρικά ως ένα σημείο στις ενεργητικότερες μορφές αντίστασης. Σχεδόν αμέσως με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας έκαναν την εμφάνιση τους οργανωμένες αντιστασιακές ομάδες, απόρροια φυσικά του έντονα πολιτικοποιημένου παρελθόντος. Σε αυτές τις ομάδες πρωτοστάτησαν άνθρωποι με εμπειρία στη συγκρότηση μυστικών αγωνιστικών οργανώσεων, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ήταν διανοούμενοι και προέρχονταν από τα μεσαία αστικά στρώματα, την εργατική τάξη και το φοιτητικό κίνημα⁸⁹.

Αν και οι αντιστασιακές ομάδες εμφανίστηκαν αμέσως, ωστόσο, το αρνητικό σημείο εντοπίζεται στο γεγονός, ότι δεν υπήρχε μια μαζική οργάνωση αλλά πολλές με μικρή αριθμητική συμμετοχή και πολλές φορές υπήρχαν και μεμονωμένες ενέργειες χωρίς να εντάσσονται σε κανένα οργανωμένο μηχανισμό. Επιπλέον, πολύ λίγες διατηρήθηκαν στη διάρκεια του χρόνου, καμιά όμως από τις αντιστασιακές οργανώσεις δεν είχε προβεί σε μια αποφασιστική ενέργεια για την ανατροπή της δικτατορίας, παρά περιορίζονταν σε συνθήματα, βομβιστικές ενέργειες και φυλλάδια⁹⁰. Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό των αντιστασιακών ομάδων της εποχής ήταν η πρόθεση τους να αποδεσμευτούν από το προδικτατορικό πολιτικό παρελθόν και άφηναν να διαφαίνεται η επιθυμία τους για τον σχηματισμό νέων κομματικών σχηματισμών, διαφορετικών από τα προηγούμενα. Ως το 1972 πολλές από τις μικρές οργανώσεις χάνονται, ενώ αυτές που μένουν τροφοδοτούνται και καθοδηγούνται από το εξωτερικό και κυρίως από τη Δυτική Ευρώπη, από το πολιτικό κλίμα της οποίας επηρεάστηκαν όχι μόνο οι αντιστασιακές οργανώσεις αλλά και τα μεταπολιτευτικά κόμματα⁹¹. Μετά το 1972 αρχίζει να ενισχύεται η άποψη δημιουργίας ενός λαϊκού κινήματος με μαζικές κινητοποιήσεις οι οποίες ενθαρρύνονται και από τις συγκυρίες της εποχής⁹² (Μάιος 1968 Γαλλία).

Η πτώση της δικτατορίας δεν προκλήθηκε από τη μια στιγμή στην άλλη, ούτε ήταν τυχαίο γεγονός, αλλά αποτέλεσμα προστριβών μεταξύ των μελών του καθεστώτος που φάνηκαν το 1973 με την άνοδο του Δ. Ιωαννίδη στην αρχηγία. Η προσπάθεια της

⁸⁸ Μάνεσης Αρ., «Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας» στο Η Δικτατορία, *ό.π.*, σελ. 42

⁸⁹ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ δομή εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας, *ό.π.*, σελ. 69

⁹⁰ Νοταράς Γερ., «Δικτατορία και οργανωμένη αντίσταση», στο Η Δικτατορία, της Ελ. Ετ. Πολ. Επιστ.,(επιμ) Αθανασάτου Γ., Ρήγος Άλκης, Σεφεριάδης Σεραφείμ, Αθήνα, Καστανιώτη, 1999, σελ. 188-190, 192-197

⁹¹ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ ..., *ό.π.*, σελ. 68

χούντας από το 1968 ήταν να ωραιοποιήσει το καθεστώς, να του δώσει δηλαδή συνταγματική προκάλυψη. Αυτή η κίνηση εξομάλυνσης του καθεστώτος επιφέρει προστριβές ανάμεσα στα μέλη του. Αφορμή δόθηκε, όταν ο Γ. Παπαδόπουλος απελευθέρωσε τον Μ. Θεοδωράκη το 1970. Προχώρησε όμως περισσότερο καθώς στόχος του ήταν η φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, μάλιστα καταργεί το πιστοποιητικό πολιτικών φρονημάτων και προσανατολίζεται στη διενέργεια εκλογών. Με αυτόν τον τρόπο όμως αυξάνονται οι δυνατότητες να ενταθούν οι προστριβές στο εσωτερικό του καθεστώτος καθώς και οι τάσεις ανατροπής του πρωτεργάτη του πραξικοπήματος. Ο Δ. Ιωαννίδης ανέτρεψε τη δικτατορία του Παπαδόπουλου **25 Νοεμβρίου 1973**, ύστερα από τα γεγονότα της **Νομικής Σχολής**, όπου φοιτητές προσπάθησαν, ατυχώς, να εξεγερθούν προκαλώντας ένα μαζικό ξεσηκωμό εναντίον του καθεστώτος, κάτι που κατάφεραν λίγες μέρες αργότερα **οι φοιτητές στο Πολυτεχνείο στις 17 Νοεμβρίου 1973**. Ταυτόχρονα ο λαός είχε αρχίσει να φανερώνει εντονότερα τη δυσαρέσκεια του, σε αυτό αρωγός ήταν η παγκόσμια οικονομική κρίση. Η οικονομική πολιτική της Χούντας βασίστηκε στο οικονομικό πρόγραμμα της ΕΚ. Μάλιστα, κατά τα χρόνια της διακυβέρνησης της αυξήθηκαν οι επενδύσεις και τα εισοδήματα. Αυτή η ευμενής οικονομική κατάσταση μείωνε τις αντιστάσεις μιας δυναμικής κινητοποίησης εναντίον του καθεστώτος⁹³. Από τα πρώτα όμως χρόνια της δεκαετίας του 1970 η κατάσταση άρχισε να αλλάζει σε βάρος της Χούντας, καθώς η παγκόσμια οικονομική κρίση σε συνδυασμό με την ανικανότητα του καθεστώτος να περιορίσει το οικονομικό χάσμα μεταξύ των κοινωνικών τάξεων⁹⁴ έκαναν έκδηλη την απογοήτευση της λαϊκής βάσης, που άρχισε να την εκφράζει δυναμικά χωρίς να επηρεάζεται από την προσπάθεια φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος από τον Γ. Παπαδόπουλο με την κατάργηση της βασιλείας, την ψήφιση δύο Συνταγμάτων και τη συμμετοχή πολιτικών στην διακυβέρνηση της χώρας(πρωθυπουργός ορίστηκε ο Σπ. Μαρκεζίνης).

Η δικτατορία επιβάλλεται σε μια χρονική στιγμή που η Ελλάδα είχε αρχίσει να ξεφεύγει από τις διαχωριστικές γραμμές του εμφυλίου και να συνειδητοποιεί την αξία της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Το απολυταρχικό καθεστώς αποτέλεσε τροχοπέδη

⁹² Νοταράς Γερ., «Δικτατορία και οργανωμένη αντίσταση», *ό.π.*, σελ. 192-197

⁹³ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ ..., *ό.π.*, σελ. 51

⁹⁴ Σωτηρόπουλος Δ., « Η κοινωνική πολιτική της Δικτατορίας », στο Η Δικτατορία, της Ελ. Ετ. Πολ. Επισ. ,(επιμ) Αθανασάτου Γ. , Ρήγος Άλκης, Σεφεριιάδης Σεραφείμ, Αθήνα , Καστανιώτη, 1999, σελ. 126

,όχι μόνο στην αναστολή του εκδημοκρατισμού της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας που δεν κατόρθωσε να συμβαδίσει με την οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960. Η δικτατορία χαρακτηρίστηκε ως η τελευταία έκφραση και έξαρση της συνέπειας του εμφυλίου που κόπηκε απότομα με τα γεγονότα της Κύπρου⁹⁵.

Η Χούντα με την πτώση της συμπαρέσυρε και μια σειρά από αντιλήψεις της μετεμφυλιακής Ελλάδας, όπως τον *αντικομμουνισμό*, που αντικαταστάθηκε από τον *αντιφασισμό*, την ταύτιση με τη Δύση, η οποία ύστερα από τα γεγονότα της Κύπρου εκδηλώθηκε ως *αντιαμερικανισμός* και γενικότερα καλλιεργήθηκε ένα κλίμα «*εχθρικό*» προς τη Δύση και την ΕΟΚ, τον έως τότε *αντισλαβισμό* που τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο άρχισε να κερδίζει σοβαρούς υποστηρικτές από την ελληνική επικράτεια και τέλος την *εθνοφοροσύνη* που έδωσε τη θέση της στη *δημοκρατική πρόοδο*⁹⁶. Έτσι οι πολιτικοί άρχισαν να αναζητούν τρόπο αποκατάστασης της δημοκρατικής νομιμότητας. Υπήρχε ο *ριζοσπαστικός τρόπος* που απαιτούσε βαθιά ρήξη σε σχέση με τους θεσμούς που επέτρεψαν την επιβολή της δικτατορίας και από την άλλη ο πιο *μετριοπαθής* που επιθυμούσε την αποκατάσταση της συνέχειας πριν από το 1967, από το φόβο των συνεπειών μιας απότομης τομής⁹⁷.

Οι επιπτώσεις της δικτατορίας

Η δικτατορία αποτέλεσε τομή για την εξέλιξη του πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα. Η κρίση των θεσμών έφθασε στο αποκορύφωμα της τον Ιούλιο του 1965. Ο λαός κινητοποιήθηκε μαζικά απαιτώντας πραγματικό εκδημοκρατισμό. Το μήνυμα έγινε

⁹⁵ Χαραλάμπης Δ., «Η δικτατορία ως αποτέλεσμα αντιφάσεων», *ό.π.*, σελ. 86-87

⁹⁶ Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2001, σελ. 29

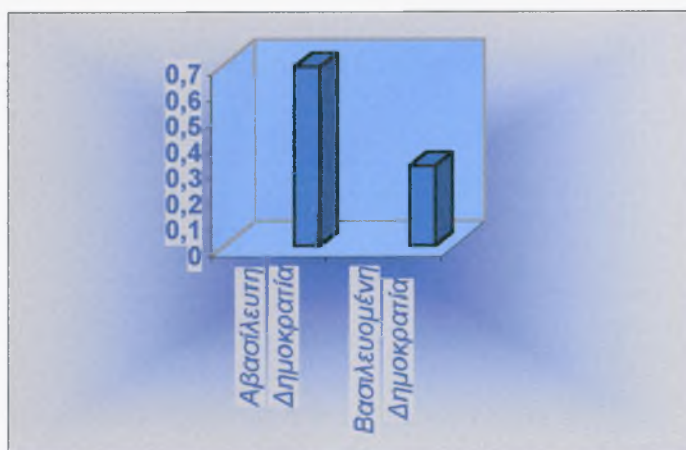
⁹⁷ Αλιβιζάτος Ν., *ο.π.* σελ.680

κατανοητό από τους εκπροσώπους και έτσι με την πτώση του απολυταρχικού καθεστώτος κάθε ενέργεια τους αποσκοπούσε στην εδραίωση της δημοκρατίας. Η πρώτη κίνηση ήταν ο σχηματισμός κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας. Ο Κ. Καραμανλής ορκίστηκε μόνος πρωθυπουργός στις 4.15΄ τα ξημερώματα της 24ης Ιουλίου 1974 και σχημάτισε κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» με εκπροσώπους και από τις δύο πολιτικές δυνάμεις πριν τη δικτατορία με σκοπό την αποδέσμευση από το προδικτατορικό παρελθόν το γεμάτο κρίσεις και διαχωρισμούς. Η νοοτροπία βέβαια των κυβερνώντων και των κυβερνωμένων δεν ήταν δυνατό να μετατραπεί μέσα σε μια νύχτα. Οι προσπάθειες γεφυρώματος του διχασμού και των ρήξεων καταγράφονται στα μεταπολιτευτικά χρόνια. Παρά το γεγονός, ότι οι πραξικοπηματίες προέρχονταν από το σκληρό πυρήνα της μετεμφυλιακής Δεξιάς, η πορεία του Κ. Καραμανλή τη δεκαετία του 1960 και ο «ανένδοτος αγώνας» του Γ. Παπανδρέου στον οποίο είχε προσδώσει καταγγελτικό χαρακτήρα, κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί, πως η διακυβέρνηση της χώρας θα δινόταν στον Κ. Καραμανλή. Ο λαός τον υποδέχτηκε με θερμούς πανηγυρισμούς ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο στην πολιτική ζωή του τόπου. Ο σχηματισμός κυβέρνησης εθνικής ενότητας αποδεικνύει την πρόθεση του Κ. Καραμανλή να συμβάλλει στην πραγμάτωση αυτής της αλλαγής⁹⁸. Θεσπίστηκε νέο Σύνταγμα, καταργήθηκε το στρατόπεδο στη Γυάρο, ελευθερώθηκαν όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι, αποδόθηκε η ιθαγένεια στους πολίτες που είχε στερήσει η δικτατορία και παραχωρήθηκαν διαβατήρια σε όσους είχαν αφαιρεθεί. Επιπλέον, η κυβέρνηση προχώρησε στην κάθαρση των δημοσίων υπηρεσιών και της αστυνομίας καθώς υπήρχε φόβος για αντίδραση των οπαδών του τυραννικού καθεστώτος. Άμεσος όμως στόχος της κυβέρνησης αποτέλεσε η διεξαγωγή εκλογών και το πολιτειακό ζήτημα για το οποίο θα αποφάσιζε ο λαός με δημοψήφισμα.

Η **μοναρχία** και ο **στρατός** αποτελούσαν τους θεσμούς σύνδεσης με το παρελθόν. Τα δύο αυτά κέντρα εξουσίας αποδυναμώθηκαν αμέσως μετά την πτώση της Χούντας, ο στρατός έχοντας κυρωθεί το στίγμα της δικτατορίας και την τραγωδία της Κύπρου, ενώ η μοναρχία την ευθύνη της εκτροπής. Το πολιτειακό ζήτημα λύθηκε οριστικά με το

⁹⁸ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 25-26

δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου 1974. Ο λαός απεφάνθη, Αβασίλευτη Δημοκρατία 69,2%. Ως πολίτευμα της Ελλάδας ορίζεται η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική

Αβασίλευτη 69,18%

Δημοκρατία

Βασιλευόμενη 30,82%

Δημοκρατία

Δημοκρατία, και προσωρινός Πρόεδρος Δημοκρατίας τοποθετείται ο **Μ. Στασινόπουλος**. Το 1975 στο ύπατο αξίωμα της χώρας εκλέγεται ο **Κ. Τσάτσος**.

Ουσιαστικά η βασιλεία είχε καταργηθεί στα μέσα της επταετίας, αποτελώντας τμήμα της γενικότερης προσπάθειας φιλελευθερισμού του καθεστώτος που είχε υιοθετήσει ο Γ. Παπαδόπουλος. Ο στρατός από την πλευρά του αποσύρθηκε σχεδόν αυτόματα από την πολιτική, το πλήγμα ήταν τόσο βαρύ (Κύπρος) που δεν είχε καμιά δυνατότητα ανάπτυξης πολιτικής δραστηριότητας. Έτσι τέθηκε υπό πολιτική ηγεσία, ενώ ο ίδιος ζήτησε κάθαρση από τα δικτατορικά στοιχεία. Αποκορύφωμα της κάθαρσης ήταν οι δίκες των πρωταιτών του πραξικοπήματος. Η δίκη έγινε **23 Αυγούστου 1975**, και ο Γ. Παπαδόπουλος, Στ. Παττακός, Ν. Μακαρέζος καταδικάστηκαν με την ποινή των ισοβίων. Οι νοσταλγοί του καθεστώτος έτρεφαν ελπίδες για μια δυναμική επανεμφάνιση όμως αποδείχτηκαν φρούδες, ύστερα μάλιστα και από τα αποτελέσματα των πρώτων

εκλογών⁹⁹. Παρόλο που η δικτατορία προήλθε από τους χώρους του στρατού, ο πολιτικός κόσμος δεν ήθελε να τον συνδέσει με τη χούντα, θέλησε έτσι να κρατήσει και να διατηρήσει την ουδετερότητα του. Στα πρώτα χρόνια βέβαια το ΠΑ.ΣΟ.Κ αποτέλεσε το μοναδικό κόμμα που ασκούσε κριτική στη δομή των ενόπλων δυνάμεων. Ο στρατός στελεχώνεται από τον ελληνικό λαό και καθήκον του είναι η διαφύλαξη της εθνικής ακεραιότητας¹⁰⁰.

Το πολιτικό σύστημα κατά τη μεταπολίτευση κινήθηκε σε αρκετά ριζοσπαστικά πλαίσια, παρόλο που στην εξουσία βρισκόταν ένα συντηρητικό κόμμα. Στα μέσα Σεπτεμβρίου ψηφίστηκε η καθιέρωση του συστήματος ενισχυμένης αναλογικής σύμφωνα με την οποία θα διεξάγονταν οι εκλογές. Στις 23 Σεπτεμβρίου έγινε η δημοσίευση του υπ' αριθμού 59 νομοθετικού διατάγματος για την επαναλειτουργία των κομμάτων και **καταργήθηκε ο νόμος 509 βάσει του οποίου παρέμενε από το 1947 παράνομο το ΚΚΕ. Η νομιμοποίηση του αποτελούσε κρίσιμο βήμα για την πλήρη αποκατάσταση της πολιτικής ισορροπίας της χώρας.** Ο Κ. Καραμανλής επιθυμούσε μια προοδευτική δημοκρατία μέσα στα πλαίσια του ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού δίνοντας σημασία στο παρόν, άλλωστε χρειαζόταν την αποσύνδεση από το παρελθόν της παλιάς Δεξιάς¹⁰¹. Εμπνεόμενος από τη δύση και προσανατολιζόταν στην προσπάθεια ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, γεγονός που το κατόρθωσε το 1979 αν και δέχτηκε σκληρή κριτική από την αντιπολίτευση και κυρίως από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Ο λόγος του ΠΑ.ΣΟ.Κ απέναντι στην ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ ήταν υπερβολικά αρνητικός κυρίως την πρώτη τριετία της Μεταπολίτευσης, καλλιεργώντας έτσι έναν έντονο αντιευρωπαϊσμό, υποστηρίζοντας πως ο ελληνικός λαός θα έπρεπε να αποφασίσει για την ένταξη με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος *« η θέση του ΠΑ.ΣΟ.Κ για την ΕΟΚ δεν είναι υπέρ ή εναντίον... θα πρέπει να μελετήσουμε προσεκτικά τις συμβάσεις... να ενημερωθεί ο λαός για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της συμβάσεως και αν τελικώς το επιθυμεί με δημοψήφισμα ας αποφασιστεί η ένταξη »*¹⁰². Ο πολιτικός λόγος των μεταπολιτευτικών κομμάτων επηρεάστηκε από την περίοδο της δικτατορίας. Οι όροι που χρησιμοποιούνται από τα κόμματα την περίοδο εκείνη είναι ενδεικτικοί, «πρόοδος», «έθνος», «λαός»,

⁹⁹ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ. 32-37

¹⁰⁰ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ. 101

¹⁰¹ Κυπριανός Παντελής, *Συγκρότηση και λειτουργία του κομματικού πεδίου στην Ελλάδα (1974-1984)* στο Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ 9, Απρίλιος 1997, σελ. 102-137

«νέο»¹⁰³. Ο έντονος αντιαμερικανισμός οφείλεται ακριβώς στην αποκάλυψη των διασυνδέσεων των αμερικανικών υπηρεσιών με το καθεστώς. Η κίνηση του Κ. Καραμανλή να αποσύρει την χώρα από το ΝΑΤΟ μετά τα γεγονότα της Κύπρου ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις του ελληνικού λαού τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Έκδηλο είναι το εθνικιστικό πνεύμα που ενισχύεται και από την πολιτική των αντιπολιτευτικών κομμάτων του ελληνικού κοινοβουλίου¹⁰⁴.

Σημαντικές αλλαγές στην άσκηση εξουσίας συντελέστηκαν με τη ψήφιση του νέου Συντάγματος το 1975, με βάση το οποίο ενισχύεται η εκτελεστική εξουσία, ενώ ο θεσμός του προέδρου της Δημοκρατίας περιορίζεται στο έργο διαφύλαξης του πολιτεύματος. Απαιτηση της εποχής ήταν η συγκρότηση **μαζικών κομμάτων με ιδεολογική ταύτιση**, ώστε να ανταποκριθούν σε μια περίοδο με έντονα πολιτική κινητικότητα. Αδιαμφισβήτητο γεγονός αποτελεί η παραδοχή πως από το 1974 και εξής η Ελλάδα γνώρισε τους πιο φιλελεύθερους δημοκρατικούς θεσμούς σε όλη τη διάρκεια του εικοστού αιώνα¹⁰⁵.

Τα κόμματα της Μεταπολίτευσης

Ύστερα από την πτώση της δικτατορίας εμφανίστηκαν στο προσκήνιο νέα και παλιά κόμματα. Στα νέα συγκαταλέγονται η Ν.Δ και το ΠΑ.ΣΟ.Κ, ενώ στα παλιά η ΕΚ, ΕΔΑ και το νόμιμο πλέον ΚΚΕ. Η μορφή όμως με την οποία εμφανίστηκαν στις πρώτες

¹⁰² PRESS CONFERENCE του Α. Παπανδρέου τη 1/11/1974, αρ. 5, www.pasok.gr, 17/7/2002

¹⁰³ Κυπριανός Παντελής, Συγκρότηση και λειτουργία του κομματικού πεδίου στην Ελλάδα (1974-1984) *ό.π.*, σελ. 102-137

¹⁰⁴ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 99-100

μεταπολιτευτικές εκλογές εξαρτήθηκε από τις εσωτερικές τους διεργασίες κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Συγκεκριμένα Στις 3 του Σεπτεμβρίου ο Αν. Παπανδρέου ανακοίνωσε την ίδρυση του *Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος* (ΠΑ.ΣΟ.Κ.). Στις 29 του ίδιου μήνα ο Γ. Μαύρος εξελέγη πρόεδρος της Ε.Κ και 8 Οκτωβρίου συγκροτήθηκε η *Ενωμένη Αριστερά* (ΚΚΕ εξ., ΚΚΕ εσ., ΕΔΑ) με ηγέτη τον **Η. Ηλιού**. Υπήρχε σοβαρή διάσταση μεταξύ οπαδών ΕΔΑ(απόμακροι από την ηγεσία του ΚΚΕ, επιδίωκαν περισσότερη ελευθερία στην έκφραση χωρίς την παρέμβαση της ηγεσίας). Το ΚΚΕ είχε μια αρχή, την κοινή στάση απέναντι στα ζητήματα, αυτή τη στάση καθόριζε η ηγεσία η οποία δε δεχόταν την παραμικρή κριτική. Από την άλλη, η ΕΔΑ ήταν πιο απελευθερωμένη από δογματικούς φραγμούς, μπορούσε να διαδραματίσει πιο πρωτεύοντα και υπεύθυνο ρόλο σαν κόμμα που είχε την έδρα του στο εσωτερικό και τις προϋποθέσεις να αγκαλιάσει πλατύτερες μάζες. Αυτό όμως με την προϋπόθεση πως θα λειτουργούσε δημοκρατικά και όχι όπως ήταν η ηγεσία του ΚΚΕ στο εξωτερικό που δεν λογοδοτούσε, αλλά μόνο επέβαλε τις γνώμες της. Ένα από τα θέματα που δίχασαν το στελέχη του ΚΚΕ από αυτούς που ανήκαν στην ΕΔΑ, ήταν το ζήτημα της ύπαρξης και της λειτουργίας παράνομων οργανώσεων του ΚΚΕ στην Ελλάδα, που θα δρούσαν παράλληλα και ανεξάρτητα με τις οργανώσεις της ΕΔΑ. Η κατάσταση εντάθηκε ακόμα περισσότερο το 1965, ενισχυμένη και από το πολιτικό κλίμα της εποχής. Η ΕΔΑ εκλήθη να πάρει θέση στις κρίσιμες εκλογές του 1961, όταν η ΕΚ δεν κατόρθωσε να πάρει την πλειοψηφία, στήριξη του Γ. Παπανδρέου ή διατήρηση ουδέτερης στάσης που σήμαινε ενίσχυση της δεξιάς. Το ΚΚΕ με μια σκληρή τακτική πρότεινε στον πρόεδρο της ΕΚ την άμεση νομιμοποίηση του ΚΚΕ. Το γεγονός αυτό προκάλεσε αντιδράσεις από τα ηγετικά στελέχη της ΕΔΑ. Το 1966 η ΕΔΑ γιόρτασε τα 15 χρόνια ύπαρξης της και για πρώτη φορά επιχειρούσε να εξηγήσει την πολιτική ύπαρξη της ως ένα κόμμα πρωτοπορίας και των μαζών, με μεγάλες καταβολές από την Εθνική Αντίσταση και στη διαμόρφωση αυτής της φυσιογνωμίας συνέβαλε η παρουσία πολλών ηγετικών αντιστασιακών στελεχών που παίρνουν μέρος στην ίδρυση της, η συνεισφορά των αριστερών στελεχών της ΕΑΜικής προέλευσης – ιδίως στελεχών της ΕΠΟΝ -, η συνεισφορά της μεγάλης στρατιάς των φυλακισμένων και εξόριστων στελεχών του ΚΚΕ που περιοδικά αποφυλακίζονται και εντάσσονται στην ΕΔΑ. Το ΚΚΕ απορρίπτει όλη αυτήν την

¹⁰⁵ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ. 40-43

ενέργεια, υποστηρίζοντας πως υπάρχει μόνο η ιστορία του ΚΚΕ που μια φάση της ανήκει στην ΕΔΑ. Το 1968 στην 12^η Ολομέλεια του ΚΚΕ η ηγεσία (Ι. Κολιγιάννης) προσπάθησε πραξικοπηματικά να επιβάλλει τις αρχές της στην ΕΔΑ. Αντιδράσεις προκλήθηκαν ακόμα και από τους εξόριστους αριστερούς. Έτσι επήλθε η διάσπαση της αριστεράς σε ΚΚΕ και ΕΔΑ εσωτερικού¹⁰⁶. Η *Εθνική Δημοκρατική Ένωση* συγκέντρωνε τις φιλικές προς τη δικτατορία δυνάμεις. Η ΕΚ ανασυγκροτείται και μετονομάζεται **ΕΔΗΚ** (Ένωση Δημοκρατικών Κομμάτων) και από το 1976 επέρχεται σε μια παρατεταμένη κρίση. Η πρώτη ρήξη στο εσωτερικό του κόμματος σημειώθηκε με την πιθανή συνεργασία με την Αριστερά, που οδήγησε στην αποχώρηση βουλευτών. Επίσης η συχνή σύμπλευση της ΕΔΗΚ με κυβερνητικές επιλογές προκαλούσε τριβές μεταξύ των μελών του κόμματος. Έτσι, ως ισχυρός αντιπολιτευτικός λόγος αναδεικνύεται αυτός του ΠΑΣΟΚ, που προβάλλεται έντονα μέσω της προσωπικότητας του Αν. Παπανδρέου. Ο πολιτικός λόγος της συντηρητικής παράταξης εμφανίζεται ανανεωμένος, με έναν ηγέτη τον Κ. Καραμανλή, ο οποίος είχε πρωταγωνιστήσει και στην προδικτατορική πολιτική ζωή, ωστόσο τώρα παρουσιάζεται με σταθερό φιλελεύθερο δημοκρατικό προσανατολισμό με έναν νέο πολιτικό σχηματισμό τη **Νέα Δημοκρατία** και με ένα συγκεκριμένο « όραμα » για τη χώρα, την ένταξη της στην **Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα**¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Βουρνάς Τάσος, *Η διάσπαση του ΚΚΕ, ένα πρώτο ιστορικό σχέδιασμα με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 15ετίας (1968-1983)*, Αθήνα, Αφών Τολίδη, 1983, σελ.28-43, 51-52

¹⁰⁷ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», ό.π., σελ. 137-138

Τα χαρακτηριστικά της Μεταπολιτευτικής περιόδου

Για μια ακόμα φορά μετά την πτώση ενός απολυταρχικού καθεστώτος και ενώ όλοι θα περίμεναν να κυριαρχήσει η αριστερά με τους αντιστασιακούς αγώνες που είχε να επιδείξει, τέθηκε τελικά στο περιθώριο. Η αντίσταση στη δικτατορία και ειδικότερα η εξέγερση του Πολυτεχνείου έγινε από τη μειοψηφία του πληθυσμού. Γενικότερα αυτό το μοντέλο κυριαρχεί, για παράδειγμα η μειοψηφία της Δεξιάς κέρδισε τον εμφύλιο με τη βοήθεια των Άγγλων ενώ η πλειοψηφία του ΚΚΕ περιθωριοποιήθηκε. Στη διάρκεια της επταετίας η δεξιά διασπάστηκε στο φασιστικό τμήμα και το κοινοβουλευτικό, το οποίο πρωταγωνίστησε στα μεταπολιτευτικά χρόνια¹⁰⁸. Η **Εθνική Ριζοσπαστική** έγραφε στο κεντρικό άρθρο της *«Τα παλαιά στελέχη της ΕΡΕ εγγυώνται ομαλές εξελίξεις του πολιτικού βίου της δημοκρατικής Ελλάδος»* και συνέχιζε *« η κομματική και πολιτική ενότης των παλαιών στελεχών της ΕΡΕ και της Νεολαίας του κόμματος , θεωρούνται ως βασική προϋπόθεση για τον επιτυχή εκλογικό αγώνα και τον ρόλον τον οποίο θα κληθεί να αναλάβει η παλαιά ΕΡΕ εις το εγγύς προσεχές μέλλον»*¹⁰⁹. Ο Κ. Καραμανλής σχημάτισε κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με βουλευτές κυρίως της ΕΡΕ και της ΕΚ. Για την Ελλάδα άρχισε μια νέα εποχή έστω κάτω από τη βαριά σκιά των γεγονότων της Κύπρου. Οι περισσότεροι εκπρόσωποι του έθνους αποστρέφονταν τη δεκαετία του 1960 και επικαλούνταν τον αντιδικτατορικό τους αγώνα. Με αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά έθεταν ως αρχή της αλλαγής την εποχή της δικτατορίας. Είχε γίνει κατανοητό ότι ο κόσμος επιθυμούσε την αποκατάσταση της δημοκρατίας και ομαλή πολιτική ζωή. Η Δεξιά εξαγνίστηκε μέσω του αγώνα κατά της δικτατορίας και με αποκορύφωμα την ίδρυση της

¹⁰⁸ Μαντόγλου Άννα-Χαραλάμπους Κυριάκος, *Πολιτική εξουσία και κοινωνική επιρροή. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου* στο Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ. 11, Απρίλιος 1998, σελ. 54-98

¹⁰⁹ *«Τα παλαιά στελέχη της ΕΡΕ εγγυώνται ομαλές εξελίξεις του πολιτικού βίου της δημοκρατικής Ελλάδος»* εφ. *Εθνική Ριζοσπαστική*, (23 Σεπτεμβρίου 1974 σελ 1)

ΝΔ, ενός νέου κόμματος με πολιτικό από τα παλιά, ο οποίος όμως έγινε δεκτός ως «σωσίας» του έθνους¹¹⁰.

Ο Α. Παπανδρέου φτάνει στην Αθήνα στις 16 Αυγούστου του 1974 και αρχίζει επαφές με σκοπό τη στελέχωση του νέου πολιτικού σχηματισμού που ετοιμάζε. Η τακτική που υιοθέτησε ήταν η πολιτική «ανοιχτών θυρών»¹¹¹, δηλαδή συζητούσε με όποιον επιθυμούσε, ανεξάρτητα από το χώρο που προέρχονταν. Στη διαδικασία της προετοιμασίας διακρίνουμε τρεις ομάδες. Η πρώτη η περισσότερο ριζοσπαστική προέρχονταν από το ΠΑΚ, η δεύτερη ομάδα προέρχονταν από το φοιτητικό κίνημα, ανεξάρτητοι φοιτητές που εκφράζονταν από τις ιδέες του Α. Παπανδρέου. Ιδεολογικά τοποθετούνται στην αριστερά αλλά αποστρέφονται την πολιτική πρακτική της παραδοσιακής αριστεράς. Η τρίτη ομάδα περιλάμβανε παλαιούς πολιτικούς της ΕΚ με επικεφαλής τον Γ. Αλευρά, Γ. Χαραλαμπίοπουλο. Η ομάδα αυτή μετά από σύντομο χρονικό διάστημα ήρθε σε σύγκρουση κυρίως με όσους προέρχονταν από το ΠΑΚ στα διαδικαστικά δημιουργίας του νέου κόμματος. Η διαφωνία αυτή δεν οδήγησε σε αποχωρήσεις και αυτό γιατί οι παλαιοκομματικοί κατάλαβαν, ότι τα παραδοσιακά κόμματα είχαν ολοκληρώσει τον κύκλο τους, άλλωστε ο Α. Παπανδρέου μεσολαβούσε σε κάθε τεταμένη στιγμή για να κατευνάσει τα πνεύματα. Αυτή η πρακτική του θα ενισχύει τον ηγετικό του ρόλο στο ΠΑ.ΣΟ.Κ¹¹².

Σε κάθε εποχή το πολιτικό κλίμα ύστερα από την πτώση ενός απολυταρχικού καθεστώτος χαρακτηρίζεται ως τεταμένο και με την κινητοποίηση των μαζών αρκετά υψηλή. Έτσι τα κόμματα που δημιουργήθηκαν εκείνη την περίοδο ικανοποιούσαν την ανάγκη του λαού για ενεργό συμμετοχή στην αποκατάσταση της δημοκρατίας. Τα αριστερά κόμματα ανάμεσα τους και το ΠΑ.ΣΟ.Κ ενθάρρυναν μια τέτοια κατάσταση, αργότερα την τακτική αυτή ακολούθησε και η ΝΔ. Επομένως, τα κόμματα της μεταπολίτευσης χαρακτηρίζονται **μαζικά δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στη βάση τους, καθώς μέσα από τις διάφορες οργανώσεις μπορούν να διαμορφώσουν συνειδήσεις, συμπεριφορές και να υποκινήσουν έντονες πολιτικές πρακτικές**¹¹³.

¹¹⁰ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ.81-82

¹¹¹ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ. 83

¹¹² Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ.82-87

¹¹³ Βούλγαρης Γ. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, ό.π., σελ. 44-45

Κατά την προδικτατορική περίοδο, τα κόμματα δεν ήταν μαζικά είχαν μια συγκεκριμένη ιδεολογία και λειτουργούσαν περισσότερο παραταξιακά (Δεξιά – Αριστερά) από την παραπάνω γραμμή ξέφευγε η ΕΚ που αυτοχαρακτηριζόταν ως αντιδεξιό κόμμα και όχι κεντρώο¹¹⁴.

Μια διαφορά των μεταπολιτευτικών κομμάτων με το παρελθόν ήταν ο **προσωποπαγής χαρακτήρας** της ηγεσίας των κομμάτων, ο καθένας με την ιστορία του. Ο ηγέτης προσωποποιεί τις αξίες, τις κεντρικές επιλογές αλλά και την ιστορική συνέχεια του χώρου. Ο Κ. Καραμανλής ήταν ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης του χώρου της ΝΔ που την χαρακτηρίζει ως παράταξη και όχι ως κόμμα , ενώ ο Α. Παπανδρέου εδραιώνει την πρωτοκαθεδρία του μέσα από πολλές ρίζεις, διαγραφές, διαδικασίες και χαρακτηρίζει το ΠΑ.ΣΟ.Κ ως κίνημα και όχι ως κόμμα¹¹⁵. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό των κομμάτων της μεταπολίτευσης είναι ότι εισήλθαν στην πολιτική σκηνή με πολλές εσωτερικές συγκρούσεις και διασπάσεις. Το κάθε κόμμα αποτελείται από διαφορετικές ομάδες που συγκρούονται και συχνά οι ρίζεις γίνονται τόσο έντονες που φτάνουν ως και τη διάσπαση¹¹⁶.

Τα κόμματα που συγκροτήθηκαν τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν στην πλειοψηφία τους νέοι κομματικοί σχηματισμοί, με εξαίρεση την Ε.Κ. Ωστόσο, την εμπειρία τους αντλούσαν από το παρελθόν. Στόχοι τους ήταν η γενική απαίτηση για εκδημοκρατισμό, η ανάγκη αντιπροσώπευσης μιας κοινωνίας που μόλις είχε βγει από ένα καταπιεστικό καθεστώς και τέλος να αντεπεξέλθουν στις νέες απαιτήσεις της εποχής και κυρίως την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ. Οι παγκόσμιες αλλαγές και εξελίξεις σε όλους τους τομείς, όχι μόνο επηρεάζουν αλλά και διαμορφώνουν την ακολουθούμενη πολιτική από τα κόμματα.

Η διαμόρφωση του πολιτικού συστήματος και η φυσιογνωμία των κομμάτων δεν οφείλονται σε ταξικές αντιθέσεις. Οι διαφορές είναι περισσότερο ιδεολογικοπολιτικές στηρίζονται στο τρικομματικό σύστημα –Αριστερά – Κέντρο- Δεξιά- για αυτό και τα κόμματα που κυριάρχησαν στη μεταπολίτευση είναι **πολυσυλλεκτικά και διαταξικά**¹¹⁷.

¹¹⁴ Βούλγαρης Γ. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, ό.π., σελ. 46

¹¹⁵ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», ό.π., σελ. 138

¹¹⁶ Βούλγαρης Γ. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, ό.π., σελ 46-49

¹¹⁷ Βούλγαρης Γ. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, ό.π., σελ 50-55

Από τις πολιτικές ιδιομορφίες της εποχής δεν μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστο το νεοσύστατο κόμμα του Α. Παπανδρέου. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ από την πλευρά του χρησιμοποιεί τις έννοιες «λαός» και «έθνος» με μια υπερταξική θεώρηση, γεγονός που το διαφοροποιεί από τη Ν.Δ και το ΚΚΕ. Η χρήση του «έθνους» και μάλιστα ως επιθετικός προσδιορισμός από το ΠΑ.ΣΟ.Κ ενισχύει όχι μόνο την εθνικοφροσύνη αλλά και τον εθνικισμό. Η ευχέρεια χρήσης αυτών των όρων οφείλεται στην απουσία ιστορικού παρελθόντος¹¹⁸. Η πολιτική φυσιογνωμία του ΠΑ.ΣΟ.Κ είναι τόσο πολύμορφη που γίνεται φανερή από τους χαρακτηρισμούς που του αποδίδουν, κεντρώο, λαϊκίστικο, σοσιαλιστικό- ριζοσπαστικό. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ υπήρξε όλα αυτά μαζί και κινήθηκε μέσα από τις αντιφάσεις και διαφορές που δημιουργούσε η συνύπαρξη τόσων τάσεων. Το ρόλο του μεσολαβητή- ενοποιητή διαδραμάτιζε ο Α. Παπανδρέου¹¹⁹.

Η ισχυρή προσωπικότητα του επηρέαζε και διαμόρφωνε κάθε φορά το ιδεολογικό πλαίσιο των κινήσεων των οποίων πρωτοστατούσε. Ξεκίνησε από εκφραστής της ριζοσπαστικής πτέρυγας της ΕΚ με έντονο αντιδεξιό, αντιμοναρχικό τόνο και ένθερμος υποστηρικτής της εθνικής ανεξαρτησίας. Κατά τη διάρκεια της επταετίας αναλαμβάνει ενεργώ δράση με τη συγκρότηση του ΠΑΚ.

¹¹⁸ Κυπριανός Παντελής, Συγκρότηση και λειτουργία..., *ό.π.*, σελ. 102-137

¹¹⁹ Βούλγαρης Γ. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης *ό.π.*, σελ 67-69

Ενότητα 2

Η Συγκρότηση του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος 1974 - 1981

Η δρομολόγηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ

Η ισχυρή προσωπικότητα του Αν. Παπανδρέου επηρέαζε και διαμόρφωνε κάθε φορά το ιδεολογικό πλαίσιο των κινήσεων των οποίων πρωτοστατούσε. Η πολιτική σταδιοδρομία του δεν αρχίζει με την ίδρυση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Γιος του Γεωργίου Παπανδρέου διετέλεσε βουλευτής και υπουργός της Ε.Κ. Γεννήθηκε στη Χίο το 1919 και σπούδασε στο Αμερικάνικο Κολέγιο Ψυχικού και στη συνέχεια στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών χωρίς να τις ολοκληρώσει λόγω της γερμανικής κατοχής. Η αντικαθεστωτική του δράση γίνεται στα πλαίσια μιας τροτσκιστικής οργάνωσης, που

οδήγησε στη σύλληψη και φυλάκιση του. Μετά την απελευθέρωση του μετέβη στις ΗΠΑ. Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ και ακολούθησε ακαδημαϊκή καριέρα σε πολλά Πανεπιστημιακά ιδρύματα των ΗΠΑ. Κατά το 1959-1960 επισκέπτεται την Ελλάδα για έρευνες οικονομικής ανάπτυξης προσκεκλημένος από την κυβέρνηση Κ. Καραμανλή, αναλαμβάνοντας την θέση του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου και του γενικού επιστημονικού διευθυντή του Κέντρου Οικονομικών Ερευνών ως το 1964. Συγχρόνως, διετέλεσε οικονομικός σύμβουλος της Τράπεζας της Ελλάδας συμμετέχοντας στην πολιτική στα πλαίσια της Ενώσεως Κέντρου. Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής Αχαΐας της ΕΚ στις εκλογές τις 16ης Φεβρουαρίου του 1964. Διετέλεσε Υπουργός Προεδρίας της Κυβέρνησεως ως τις 5 Ιουνίου 1964 και αναπληρωτής υπουργός Συντονισμού ως τις 19 Νοεμβρίου του 1964. Η ακαδημαϊκή του κατάρτιση, αλλά περισσότερο η χαρισματική προσωπικότητα του αποτέλεσαν τη βάση διαμόρφωσης μιας ηγετικής φυσιογνωμίας. Αρχικά, συγκρότησε μια μικρή ομάδα βουλευτών υιοθετώντας νεωτερίστηκες πολιτικές θέσεις, πιο σκληρή στάση απέναντι στο παλάτι και κυρίως στο ζήτημα του ελέγχου του στρατεύματος και της ΚΥΠ. Οι πολιτικές θέσεις του Αν. Παπανδρέου εξέφραζαν σε μεγάλο ποσοστό τη λαϊκή απαίτηση για δημοκρατική μεταρρύθμιση. Οι θέσεις όμως αυτές ήταν τόσο ριζοσπαστικές και εκφράστηκαν τόσο δυναμικά ώστε ήρθαν σε σύγκρουση με τα στελέχη της ΕΚ. Στο κόμμα προκλήθηκε σοβαρή κρίση η οποία δεν προεκτάθηκε χάρη της παραίτησης του Αν. Παπανδρέου από το υπουργικό αξίωμα¹²⁰. Στο εσωτερικό της ΕΚ υπήρχαν δύο ανταγωνιστικοί πόλοι, από τη μια ο Αν. Παπανδρέου αρχηγός της κεντροαριστερής πτέρυγας του κόμματος και από την άλλη ο Κ. Μητσοτάκης αρχηγός της κεντροδεξιάς πτέρυγας, οι οποίοι δεν έθεταν μόνο το πρόβλημα της διαδοχής, αλλά και μια διαφορετική αντιμετώπιση του προβλήματος της διακυβέρνησης. Ο Αν. Παπανδρέου κατόρθωσε να συγκεντρώσει γύρο του τα νεαρά κοινοβουλευτικά στελέχη και ένα μέρος της νεολαίας του κόμματος ΕΔΗΝ. Η τάση αυτή εισήγαγε στον πολιτικό λόγο έναν πιο ασυμβίβαστο και εθνικό- πατριωτικό πολιτικό τόνο, που συνοψίζονταν με τα συνθήματα «Η Ελλάδα στους Έλληνες», «Ο Στρατός στο Έθνος». Ο εθνικισμός αυτός δεν είναι τίποτα άλλο παρά η συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική για την αποδέσμευση της χώρας από οικονομικές εξαρτήσεις που

¹²⁰ Λιάνης Γ., Ανδρέας Παπανδρέου, στο Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ.48 Αθήνα, Πάπυρος, 1997 σελ.111

αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη νέα πορεία του Έθνους¹²¹. Ταυτόχρονα, ενθάρρυνε την ίδρυση μιας οργάνωσης που ονομάστηκε «Δημοκρατικοί Σύνδεσμοι» με απώτερο σκοπό να αποτελέσει τη βάση για τη δημιουργία ενός νέου κομματικού σχηματισμού, λαμβάνοντας το χώρο της κεντροαριστεράς στον πολιτικό χάρτη. Κύρια χαρακτηριστικά της ομάδας ήταν η τεχνοκρατική αντίληψη και πρακτική για την πολιτική και η δυσφορία απέναντι στις πελατειακές σχέσεις και τους παλαιοκομματικούς¹²². Αυτή η ομάδα στη διάρκεια της δικτατορίας εξελίσσεται σε μια σημαντική αντιστασιακή οργάνωση που αργότερα θα αποτελέσει τη βάση του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Ο Αν. Παπανδρέου επανήλθε στην κυβέρνηση ως αναπληρωτής υπουργός Συντονισμού στις 29 Απριλίου 1965. Την περίοδο αυτή κατηγορήθηκε για τη στρατιωτική συνωμοσία κατά του κοινοβουλευτικού βίου, υπόθεση «Ασπίδα»¹²³. Σημειώνεται κρίση μεταξύ βασιλιά και πρωθυπουργού με αποτέλεσμα τις αποστατικές κυβερνήσεις και τελικά την επιβολή δικτατορικού καθεστώτος. Κρατήθηκε στις φυλακές Αβέρωφ μέχρι το Δεκέμβριο, οπότε το στρατιωτικό καθεστώς παραχώρησε ανμηση, ύστερα και από την επέμβαση ξένων παραγόντων και συγκεκριμένα της αμερικανικής πρεσβείας. Κατέφυγε στο Παρίσι και λίγους μήνες αργότερα στις 8 Μαρτίου του 1968 εξήγγειλε την ίδρυση του Πανελλήνιου Απελευθερωτικού Κινήματος¹²⁴:

«Το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα ιδρύθηκε για να αποτελέσει το κέντρο της δημοκρατικής αντιστάσεως στην Ελλάδα. Καθήκον του είναι ο συντονισμός της αντιστάσεως στην Ελλάδα και σκοπός του η ανατροπή της χούντας και η εγκαθίδρυση γνήσιων δημοκρατικών διαδικασιών, που θα εγγυώνται την πλήρη και άνευ όρων λαϊκή κυριαρχία θεμελιωμένη σε μια μόνιμη και σταθερή βάση. Κατά συνέπεια αποκλείει απολύτως κάθε αντιδημοκρατική λύση και κάθε είδος κατευθυνόμενης δημοκρατίας του κατεστημένου. Δηλώνει επίσημα, ότι θα εργασθεί για μια Ελλάδα δημοκρατική, προοδευτική και εθνικά ελεύθερη και δεν θα δεχθεί κανένα συμβιβασμό σε καμιά φάση της πάλης. Θα αγωνισθεί για την πλήρη δημοκρατική νίκη»¹²⁵.

¹²¹ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», ό.π., σελ. 118

¹²² Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ...ό.π., σελ. 46-48

¹²³ Λιάνης Γ., Ανδρέας Παπανδρέου, στο Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ.48 Αθήνα, Πάπυρος, 1997 σελ.111

¹²⁴ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ...ό.π., σελ. 46-48

¹²⁵ Σκοποί και Οργάνωση του Πανελλήνιου Απελευθερωτικού Κινήματος(ΠΑΚ), www.agp.gr, 6/10/2002

Γύρω του συσπειρώθηκαν αρκετοί κεντροαριστεροί φίλοι του και φοιτητές προερχόμενοι από ανεξαρτήτα αριστερά σχήματα. Ο Αν. Παπανδρέου ηγείται της όλης προσπάθειας και οι ιδεολογικοί στόχοι αυτού του αγώνα είχαν ως τελικό σκοπό τον ριζικό ανασχηματισμό της κοινωνικής, πολιτικής και της διπλωματικής δομής της Ελλάδας¹²⁶.

Παρά την ίδρυση του ΠΑΚ ο Α. Παπανδρέου δε διέκοψε τις διασυνδέσεις με την Ε.Κ και παρέμεινε ο αντιπρόσωπος της στο εξωτερικό ως το 1971, όταν δεν εμφανίστηκε στο συνέδριο του κόμματος. Τα φιλελεύθερα μέλη του ΠΑΚ πίστευαν πως μόνο οι δημόσιες σχέσεις θα ήταν αρκετές για να πέσει η χούντα. Όταν όμως έγινε κατανοητό πως οι παραπάνω ενέργειες δεν απέδιδαν το ποθητό αποτέλεσμα τα φιλελεύθερα μέλη άρχιζαν να αποχωρούν, παράλληλα όμως αυξάνονταν τα αριστερά μέλη του κινήματος ενθαρρυνόμενα και από τις επικρατούσες ριζοσπαστικές ιδεολογίες της εποχής, άλλωστε και ο ίδιος ο Α. Παπανδρέου είχε διασυνδέσεις με *νεομαρξιστικούς ακαδημαϊκούς κύκλους*. Το ΠΑΚ άρχιζε να μετατοπίζεται προς τα αριστερά και να υιοθετεί απόψεις, όπως τον *ένοπλο αγώνα για την επίτευξη της πτώσης του καθεστώτος*. Οι τελευταίες αυτές απόψεις απομάκρυναν το ΠΑΚ από το παλαιό Κέντρο και πολλά φιλελεύθερα μέλη αποσύρθηκαν, ενώ συνεχώς αυξάνονταν τα αριστερά. Αργότερα, *το ΠΑΚ ανέπτυξε αντιφατικές και συχνά ακραίες θέσεις, τις οποίες μεταλαμπάδευσε και στο ΠΑ.ΣΟ.Κ*. Αυτός ο πολύμορφος και αντιφατικός χαρακτήρας της πολιτικής του ΠΑΚ προωθήθηκε από την ποικίλη προέλευση των μελών του, αλλά και από τις διάφορες χώρες στις οποίες λειτουργούσαν οι οργανώσεις του ΠΑΚ. Γενικότερα, *το ΠΑΚ χαρακτηριζόταν από έναν ριζοσπαστικό και συχνά ασαφή πολιτικό εκλεπτυσμό*. Όσον αφορά την οργάνωση του, βασιζόνταν σε δύο σκέλη, το ένα ήταν το ΠΑΚ ως παράνομη οργάνωση και το άλλο οι *«φίλοι του ΠΑΚ»*, οργάνωση με στόχο την νομιμοποίηση της πολιτικής του πρώτου. Πολύ γρήγορα επήλθε κρίση μεταξύ των δύο οργανώσεων στη βάση της λήψης αποφάσεων. Αιτία ήταν μια σειρά από αυθαίρετους διορισμούς του Α. Παπανδρέου, οι *«φίλοι του ΠΑΚ»* κατήγγειλαν αυτή την πρακτική ως παλαιοκομματική μέθοδο, όμως όλες οι κρίσεις ποτέ δεν εξελίχθηκαν σε διάσπαση.

¹²⁶ Λιάνης Γ., Ανδρέας Παπανδρέου, στο Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ.48 Αθήνα, Πάπυρος, 1997 σελ.111

Η σχέση του ΠΑΚ με τις υπόλοιπες αντιστασιακές οργανώσεις ήταν σχέση απομάκρυνσης από όλες, καθώς επεδίωκε συνεργασία σε ανέφικτη βάση, όπως να υιοθετηθεί από τις υπόλοιπες οργανώσεις η πολιτική του ή αξιώνοντας την αρχηγία της αντίστασης. Το τελευταίο αποσκοπούσε στην οικειοποίηση της αντίστασης. Η οργάνωση που πήγαζε από τον ίδιο χώρο με το ΠΑΚ ήταν η **Δημοκρατική Άμυνα** τα μέλη της οποίας προέρχονταν κυρίως από τη νεολαία της ΕΚ αλλά και από ορισμένα στελέχη της ΕΔΑ. Η Δ.Α αποτέλεσε τη μεγαλύτερη αντιστασιακή οργάνωση με τη μαζικότερη παρουσία στη διάρκεια της επταετίας. Η ιδεολογική κατεύθυνση της στηριζόταν στην αποστροφή προς την παλαιοκομματική τακτική της δεκαετίας του 1960 και στην πίστη στις δημοκρατικές διαδικασίες. Στόχος της Δ.Α σε αντίθεση με το ΠΑΚ ήταν η επίτευξη της ενότητας της αντίστασης και μια δεύτερη διαφορά ήταν η έλλειψη ηγετικής φυσιογνωμίας, όπως στο ΠΑΚ που ο Α. Παπανδρέου αποτελούσε τον ενωτικό παράγοντα μεταξύ των αντιφατικών τάσεων της οργάνωσης. Τον Ιούλιο του 1974 το ΠΑΚ συνεδρίασε για τελευταία φορά στην Ελβετία και αποφασίσθηκε να παραμείνουν πιστοί στις θέσεις του κινήματος οποιαδήποτε μορφή και αν πάρει μέσα στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν τη συγκεκριμένη περίοδο στην Ελλάδα¹²⁷.

Το Σεπτέμβριο του 1974 ανακοινώνει την ίδρυση του ΠΑ.ΣΟ.Κ και θέτει την ιδεολογική φόρμουλα του νέου πολιτικού σχηματισμού. Το ζήτημα που αναδύθηκε τότε ήταν ποια θέση θα καταλάμβανε το ΠΑ.ΣΟ.Κ στον πολιτικό χάρτη. Ο ίδιος δεν ήταν μαρξιστής, ωστόσο πολλές απόψεις του για την οικονομία πλησίαζαν τη συγκεκριμένη ιδεολογία καθώς πίστευε στην ενοποίηση της οικονομικής και πολιτικής ελίτ, παράλληλα κατέκρινε τη γραφειοκρατία που δέσποζε στην ΕΣΣΔ, ενώ έκλινε προς την Κίνα και την επαναστατική προσπάθεια του Μάο Τσε Τούνγκ. Τέλος χαρακτήριζε τον αντιδικτατορικό αγώνα ως εθνικοαπελευθερωτικό. Οι παραπάνω απόψεις του τον έκαναν ανεπιθύμητο στη Δύση και κυρίως στις Η.Π.Α όμως η κριτική του στάση απέναντι στην ΕΣΣΔ ήταν λογικό να τους περιπλέξει. Αυτή η πολυμορφία των απόψεων του αλλά και οι ακρότητες στις οποίες συχνά ενέδιδε έκανε το ΚΚΕ να τον αντιμετωπίζει με δυσπιστία, άλλωστε και ο ίδιος ο Α. Παπανδρέου ποτέ δεν επεδίωξε συνεργασία με την αριστερά, και το ΚΚΕ δεν αναγνώρισε το ΠΑ.ΣΟ.Κ ως αριστερά¹²⁸.

¹²⁷ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ.64-78

¹²⁸ Βούλγαρης Γ. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, ό.π., σελ 72-77

Από το ΠΑΚ στο ΠΑ.ΣΟ.Κ

Η δικτατορία προκάλεσε αναθεώρηση της πολιτικής σκηνής και αναστοχασμούς σχετικά με πολιτικούς σχηματισμούς και πρακτικές. Έτσι, αμέσως μετά την πτώση της συγκροτούνται νέα κόμματα με νέα φυσιογνωμία και οργάνωση αν και τα στελέχη τους έχουν την ιστορική τους εμπειρία (προδικτατορική) την οποία δεν επιθυμούν να ανακαλέσουν. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ αποτελεί ένα από τα καινούργια κόμματα, συνέχεια του ΠΑΚ οπότε ιδεολογικά έχει έναν αριστερό προσανατολισμό έξω όμως από την παραδοσιακή Αριστερά. Περιέχει πολλά στοιχεία από το πολιτικό κλίμα της Ευρωπαϊκής Δύσης και κυρίως από τη Γαλλία (Μάης 1968). Τα μέλη του ΠΑΚ (ΕΚ, φοιτητές) επηρεάστηκαν από το εξωτερικό ανάλογα σε ποια χώρα έδρασαν (σοσιαλδημοκράτες στη Σουηδία, μεταξύ μαοϊσμού και σοσιαλιστικού κόμματος στην Ιταλία). Σε αυτό το γεγονός οφείλεται και ένα μέρος της πολυμορφίας του, μιας πολυμορφίας που μεταφέρθηκε και στο νέο κόμμα. Ο Α. Παπανδρέου ανοιχτός σε όλες τις τάσεις ανακοίνωσε την **ιδρυτική διακήρυξη των βασικών αρχών και στόχων του ΠΑ.ΣΟ.Κ στις 3 Σεπτεμβρίου 1974**. Τα πρώτα στελέχη προήλθαν από το ΠΑΚ εσωτερικού, το οποίο αν και κατά τη διάρκεια της επταετίας είχε περιθωριακή δράση απαρτιζόταν από στελέχη της προδικτατορικής κεντροαριστεράς (Γ. Αλευράς, Γ. Χαραλαμπίδης)¹²⁹

Ο Αν. Παπανδρέου κρατώντας την Ιδρυτική Διακήρυξη στις 3 Σεπτεμβρίου του 1974

Με τη διακήρυξη της 3ης Σεπτεμβρη ο Α. Παπανδρέου καλούσε τους ενδιαφερόμενους για την **αυτοοργάνωση** ενός νέου πολιτικού σχηματισμού, που δεν έχει καμιά σχέση με το παρελθόν, επιδιώκει τη ρήξη με αυτό και να αποτελέσει τον φορέα καινοτόμων ιδεών. Στο σύνολο της η διακήρυξη χαρακτηρίζεται από τον έντονα ριζοσπαστικό τόνο, την αοριστία, τις γενικότητες και τις ασάφειες της. Παρ' όλα αυτά η διακήρυξη αποτελεί ακόμα και σήμερα το σημείο αναφοράς των κοινωνικών και πολιτικών ομάδων, που εκφράστηκαν από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.¹³⁰. Η Διακήρυξη των βασικών αρχών και στόχων του ΠΑ.ΣΟ.Κ αρχίζει με μια σκληρή κριτική απέναντι στην κωλυσιεργία της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή για τιμωρία των ενόχων της επταετίας και της τραγωδίας της Κύπρου, την κάθαρση του κρατικού μηχανισμού και την αποκατάσταση των θυμάτων της κατοχής. Συνεχίζει με την αιτία της τραγωδίας της Κύπρου και της δικτατορίας, η οποία αποδίδεται στον εξωτερικό παράγοντα, τις Η.Π.Α. Διάχυτο είναι το εθνικιστικό πνεύμα, αλλά και η άποψη ότι η Ελλάδα αποτέλεσε το θύμα των αμερικανών και του ΝΑΤΟ για αυτό σκοπός του κινήματος θα είναι η ανεξάρτηση από τη Δύση, *«Η ρίζα της συμφοράς βρίσκεται στην εξάρτηση της πατρίδας μας ... από το ιμπεριαλιστικό κατεστημένο των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ¹³¹»*. Σκοπός ήταν ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, και οικονομία ελεύθερη από μονοπώλια και πολυεθνικές. Έπειτα γίνεται η παρουσίαση του ονόματος του νέου πολιτικού σχηματισμού. Πρόκειται για κίνημα και όχι κόμμα που απαιτεί τη σύμπραξη των πολιτών σε όλη τη χώρα για την επίτευξη της ανεξαρτησίας και της λαϊκής κυριαρχίας. Το νέο κόμμα απευθύνεται σε ένα ευρύ φάσμα πολιτών, **αγρότες, εργάτες, βιοτέχνες, μισθωτούς, υπαλλήλους αλλά και στη νεολαία με σκοπό την επίτευξη της λαϊκής κυριαρχίας και δημοκρατίας**. Συγκεκριμένα μίλησε για *«εθνική ανεξαρτησία, λαϊκή κυριαρχία, κοινωνική απελευθέρωση και δημοκρατία σε όλες τις φάσεις της δημόσιας ζωής¹³²»*. Για να επιτευχθεί το παραπάνω χρειάζεται οικονομική ανεξαρτησία, εθνική ανεξαρτησία ακόμα και με την πολιτική απομάκρυνση από το ΝΑΤΟ. Η ιδρυτική διακήρυξη περιέχει και ορισμένες πρωτότυπες θέσεις για εκείνη την εποχή και συγκεκριμένα όταν αναφέρεται στην **κατοχύρωση ατομικών και κοινωνικών**

¹²⁹ Βούλγαρης Γ. *ό.π.*, σελ. 77-78

¹³⁰ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ87

¹³¹ Ιδρυτική Διακήρυξη ΠΑ.ΣΟ.Κ., 1999 *Αρχείο ΠΑ.ΣΟ.Κ*, 27/7/2002

¹³² Ιδρυτική Διακήρυξη ΠΑ.ΣΟ.Κ., 1999 *Αρχείο ΠΑ.ΣΟ.Κ*, 27/7/2002

δικαιωμάτων, στην ισότητα των δύο φύλων, την προστασία του περιβάλλοντος, μίλησε για εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς, για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, κοινωνική πολιτική αλλά και εσωκομματική δημοκρατία, «*Η σημερινή μας διακήρυξη αποτελεί την πυξίδα που καθοδηγεί την πορεία μας προς μια νέα, αναγεννημένη, ανθρώπινη σοσιαλιστική και δημοκρατική Ελλάδα, μια Ελλάδα που να ανήκει στους Έλληνες*¹³³». Εμφανές είναι το εθνικό πατριωτικό ιδεώδες στο οποίο στηρίζεται το κίνημα συμβαδίζοντας ίσως και με το γενικότερο πνεύμα της εποχής, καθώς κανείς δεν μπορούσε να δεχτεί την άποψη ότι πολιτικές πρακτικές και παραλήψεις οδήγησαν στη δικτατορία. Η διακήρυξη των βασικών αρχών και στόχων του ΠΑ.ΣΟ.Κ τελειώνει με την φράση «*...θα συνεχίσουμε με νέα ένταση και αποφασιστικότητα τον αγώνα για μια ανεξάρτητη, σοσιαλιστική και δημοκρατική Ελλάδα*¹³⁴» συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο την πορεία του ΠΑΚ με το ΠΑ.ΣΟ.Κ και τον αγώνα για εκδημοκρατισμό της ελληνικής κοινωνίας.

Όπως υποστηρίχθηκε και παραπάνω, το ΠΑ.ΣΟ.Κ αποτελείται από μια πολυμορφία τάσεων με τη διακήρυξη να αποτελεί τον συνδετικό κρίκο αυτών, καθώς περιείχε στοιχεία που αντιπροσώπευε όλες τις τάσεις, την σοσιαλιστική με αναφορές στην κοινωνία, το κεφάλαιο αλλά και τις νέες θέσεις για ισότητα, μόλυνση του περιβάλλοντος, θέσεις που ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις των αριστερών, οι οποίοι είχαν επηρεαστεί και από το εξωτερικό. Η τεχνοκρατική τάση, την οποία αποτελούσαν κυρίως ακαδημαϊκοί και ήταν η μικρότερη ομάδα μέσα στο κίνημα, εκφράστηκε από τον εκσυγχρονισμό της διοίκησης, οι αναφορές στην απαίτηση για νέο Σύνταγμα, διαχωρισμός του κράτους από την εκκλησία. Η τρίτη τάση περιλαμβάνει τους παλαιοκομματικούς, που η στήριξη τους οφείλεται στην καταγγελία των ξένων μονοπωλίων και την ενθάρρυνση για τη συγκρότηση συνεταιρισμών¹³⁵. Οι τελευταίοι επέμεναν στο ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ έπρεπε να διεκδικήσει την κληρονομιά της Ε.Κ και γενικότερα το σύνολο των ριζοσπαστικών θέσεων που κυριαρχούσαν στο παρελθόν¹³⁶.

Παρά την πολυμορφία του το ΠΑ.ΣΟ.Κ διατηρούνταν σχετικά ενωμένο, βάση της διακήρυξης που τους εξέφραζε όλους, το εθνικό πατριωτικό πνεύμα που διέπνεε το

¹³³ Ιδρυτική Διακήρυξη ΠΑ.ΣΟ.Κ, 1999 *Αρχείο ΠΑ.ΣΟ.Κ 27/7/2002*

¹³⁴ Ιδρυτική Διακήρυξη ΠΑ.ΣΟ.Κ, 1999 *Αρχείο ΠΑ.ΣΟ.Κ 27/7/2002*

¹³⁵ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ.89-91

¹³⁶ Βούλγαρης Γ., *ό.π.*, σελ. 79

ιδρυτικό κείμενο, το γεγονός ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ ήταν κίνημα και όχι κόμμα αλλά και η προσωπικότητα του Α. Παπανδρέου και ο ρόλος του ενωποιητή που διαδραμάτιζε¹³⁷. Έτσι το ΠΑ.ΣΟ.Κ θέλοντας να αποκομίσει όλα τα κέρδη από τα πρόσφατα γεγονότα παρουσιάστηκε χωρίς παρελθόν και ιστορία με μια διακήρυξη γεμάτη γενικότητες αλλά με πρόσκληση για αυτοοργάνωση παρόλο που ο ίδιος ο αρχηγός του κινήματος είχε ένα σύντομο αλλά ουσιαστικό πολιτικό παρελθόν¹³⁸. Τα δύο ΚΚΕ επέκριναν την διακήρυξη ως ουτοπική και κράτησαν επιφυλακτική στάση απέναντι στον Α. Παπανδρέου και το νεοσύστατο πολιτικό σχηματισμό. Αντίθετα ο λαός ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα του και σχεδόν αμέσως συγκροτήθηκαν τοπικές οργανώσεις σε όλη την επικράτεια¹³⁹.

Παράλληλα, η Δημοκρατική Άμυνα συζητούσε με τον Α. Παπανδρέου για την ένταξη της στους κόλπους του ΠΑ.ΣΟ.Κ, είχε στο ενεργητικό της πλούσια αντιδικτατορική δράση και έτρεφε μεγάλο σεβασμού και εκτιμήσεως από την ελληνική κοινωνία καθώς τα μέλη της λειτουργούσαν κατά κύριο λόγο στο εσωτερικό. Η Δ.Α άρχισε τις συζητήσεις με το ΠΑ.ΣΟ.Κ στις 10 Οκτωβρίου 1974 εφόσον οι ιδέες ταίριαζαν πολύ με την προβληματική της διακήρυξης του νέου κινήματος, οι διαφορές εντοπίζονται στο επίπεδο της γλώσσας, το κείμενο της Δ.Α είχε περισσότερη συνοχή, λιγότερη εμπάθεια για Η.Π.Α, ΕΟΚ και ΝΑΤΟ, έδινε σημασία στη δημοκρατία μέσα και έξω από την οργάνωση και στην ταξική διαστρωμάτωση της χώρας. Επιπλέον, πίστευε πως δεν υπήρχε κεντροαριστερή ιδεολογία αλλά κεντροαριστερός χώρος που θα έπρεπε να καλυφθεί, τέλος επένδυε πολλά στην προσωπικότητα του Α. Παπανδρέου ο οποίος μπορούσε να προσελκύσει τις λαϊκές μάζες. Τελικά, η Δ.Α αναγνωρίστηκε ως συνιδρύτρια και ισότιμο μέλος του ΠΑ.ΣΟ.Κ μαζί με το ΠΑΚ¹⁴⁰.

Όσον αφορά τη δομική οργάνωση του κινήματος, ο πρόεδρος του εκλέγεται από το Συνέδριο που αποτελεί το ανώτατο όργανο του κινήματος, αποφασίζει για την πολιτική που ακολουθεί το κίνημα μέσα στα πλαίσια των διακηρυγμένων αρχών, ελέγχει όλα τα όργανα του κινήματος και εκλέγει την Κεντρική Επιτροπή. Συνέρχεται κάθε τρία χρόνια, σε έκτατες περιστάσεις συγκαλείται το Εθνικό Συμβούλιο. Η Κ.Ε με τη σειρά της εκλέγει τον Γραμματέα Κεντρικής Επιτροπής που έχει την πολιτική ευθύνη της λειτουργίας και

¹³⁷ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 91-93

¹³⁸ Βούλγαρης Γ., *ό.π.*, σελ. 81

¹³⁹ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ.94

¹⁴⁰ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ.96-97

δράσης της Κ.Ε, ορίζει τους τομείς πολιτικής και τους τομείς δράσης και εκλέγει το Εκτελεστικό Γραφείο, που είναι το ανώτερο εκτελεστικό όργανο της Κ.Ε. Σύμφωνα με το προοίμιο του καταστατικού το κίνημα χαρακτηρίζεται ως πατριωτικό, δημοκρατικό, σοσιαλιστικό. Είναι μια πολιτική δύναμη που εντάσσεται στο αριστερό μέρος του πολιτικού φάσματος. Ωστόσο, ο ηγέτης του ΠΑ.ΣΟ.Κ αρνείται μια τέτοια ταξινόμηση¹⁴¹ και αρκείται στο να αναφέρει ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ κινείται στο χώρο των ευρύτερων προοδευτικών δυνάμεων και των δυνάμεων του δημοκρατικού σοσιαλισμού. Επιπλέον, βάση του καταστατικού κατοχυρώνεται η εσωκομματική δημοκρατία, ο διάλογος και η ανταλλαγή απόψεων, γενικότερα ενθαρρύνει τον πλουραλισμό αλλά μετά τη λήψη κάποιας απόφασης δεν επιτρέπεται η δημόσια διαφοροποίηση οργάνου ή μέλους. Το έμβλημα του κινήματος έχει πράσινο χρώμα και απεικονίζεται με ένα κύκλο, μέσα στον οποίο υπάρχουν η ονομασία του , ένας ήλιος που ανατέλλει και η συντομογραφία «ΠΑ.ΣΟ.Κ»¹⁴².

Στις 17 Νοεμβρίου διεξάγονται οι πρώτες δημοκρατικές εκλογές μετά τη δικτατορία (σχ. 8). Η προεκλογική περίοδος αρκετά σύντομη κατά τη διάρκεια της οποίας οι υποψήφιοι των πολιτικών σχηματισμών καλούνταν να πείσουν τους Έλληνες ψηφοφόρους για τη δημοκρατική τους πρόθεση. Στα ψηφοδέλτια του ΠΑ.ΣΟ.Κ κυριαρχούσαν οι παλαιοκομματικοί και τα μέλη του ΠΑΚ εσωτερικού καθώς γνώριζαν καλύτερα τις εκλογικές περιφέρειες, ενώ όσοι προέρχονταν από τη Δ.Α ή το φοιτητικό κίνημα αναλώθηκαν στον οργανωτικό μηχανισμό. Η πολυμορφία του κινήματος έκανε έκδηλη την παρουσία της και κατά τον προεκλογικό αγώνα που ακολούθησαν οι υποψήφιοι. Η πρώτη ομάδα βασιζόμενη στις τοπικές οργανώσεις και τη νεολαία προέβαλε πολλές φορές ακραίες αριστερές θέσεις. Εντούτοις, κάθε υποψήφιος ακολούθησε αυτόνομη πορεία στηριζόμενος πάντα στις αρχές του κινήματος, έτσι όπως εκφράστηκαν στην ιδρυτική του διακήρυξη, αλλά περισσότερο προσπαθούσαν να συνδέσουν την πορεία τους με τον Α. Παπανδρέου και την περίοδο του Ανένδοτου. Από την άλλη πλευρά ήταν ο προσωπικός εκλογικός αγώνας του Α. Παπανδρέου ο οποίος κρατώντας αποστάσεις από όλες τις τάσεις του κινήματος του, με τον χαρισματικό του λόγο αλλά και την εμφάνιση του ,(παρουσιάζονταν στις συγκεντρώσεις με ζιβάγκο) έδινε

¹⁴¹ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», ό.π., σελ. 178

¹⁴² Καταστατικό του ΠΑ.ΣΟ.Κ δημ. 1999

την εντύπωση ενός ριζοσπάστη ηγέτη που δεν είχε σχέση με τους πολιτικούς της προδικτατορικής εποχής¹⁴³.

Οι ομιλίες του Α. Παπανδρέου είχαν έντονο εθνικιστικό – πατριωτικό τόνο. Αρχίζε τις ομιλίες του αποδίδοντας το σύνολο των κακών που βρήκαν την Ελλάδα από το καθεστώς, την οικονομία και την Κύπρο στην εξάρτηση της χώρας από τις Η.Π.Α, το ΝΑΤΟ και τα μονοπώλια. Έδινε έμφαση στο λαό και τη δυναμική που θα αποκτούσε στην περίπτωση που ψηφιζόταν πρώτο κόμμα το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Έλεγε χαρακτηριστικά «...ο λαός αγκάλιασε το ΠΑ.ΣΟ.Κ γιατί το κίνημα προέρχεται από το λαό, εκφράζει το λαό και ελέγχεται από τον λαό»¹⁴⁴. Δεν κάνει καμιά αναφορά στο παρελθόν αλλά τονίζει έντεχνα το νέο και την καινούργια εποχή που μπορεί να φέρει το νέο κίνημα και δεν μπορεί παρά αυτή η εποχή να είναι θετική για την ελληνική κοινωνία. Τονίζει το κοινωνικό κράτος, την ισότητα και την παιδεία, θέματα της πολιτικής που θα προωθούσε. Η κριτική του προς τη Ν.Δ. περιορίζεται στη στάση του Κ. Καραμανλή και του κόμματος του προς το πολιτειακό ζήτημα, στην τιμωρία των πραξικοπηματιών και στο θέμα της Κύπρου «Ανένδοτα ο λαός απαιτεί από την ελληνική κυβέρνηση να σταθεί στο πλευρό των ελληνοκυπρίων». Η χρήση του επιρρήματος «ανένδοτα» μας παραπέμπει στην εποχή του 1961 που ο λαός απαιτούσε εκδημοκρατισμό. Μια φορά χαρακτηρίζει τη Ν.Δ Δεξιά και κατεστημένο θέλοντας να τονίσει το παρελθόν της μια και ο Κ. Καραμανλής προσπαθούσε να το αποσιωπήσει. Σε πολλά σημεία ο λόγος του είναι γεμάτο ασάφειες και γενικότητες. Η ομιλία του τελειώνει με τη ρήση « *η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες*»¹⁴⁵.

Τα αποτελέσματα δεν ήταν ικανοποιητικά για τον Α. Παπανδρέου, το θεώρησε μάλιστα μεγάλη αποτυχία¹⁴⁶ καθώς το ΠΑ.ΣΟ.Κ έλαβε το 13,58% του ποσοστού και κατέλαβε την τρίτη θέση στο κοινοβούλιο. Μετά τα αποτελέσματα έρχεται η ώρα της αυτοκριτικής και η αναζήτηση των λόγων καθώς ο προεκλογικός αγώνας του κινήματος δεν είχε την έκβαση που προσδοκούσαν τα μέλη του. Πρώτα από όλα θεώρησαν πως η προεκλογική περίοδος ήταν αρκετά σύντομη για να εκφράσει τις θέσεις του ένα πρωτοεμφανιζόμενο κόμμα. Η Ν.Δ αν και αποτελούσε ένα νέο κομματικό σχηματισμό η

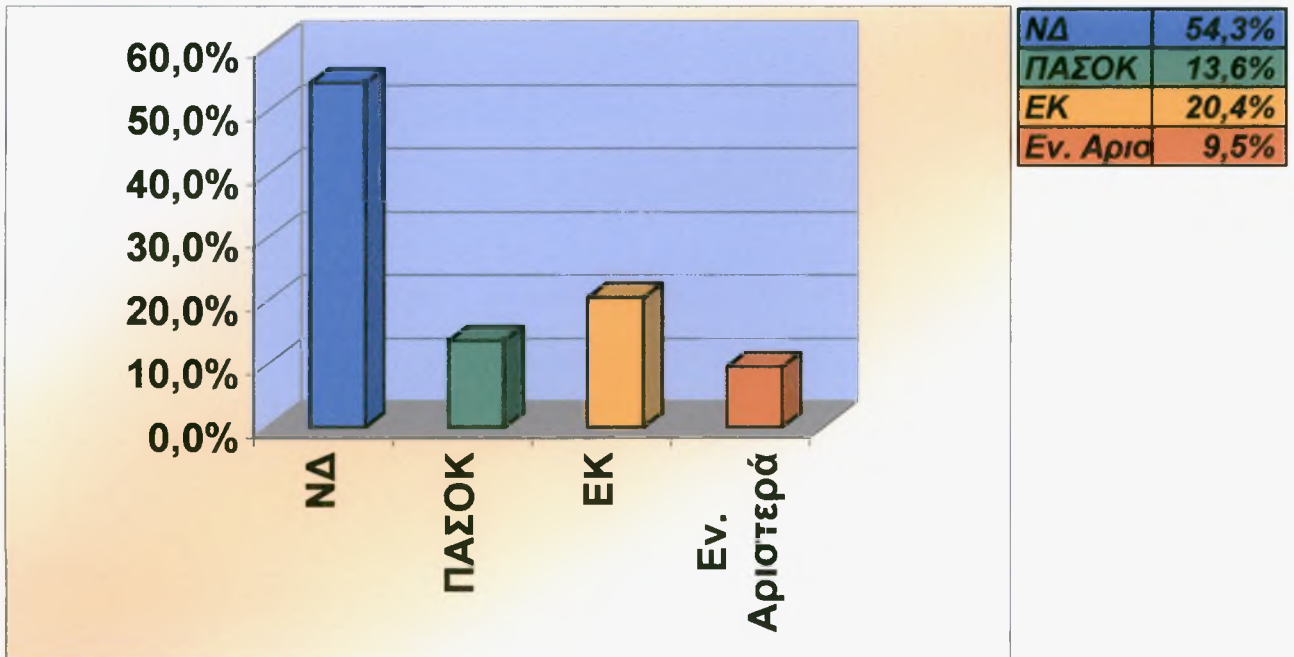
¹⁴³ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ.108-110

¹⁴⁴ Ομιλία στη Θεσ/νίκη του Α. Παπανδρέου 2/11/1974, αρ. 3, www.pasok.gr, 17/7/2002

¹⁴⁵ Ομιλία στη Θεσ/νίκη του Α. Παπανδρέου 2/11/1974, αρ. 3, www.pasok.gr, 17/7/2002

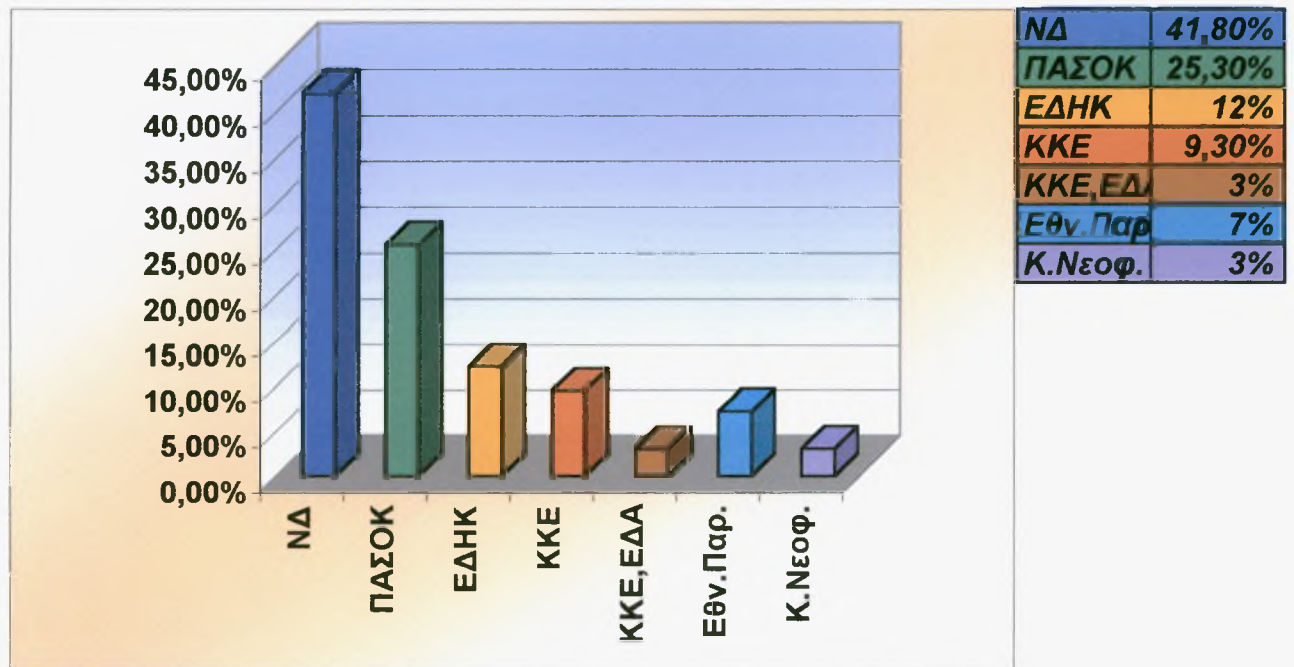
¹⁴⁶ Βούλγαρης Γ., ό.π., σελ. 82

ΕΚΛΟΓΕΣ 1974

ραβδόγραμμα 8

ΕΚΛΟΓΕΣ 1977

ραβδόγραμμα 9

πλειοψηφία των στελεχών της προέρχονταν από την προδικτατορική δεξιά μεταφέροντας την πείρα των προηγούμενων εκλογικών αναμετρήσεων, επαναδραστηριοποιώντας ταυτόχρονα τους κομματικούς μηχανισμούς, αλλά και την ικανότητα να μεταβάλλουν τα μετά τη δικτατορία ριζοσπαστικά συναισθήματα του λαού. Επιπλέον, δεν είχαν ανανεωθεί επαρκώς οι εκλογικοί κατάλογοι έτσι δεν κατόρθωσαν να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα πολλοί νέοι ψηφοφόροι. Επίσης το ΠΑ.ΣΟ.Κ δεν είχε ούτε την οικονομική υποστήριξη της Ν.Δ, αλλά ούτε την υποστήριξη των μέσων μαζικής ενημέρωσης και κυρίως του έντυπου τύπου που διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο τη συγκεκριμένη εποχή¹⁴⁷.

Η καινοτομία της εκλογικής διαδικασίας ήρθε από τον Α. Παπανδρέου που εγκαινίασε το λεγόμενο «μπαλκόνι» μετατρέποντας τους ακροατές σε απλούς δέκτες¹⁴⁸. Απομακρύνθηκε από το λαό δημιουργώντας για τον εαυτό του την εικόνα ενός απόμακρου ηγέτη. Η τακτική αυτή θα ακολουθηθεί και από τους υπόλοιπους πολιτικούς και θα κυριαρχήσει στις επόμενες προεκλογικές διαδικασίες ανταποκρινόμενη περισσότερο σε ζητήματα εντυπωσιασμού και όχι ουσιαστικής πολιτικής αντιπαράθεσης.

¹⁴⁷ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ.112

¹⁴⁸ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ.105

Μετεκλογικές « ενδο – συζητήσεις »

Οι μετεκλογικές συζητήσεις γίνονταν υπό το βάρος των δυσμενών αποτελεσμάτων των πρόσφατων εκλογών. Ουσιαστικά άρχισε να οργανώνεται το ΠΑ.ΣΟ.Κ καθώς οι συζητήσεις γίνονταν για το καταστατικό του κινήματος, τις προετοιμασίες για το πρώτο Συνέδριο και τον προσανατολισμό του συνδικαλιστικού τομέα της οργάνωσης ¹⁴⁹. Τον οργανωτικό έλεγχο είχε αναλάβει η προσωρινή Κ.Ε της οποίας τα μέλη είχαν διοριστεί από τον ίδιο τον Α. Παπανδρέου. Οι συζητήσεις και οι προτάσεις που έγιναν υποδήλωναν τη διαφορετικότητα της κάθε τάσης μέσα στο κίνημα. Αυτή η πολυμορφία εκφράστηκε με την κρίση μεταξύ αυτών που προέρχονταν από τη Δ.Α και των στελεχών του ΠΑΚ εξωτερικού. Τα στελέχη της Δ.Α είχαν συγκροτήσει μέσα στο κίνημα ένα ισχυρό κέντρο έχοντας κύρος που πήγαζε από την αντιδικτατορική τους δράση και διατύπωναν ευθέως την αντίθεση τους στον αρχηγικό χαρακτήρα του κινήματος που προωθούσαν οι παλαιοκομματικοί του ΠΑΚ και απαιτούσαν περισσότερη δημοκρατική οργάνωση του κόμματος ¹⁵⁰. Η αφορμή εκδήλωσης της κρίσης δόθηκε στη συζήτηση για το συνδικαλισμό. Το «γραφείο Συνδικαλιστικού» του κινήματος στελεχώνονταν από μέλη της Δ.Α και ανεξάρτητους αριστερούς που πρότειναν ένα είδος αυτονομίας του συνδικαλιστικού κινήματος χωρίς να γίνεται αποκλειστικός εκφραστής της πολιτικής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Οι παλαιοκομματικοί δεν συμφωνούσαν με τις απόψεις τους καθώς έρχονταν σε σύγκρουση με της παλαιοκομματικές τους μεθόδους, προτιμούσαν τη λύση του χαρισματικού ηγέτη που μπορεί να επηρεάσει μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Επίσης ήταν αντίθετοι στον πλουραλισμό που προωθούσαν τα μέλη της Δ.Α , απώτερος στόχος τους ήταν ο μετασχηματισμός του ΠΑ.ΣΟ.Κ σε ένα προοδευτικό κόμμα ¹⁵¹.

Στις 28 Δεκεμβρίου 1974 ο Α. Παπανδρέου προχώρησε στην αύξηση του αριθμού των μελών της Κ.Ε, τους οποίους όρισε ο ίδιος. Σε μια προσπάθεια απόλυτου ελέγχου όρισε εκπροσώπους από όλες τις τάσεις αλλά αριθμητικά υπερείχαν όσοι τον

¹⁴⁹ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., ό.π., σελ. 124

¹⁵⁰ Βούλγαρης Γ. , ό.π., σελ.84

υποστήριζαν. Το γεγονός αυτό αύξησε της αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν έντονα στη διάρκεια της πρώτης συνόδου της Κ.Ε 19 Ιανουαρίου 1975. Ο Α. Παπανδρέου μιλώντας στη σύνοδο και βλέποντας τις αντιδράσεις και ιδιαίτερα την ενίσχυση της θέσης των μελών της Δ.Α άσκησε έντονη κριτική στους διαφωνούντες προβλέποντας μάλιστα την διάλυση του προοδευτικού κινήματος με τη συνέχιση των αντιδράσεων. Ο Α. Παπανδρέου παραδέχτηκε την πολυμορφία του κινήματος του και δίνοντας μια ερμηνεία της διακήρυξης της 3ης Σεπτεμβρίου προσπάθησε να θέσει τα όρια, σύμφωνα με αυτόν λοιπόν, το ΠΑ.ΣΟ.Κ *δεν αποτελεί ένα μαρξιστικό κόμμα αλλά η μέθοδος ανάλυσης του έχει μαρξιστική προέλευση*. Με αυτόν τον τρόπο θέλησε να ενώσει τις δύο άκρες και ταυτόχρονα να θέσει τους διαφωνούντες εκτός κινήματος. Έτσι ενδυνάμωνε συνεχώς τον κυριαρχικό του ρόλο και παραγκώνιζε όσους επιθυμούσαν «δημοκρατικές διαδικασίες»¹⁵². Η ασφυκτική πολιτική και ιδεολογική κυριαρχία του Αν. Παπανδρέου στην κομματική οργάνωση εικονίζεται μέσα από τις επανειλημμένες επιχειρήσεις του να προσδιορίσει τη φυσιογνωμία του πολιτικού σχηματισμού υποδαυλίζει κάθε άλλη απόπειρα έκφρασης. Ο ιδρυτής του ΠΑ.ΣΟ.Κ αποτελεί το μοναδικό κέντρο παραγωγής ιδεολογίας. Αυτή η κυριαρχική επικράτηση του ηγέτη φανερώνεται και από τις πρώτες εσωκομματικές κρίσεις που πλήττουν τον πολιτικό σχηματισμό¹⁵³.

Μετά την πρώτη σύνοδο της Κ.Ε και ενώ όλα ήταν ήρεμα ο Α. Παπανδρέου αποφάσισε να προχωρήσει σε Προσυνέδριο αναγγέλλοντας την απόφαση του σε έμπιστους του. Η ενέργεια διαρρέει και προκαλεί αντιδράσεις καθώς απέδειξε την περιφρόνηση του προέδρου του κινήματος προς τα συλλογικά όργανα. Το προσυνέδριο ορίσθηκε για τις 16 Μαρτίου 1975 χρονικό διάστημα αρκετά σύντομο για την οργάνωση ενός νέου κόμματος. Αιτία της σύγκλησης σύμφωνα με τον Α. Παπανδρέου ήταν η απροσδόκητη ενίσχυση των ομάδων- τάσεων μέσα στο κίνημα. Η άγνοια της βάσης για το προσυνέδριο και η έντονη κριτική απέναντι σε αυτούς που διαφωνούσαν με τέτοιες πρακτικές δημιούργησε ένα τεταμένο κλίμα χωρίζοντας το κόμμα σε δύο στρατόπεδα. Ο Α. Παπανδρέου συνεχίζοντας την τακτική του υποστήριζε με σθένος την απόφαση του χωρίς να δέχεται κρίσεις ή παρατηρήσεις από άλλα μέλη του κινήματος του. Ακόμα και το Εκτελεστικό Γραφείο παρουσιάστηκε διχασμένο. Ανάμεσα σε αυτούς που

¹⁵¹ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 127-128

¹⁵² Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 135-138

¹⁵³ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», *ό.π.*, σελ. 171

διαφώνησαν στην απόφαση του προσυνεδρίου ήταν και ο Κ. Σημίτης που προέρχονταν από τη Δ.Α.¹⁵⁴.

Εννέα μέρες πριν από τη διεξαγωγή του προσυνεδρίου έμαθαν οι σύνεδροι πως η διάρκεια του δεν θα υπερβαίνει την μια ημέρα, επίσης ότι οι εισηγήσεις θα είναι τρεις του Α. Παπανδρέου, του Β. Φίλια, η οποία τελικά δεν έγινε, και του Α. Τσοχατζόπουλου. Τα σχόλια τους οι σύνεδροι θα έπρεπε να τα στείλουν δύο ημέρες πριν το προσυνέδριο και δεν θα υπερέβαιναν τη μια σελίδα. Η ήδη τεταμένη ατμόσφαιρα εντάθηκε περισσότερο όταν τα μέλη άρχισαν να αλληλοκατηγορούνται, ήταν η πρώτη φορά που το κίνημα έφθασε κοντά στην διάσπαση, όμως τους ένωνε η πεποίθηση ότι σύντομα θα γινόταν το Συνέδριο. Στην εισήγηση του, ο Α. Τσοχατζόπουλος πρότεινε τον διορισμό των μελών του Ε.Γ από τον Πρόεδρο, ο ίδιος ήταν από το 1968 στο ΠΑΚ και θεωρούνταν από τους στενότερους συνεργάτες του Α. Παπανδρέου. Η πρόταση αυτή προωθούσε τον απόλυτο συγκεντρωτισμό και ενίσχυση της θέσης του Προέδρου, όμως η Κ.Ε που συγκροτήθηκε από το προσυνέδριο απέδειξε πως τα μέλη με αριστερές καταβολές είχαν ακόμα μεγάλη ισχύ, παρά τη λίστα ονομάτων που κυκλοφόρησε ο Α. Παπανδρέου για να ψηφιστούν από τους σύνεδρους¹⁵⁵. Οι αντιδράσεις ήταν έντονες για την τελευταία εισήγηση και έτσι αποφασίστηκε να συζητηθεί ως πρόταση. Όμως ο Α. Παπανδρέου βλέποντας πως δεν ήλεγχε απόλυτα το κίνημα ανακοίνωσε πως οι εισηγήσεις του προσυνεδρίου ήταν απόλυτα δεσμευτικές. Οι αντιδράσεις έγιναν έντονες και εκφράζονταν κυρίως μέσω του τύπου. Η διαγραφή ορισμένων μελών έφτανε τώρα προ των πυλών και κυρίως όταν η εσωκομματική αντιπολίτευση πρόβαλε αντιδράσεις για τη συμμετοχή του ΠΑ.ΣΟ.Κ σε μαζικούς χώρους και ιδιαίτερα στη φοιτητική νεολαία, που είχε έντονη παρουσία. Η πρώτη αντιπαράθεση αφορούσε το θέμα της ηγεσίας στην ΕΦΕΕ όταν καμιά από τις παρατάξεις δεν εξασφάλισε τον έλεγχο του Εκτελεστικού. Η Πανσπουδαστική και η ΠΑΣΠ συμφώνησαν να μοιραστούν τις θέσεις. Μέλη της ΠΑΣΠ που διατηρούσαν κριτική στάση στην εσωκομματική πρακτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ κατήγγειλαν τη συμφωνία και υποστήριξαν την πολιτική αυτονομία του φοιτητικού χώρου. Η ΠΑΣΠ με την καθοδήγηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ σε μια έκτακτη ολομέλεια διαγράφει δεκατέσσερα μέλη που ήταν αντίθετα με τη συμφωνία. Πολλά μέλη

¹⁵⁴ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 138-142

¹⁵⁵ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 143-150

αντέδρασαν σε αυτήν την απόφαση, η ΠΑΣΠ φαινόταν απόλυτα διαιρεμένη ενώ το ΠΑ.ΣΟ.Κ αδιάλλακτο μπροστά στην κρίση καλούσε όποιον διαφωνούσε με τη γραμμή της ηγεσίας του κινήματος να θέτει τον εαυτό του εκτός του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Στις 4 Ιουνίου του 1975 έντεκα μέλη της Κ.Ε διαγράφηκαν γιατί τόλμησαν να ζητήσουν εξηγήσεις και ενημέρωση για τα γεγονότα της ΠΑΣΠ, ανάμεσα τους ήταν και ο Ν. Κωνσταντόπουλος προερχόμενος από το χώρο της Δ.Α και αργότερα πρόεδρος του Συνασπισμού. Σε μια προσπάθεια να ελέγξει την κατάσταση το Ε.Γ. εμπόδιζε τη συζήτηση των διαγραφών στις Τ.Ο και Κ.Ο και ανακοίνωσε τη διαγραφή τριάντα επτά στελεχών, οι περισσότεροι προέρχονταν από τη Δ.Α ενώ, άλλοι ήταν εκλεγμένοι από το προσυνέδριο στην Κ.Ε. Οι Τ.Ο όμως άσκησαν σκληρή κριτική στο Ε.Γ και την ηγεσία του κινήματος όχι μόνο για τις διαγραφές αλλά και για την σπύλωση των συντρόφων τους που χαρακτηρίζονταν ως διασπαστικά στοιχεία που ενεργούσαν προς όφελος της δεξιάς αγνοώντας τον αντιδικτατορικό τους αγώνα¹⁵⁶.

Ο Α. Παπανδρέου συνέχισε να αυξάνει τη δύναμη του, στις 14 Ιουνίου του ίδιου χρόνου ζήτησε την παραίτηση της Κ.Ε της τρίτης κατά σειρά από τότε που ιδρύθηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Στις 26 Ιουνίου κυκλοφόρησε απόφαση του σε όλες τις οργανώσεις του κινήματος πως έλεγχε το κόμμα και ότι οποιαδήποτε απόφαση ή ενέργεια θα έπρεπε να φέρει τη μονογραφή του για να ισχύει. Πολλά στελέχη διαφώνησαν ανοιχτά και διαχώρισαν τη θέση τους. Η πρώτη διάσπαση του κινήματος ήταν πραγματικότητα. Ο Α. Παπανδρέου εμφανίστηκε αρκετά κυνικός όταν δήλωνε ότι η διάσπαση ήταν ένα ασήμαντο γεγονός που αφορούσε την κορυφή της οργάνωσης και όχι τη βάση, η οποία μάλιστα ήταν και ελλιπώς ενημερωμένη. Ο αρχηγός του κινήματος κατόρθωσε να επιβάλλει την ισχύ και τον έλεγχο του στο Κίνημα¹⁵⁷.

Ένας σημαντικός αριθμός αποχωρησάντων συγκρότησε νέο πολιτικό φορέα με την ονομασία Σοσιαλιστική Πορεία ως εναλλακτικός πόλος έλξης στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. Δεν κατόρθωσαν όμως να αποκτήσουν δυναμική και διατηρήθηκαν ως το 1979¹⁵⁸.

Ύστερα από το αποτέλεσμα των εκλογών και τα γεγονότα του 1975 μέσα στο κίνημα, ο Α. Παπανδρέου κινήθηκε για την αλλαγή της εικόνας του κινήματος μέσω του ίδιου εφόσον κατόρθωσε να εδραιωθεί ως ο κύριος εκφραστής του. Πρώτα από όλα

¹⁵⁶ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ. 150-154

¹⁵⁷ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ 155-156

¹⁵⁸ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ 157

άρχισε να προβάλλει τις θέσεις του μέσα από τα ΜΜΕ χωρίς πολιτικό περιορισμό. Αφήνοντας πίσω την ριζοσπαστική και ασαφή φρασεολογία του 1974 εμφανιζόταν περισσότερο ήπιος και ορθολογικός δίνοντας έμφαση στη λύση των καθημερινών προβλημάτων. Ωστόσο, πολλά στελέχη του συνέχιζαν να κινούνται με βάση το αριστερό μοτίβο, εμφανίζοντας έτσι ένα κόμμα με δύο πολιτικούς λόγους. Το αριστερό ύφος κυριαρχούσε στο εσωτερικό του κόμματος, στον τύπο που τον υποστήριζε, ενώ οι συνεντεύξεις του προέδρου ακολουθούσαν μετριοπαθέστερο λόγο¹⁵⁹. Χαρακτηριστική είναι η «εφημερίδα του κόμματος» η *Εξόρμηση* που προέβαλε τις θέσεις και αρχές του ΠΑ.ΣΟ.Κ, άλλωστε ο υπότιτλος της ήταν **Εβδομαδιαίο όργανο αρχών του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος** και στον υπέρτιτλο αναγραφόταν το σύνθημα του ΠΑ.ΣΟ.Κ **Εθνική Ανεξαρτησία Λαϊκή Κυριαρχία Κοινωνική Απελευθέρωση Δημοκρατική Διαδικασία**. Από την εφημερίδα δεν έλειπαν ομιλίες ή συνεντεύξεις του Αν. Παπανδρέου συνοδευόμενες από φωτογραφικό υλικό, άρθρα βασικών στελεχών του κινήματος (Γ. Αλευράς, Στ. Τζουμάκας, Π. Αυγερινός κ.α), ενώ ο αντιπολιτευτικός της λόγος έντονα λαϊκίστικος είχε περισσότερο καταγγελτικό χαρακτήρα. Μόνιμες είναι οι αναφορές και τα προσκλητήρια σε οργάνωση των αγροτικών πληθυσμών και των νέων στα πλαίσια των τοπικών οργανώσεων, «*Νέοι και νέες οργανωθείτε στο ΠΑ.ΣΟ.Κ για το δυνάμωμα των πρωτοποριακών σας αγώνων για την προκοπή του τόπου μας...*»¹⁶⁰. Συχνές επίσης, είναι οι αναφορές σε άλλα σοσιαλιστικά κόμματα άλλων χωρών, όπως και η συμπαράσταση σε καταπιεζόμενους, από δικτατορικά καθεστώτα, λαούς. Όσον αφορά τον τύπο που πρόσκεινταν στη ΝΔ, τόνιζε το έργο της κυβέρνησης Καραμανλή υποδηλώνοντας κάθε φορά την καθοριστική σημασία της παρουσίας του Κ. Καραμανλή ως εθνικός ηγέτης στην ομαλοποίηση του πολιτικού βίου στην Ελλάδα.

Η πολυμορφία του ΠΑ.ΣΟ.Κ δεν χάθηκε ακόμα και μετά τις διαγραφές και την πρώτη διάσπαση του 1975. Παρέμειναν τα μέλη του ΠΑΚ εξωτερικού, οι παλαιοκομματικοί και μια μικρή ομάδα Τροτσκιστών. Η οργάνωση του κινήματος έγινε περισσότερο συγκεντρωτική στην οποία το πρώτο λόγο είχε ο αρχηγός. Επίσης ξεκίνησαν μια σειρά από θεωρητικές –ιδεολογικές συζητήσεις για να προσδιοριστούν ακριβώς τα πιστεύω του κινήματος χωρίς όμως να αποφεύγονται οι αμφισημίες(στη

¹⁵⁹ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ178-182

¹⁶⁰ «ΠΑ.ΣΟ.Κ φορέας εθνικής και κοινωνικής απελευθέρωσης» *Εξόρμηση εφ.* (3 Σεπτεμβρίου 1976, σελ 1)

συζήτηση συμπεριλαμβάνονταν τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Ευρώπης, ο Μαρξ, ο Λένιν, τα πολιτικά συστήματα της ΕΣΣΔ και της Κίνας). Διάφορα άρθρα θεωρητικού περιεχομένου δημοσιεύονταν στην εφημερίδα Εξόρμηση (ανεπίσημη εφημερίδα του κινήματος).

Τον Ιανουάριο του 1976 ο πρόεδρος του ΠΑ.ΣΟ.Κ διέγραψε τους τροτσκιστές του κινήματος. Αυτοί υπήρχαν στο κόμμα από την εποχή της συγκρότησης του, αλλά ο αριθμός και η επιρροή τους ήταν αρκετά μικρή, παρόλα αυτά έρχονταν σε σύγκρουση με τη γενικότερη αλλαγή στην εικόνα του κινήματος μετά τα γεγονότα του 1975. Αφορμή για την απομάκρυνση τους αποτέλεσε η πρόθεση τους να φέρουν σε επαφή της τοπικές και κλαδικές οργανώσεις χωρίς τη μεσολάβηση των κεντρικών οργάνων του Κινήματος. Μάλιστα είχαν εκδώσει την εφημερίδα Ξεκίνημα στην οποία δημοσίευαν τα θεωρητικά τους άρθρα, η εκδοτική επιτροπή της εφημερίδας ήταν η πρώτη που διαγράφηκε, ακολούθησαν τριακόσια με τετρακόσια μέλη κυρίως στις τοπικές οργανώσεις της Αθήνας¹⁶¹.

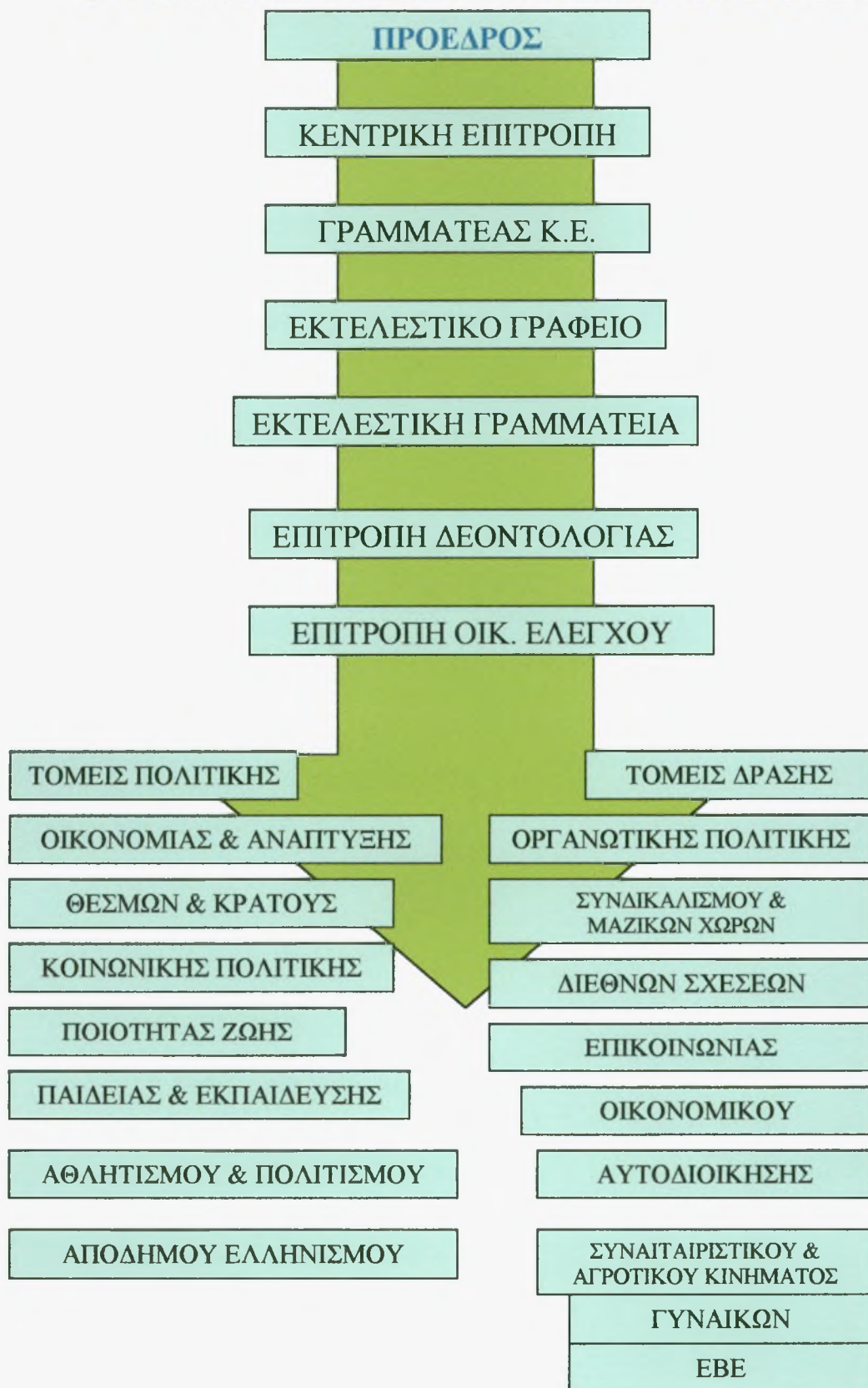
Έπειτα από τις τελευταίες διαγραφές η μόνη αντιπολίτευση στο κίνημα αποτελούνταν από όσους προέρχονταν από το ΠΑΚ και ορισμένους ριζοσπάστες που επιθυμούσαν τη δημιουργία ενός μαζικού κινήματος έχοντας μάλιστα την υποστήριξη της πλειοψηφίας της νεολαίας. Ο Α. Παπανδρέου όμως δεν ήθελε το ΠΑ.ΣΟ.Κ να αποτελέσει τη μετεξέλιξη του ΠΑΚ, αλλά επιθυμούσε τη δημιουργία ενός κόμματος που θα μπορούσε να διεκδικήσει σοβαρά την εξουσία αυξάνοντας συνεχώς την εκλογική του επιρροή, έτσι υιοθέτησε μια πιο μετριοπαθή στάση της οποίας έγινε ο κύριος εκφραστής διαμορφώνοντας το *παπανδρεικό* ΠΑ.ΣΟ.Κ¹⁶². Το ΠΑ.ΣΟ.Κ όσο προχωρούσε στην εξουσία έχανε την καινοτομία του. Ο Α. Παπανδρέου δε διέφερε από το μέσο αντιδεξιό Έλληνα του οποίου χαρακτηριστικά ήταν η περιφρόνηση του νόμου, η προσδοκία για κοινωνική άνοδο και ενεργοποίηση του μέσω του πελατειακού συστήματος¹⁶³. Η εσωκομματική αντιπολίτευση αντιδρούσε σε αυτήν την συγκέντρωση εξουσίας υποστηρίζοντας πως το κίνημα απομακρύνεται από τις θέσεις του, έχοντας όμως σημαντικό υποστηρικτικό ρεύμα στο χώρο της νεολαίας είχε αυξήσει την παρουσία της. Το 1976 η ΠΑΣΠ υπερίσχυσε στο φοιτητικό χώρο και άρχισε να δραστηριοποιείται στις

¹⁶¹ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ188-190

¹⁶² Βούλγαρης Γ., *ό.π.*, σελ87

¹⁶³ Μαντόγλου Άννα- Χαραλάμπους Κυριάκος, Πολιτική εξουσία..., *ό.π.*, σελ 79-88

ΟΡΓΑΝΩΓΡΑΜΜΑ ΠΑ.ΣΟ.Κ

τοπικές οργανώσεις του κινήματος. Η ΠΑΣΠ ενεργούσε ως αυτόνομη οργάνωση, πάντα στα επιτρεπόμενα όρια του κινήματος, ενώ η αριστερή πτέρυγα χρησιμοποιώντας την θα έκανε περισσότερο αισθητή την παρουσία της. Αυτό έφερε το ΠΑΚ και την ηγεσία αντιμέτωπους. Για να σταματήσει η επιρροή του ΠΑΚ στην ΠΑΣΠ η ηγεσία του κινήματος έπρεπε να ελέγξει το χώρο της ΠΑΣΠ, στον οποίο μεταφέρθηκε η διαφωνία που μετατράπηκε σε έντονη σύγκρουση και οδήγησε στη μεγαλύτερη διάσπαση που γνώρισε ποτέ το ΠΑΣΟΚ. Το Δεκέμβρη του 1976 διαγράφηκαν εννέα στελέχη του ΠΑΚ Ιταλίας και έπειτα άλλα είκοσι στελέχη της ΠΑΣΠ. Μέλη της νεολαίας του κινήματος αποφάσισαν να συνεχίσουν τη διεκδίκηση της αυτονομίας της ΠΑΣΠ. Τελικά διαγράφηκαν άλλα σαράντα οχτώ στελέχη με αποτέλεσμα να διαλυθεί η ΠΑΣΠ καθώς πολλά άλλα μέλη άρχισαν να διαρρέουν από τις οργανώσεις. Για ακόμα μια φορά η κρίση δεν επηρέασε την πορεία του ΠΑ.ΣΟ.Κ.¹⁶⁴.

Την αλλαγή του λόγου του κινήματος άρχισε σταδιακά ο Α. Παπανδρέου χωρίς βέβαια να ξεφεύγει πολύ από τον ριζοσπαστισμό. Ο λόγος του ΠΑ.ΣΟ.Κ στηρίχτηκε στην αμφισημία του γεγονότος που ικανοποιούσε και τη βάση του κινήματος με την πολυμορφία της. *Απέναντι στην εξωτερική πολιτική χαλάρωσε τον αντιιμπεριαλιστικό του λόγο και στράφηκε προς την Τουρκία, θεωρώντας τη βασική εχθρό της χώρας αρνούμενος κάθε διάλογο.* Παράλληλα η άσκηση κριτικού λόγου προς το κυβερνών κόμμα γίνονταν όλο και περισσότερο έντονη. Τα στελέχη του ΠΑ.ΣΟ.Κ και ο ίδιος ο πρόεδρος του απαντούσαν σε κάθε δήλωση της ΝΔ. Χαρακτηρισμοί όπως, «*αντιδημοκρατικός*» και «*αντικοινοβουλευτικός*»¹⁶⁵ αλλά και η σύνδεση της ΝΔ με την ΕΡΕ και την προδικτατορική *Δεξιά* είχαν αυξηθεί διαμορφώνοντας μια πολωτική ατμόσφαιρα. Σιγά σιγά άφηνε την επαναστατική ιδεολογία και υιοθετούσε έναν πολιτικό λόγο που θα τον έφερνε γρήγορα στην εξουσία που ήταν και ο άμεσος σκοπός του¹⁶⁶.

Τα υπόλοιπα κόμματα στάθηκαν αδιάφορα μπροστά στις εσωτερικές διεργασίες του ΠΑ.ΣΟ.Κ, μάλιστα το ΚΚΕ δήλωσε πως αυτά αποτελούν θέματα του κινήματος¹⁶⁷. Η τήρηση όμως της εσωκομματικής δημοκρατίας θα πρέπει να αφορά τους πάντες.

¹⁶⁴ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ 191-200

¹⁶⁵ Συνέντευξη Τύπου του Α. Παπανδρέου στις 26/5/1976, αρ. 313, www.pasok.gr, 28/7/2002

¹⁶⁶ Βούλγαρης Γ., *ό.π.*, σελ 87-90

¹⁶⁷ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ 190

Έπειτα από την ανασυγκρότηση του κινήματος σε επίπεδο ανθρώπων και πολιτικής αναγγέλθηκε η πρώτη Εθνική Συνδιάσκεψη του ΠΑ.ΣΟ.Κ για τις 9 και 10 Ιούλη 1977. Στη διαδικασία της διεξαγωγής της τον πρώτο λόγο είχαν ο πρόεδρος και το Ε.Γ με πρώτη κίνηση να ελέγξουν την συμμετοχή της νεολαίας καθώς η πλειοψηφία της ασπάζονταν πιο ριζοσπαστικές θέσεις. Επί της διαδικασίας ο πρόεδρος μόνο είχε το δικαίωμα να δευτερολογήσει, μπορούσε να δώσει ή και να αφαιρέσει το λόγο από κάποιο μέλος όταν θεωρούσε ότι ξέφευγε από το θέμα της Συνδιάσκεψης. Επίσης ήταν αυτός που θα πρότεινε τα πρόσωπα για την Κ.Ε χωρίς να αμφισβητηθούν οι επιλογές του. Στο θέμα της πολιτικής που θα ακολουθούσε το ΠΑ.ΣΟ.Κ από δω και πέρα, σύμφωνα πάντα με τον πρόεδρο έγινε φανερή η απομάκρυνση από τις ακραίες αριστερές θέσεις, ο λόγος του έγινε περισσότερο μετριοπαθής δίνοντας ένα μη ταξικό ορισμό της πολιτικής. *«Το ΠΑ.ΣΟ.Κ στηρίζεται σε μια πλατειά συμμαχία κοινωνικών στρωμάτων. Τη συμμαχία των μη προνομιούχων Ελλήνων που αγωνίζονται ενάντια στην εξάρτηση...»* διαχωρίζοντας ταυτόχρονα το κόμμα του από τα υπόλοιπα αστικά κόμματα της χώρας¹⁶⁸. Το συμπέρασμα της Συνδιάσκεψης ήταν η απόλυτη κυριαρχία του προέδρου στο κόμμα και στις οργανώσεις, ο λόγος του Α Παπανδρέου ήταν η πολιτική που ακολουθεί το κίνημα¹⁶⁹. Στην εισήγηση του προς την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ το 1977 χαρακτήρισε τη Συνδιάσκεψη *«σχεδόν συνέδριο»* που επέλεξε και εξέλεξε δημοκρατικά και αβίαστα την Κ.Ε. Επίσης σε άλλο σημείο της εισήγησης του αναφέρει *«ότι θα ορίσει κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο και επιτροπή που θα συντάξει κανονισμό λειτουργίας της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης και θα αποτελεί τον εγγυητή της ομαλής και αποδοτικής λειτουργίας της»*¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Εισήγηση Α. Παπανδρέου στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΠΑ.ΣΟ.Κ στις 2/12/1977, αρ. 794, www.pasok.gr, 24/7/2002

¹⁶⁹ Σπουρδαλάκης Μ. ΠΑ.ΣΟ.Κ..., *ό.π.*, σελ 200-206

Η αλλαγή του ΠΑ.ΣΟ.Κ κατά τις εκλογές του 1977

Πρωταρχικός στόχος του κινήματος, όπως και κάθε κόμματος, είναι η κατάληψη της εξουσίας και η διακυβέρνηση της χώρας. Επομένως όλες οι πρακτικές που υιοθέτησε αποσκοπούσαν σε αυτό. Από το 1974 ως τις αρχές του 1977 το ΠΑ.ΣΟ.Κ άρχισε να αλλάζει το λόγο του, όχι βέβαια θεαματικά αλλά με επιλεκτικό και καθοριστικό τρόπο. Σε αυτό βοήθησε και η αμφισημία των θέσεων του. Άρχισε έτσι να προβάλλει ένα λαϊκίστικο πρόσωπο για την προσέγγιση μεγαλύτερου εκλογικού δυναμικού. Η βάση υπήρχε, ο αρχηγικός χαρακτήρας του κινήματος, η αντιπαράθεση δεξιάς και αντιδεξιάς, η προβολή της έννοιας του κυρίαρχου λαού, η υιοθέτηση των συμφερόντων όλων σχεδόν των κοινωνικών ομάδων και τέλος οι διαθέσιμες κινητοποιημένες μάζες¹⁷¹. Οι διάφορες κοινωνικές ομάδες αγωνίζονται για τα συμφέροντα τους χωρίς να έρχονται σε σύγκρουση με άλλη κοινωνική τάξη και αυτό γιατί στην Ελλάδα δεν υπήρχαν τόσες διαφορές μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, αυτό συμπεραίνεται και από τους λόγους του ΠΑ.ΣΟ.Κ που δεν αναφέρεται σε τάξεις αλλά κοινωνικές ομάδες και ευρύτερα στους **μη προνομιούχους**. Με αυτόν τον τρόπο προτρέπει τις κοινωνικές ομάδες να απευθύνονται στο κράτος για την επίλυση των προβλημάτων τους κυρίως οικονομικού χαρακτήρα, το κράτος από την άλλη καλείται να διαδραματίσει το ρόλο του προστάτη των προνομιών-συμφερόντων της κάθε ομάδας χωριστά. Ανάμεσα σε κράτος και κυβέρνηση βρίσκεται το κόμμα που αναλαμβάνει το ρόλο της υπεράσπισης ειδικών συμφερόντων. Ο λαϊκισμός μεταθέτει το πρόβλημα από το ιδεολογικό σε ένα επίπεδο όπου αν και κανείς δε διεκδικεί τη μεταβολή των κοινωνικών σχέσεων όλοι διεκδικούν σε ατομικό και κλαδικό επίπεδο

¹⁷⁰ Εισήγηση Α. Παπανδρέου στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΠΑ.ΣΟ.Κ στις 2/12/1977, αρ. 794, www.pasok.gr, 24/7/2002

¹⁷¹ Βούλγαρης Γ., *ό.π.*, σελ. 90-91

άμεση κρατική υποστήριξη. Αυτό οδήγησε πολύ γρήγορα στην επιφανειακή αντιμετώπιση άμεσων αιτημάτων με σκοπό το πολιτικό όφελος¹⁷².

Ο λαϊκισμός δεν είναι ούτε πολιτική ιδεολογία, όπως ο φιλελευθερισμός ή ο σοσιαλισμός, ούτε σύστημα πολιτικής οργάνωσης και δράσης συνδεδεμένο με συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές. Αποτελεί μια ειδική μορφή πολιτικού λόγου-πολιτικής πρακτικής που προκύπτει σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους. Ο λαϊκισμός ορίζεται από τη λογική της απλοποίησης. Η παρουσία ενός χαρισματικού ηγέτη, η αδυναμία και παθητικότητα του οργανωτικού μηχανισμού, η αδυναμία ή ανυπαρξία των ενδιάμεσων οργανώσεων, η αντιφατική πολιτική πρακτική και το ασαφές πρόγραμμα αποτελούν αναμφιβόλως χαρακτηριστικά που εύκολα τα διακρίνει κανείς στο λαϊκισμό και στους φορείς που τον υιοθετούν. Η κυριαρχία του λαϊκισμού συνδέεται με τις ιστορικές συνθήκες ανάπτυξης των κοινωνικών δυνάμεων και με τον τρόπο και χρόνο ένταξης τους στην πολιτική. Ο λαϊκισμός εισβάλλει στο πολιτικό λεξιλόγιο ως αρνητικός χαρακτηρισμός, για να μειωθεί και να απορριφθεί ο αντίπαλος. Ο όρος αποδίδεται κυρίως στο ΠΑ.ΣΟ.Κ από τους αντιπάλους του, το ίδιο το κόμμα πάντως ουδέποτε τον αποδέχτηκε. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ χρησιμοποίησε το λαϊκισμό για να δημιουργήσει ιδιαίτερη πολιτική ταυτότητα και να κινητοποιήσει το εκλογικό σώμα. Χρησιμοποίησε τη λογική της «ισοδυναμίας» για να απλοποιήσει τον κοινωνικό χώρο και να καταργήσει τις επιμέρους διαφορές, προβάλλοντας σαν κυρίαρχη την αντίθεση μεταξύ προνομιούχων και μη προνομιούχων. Οι τελευταίοι αποτέλεσαν μια αρνητική ταυτότητα ευκολα αποδεκτή από κάθε Έλληνα. Έτσι το ΠΑ.ΣΟ.Κ ισοπέδωσε τις διαφορές μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που μπορούσαν να αποτελούν την εκλογική του βάση, ενώ στο αντίπαλο στρατόπεδο, το οποίο ταυτίστηκε με τα προνόμια, την ξένη εξάρτηση, τις συντηρητικές δυνάμεις και τη Δεξιά. Η κατάργηση των διαφορών στο πολιτικό και κοινωνικό πεδίο επέτρεψε στο ΠΑ.ΣΟ.Κ να κινητοποιήσει μεγάλα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας και να δημιουργήσει μαζικό κίνημα που λειτούργησε ως μηχανισμός «συσσωμάτωσης» των μαζών. Ο λαϊκιστικός λόγος προβλήθηκε με εξαιρετική επιτυχία από το χαρισματικό ηγέτη του κόμματος, που διατήρησε πάντα τον απόλυτο έλεγχο του κόμματος.

¹⁷² Μουζέλης Ν., Λίποβιτς Θ., Σπουρδαλάκης Μ., *Λαϊκισμός και Πολιτική*, Αθήνα, Γνώση, 1989, εισαγωγή σελ. 10-18

Εχοντας υποσχεθεί τα πάντα, το ΠΑ.ΣΟ.Κ βρέθηκε μεν στη κυβέρνηση αλλά είχε να αντιμετωπίσει πλήθος αντιφατικά και συχνά παράλογα αιτήματα, τα οποία θα έπρεπε είτε πραγματικά είτε συμβολικά να τα ικανοποιήσει, ακόμα και με ξένα χρήματα, δηλαδή παίρνοντας δάνεια. Η πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ ενίσχυσε το φαινόμενο του Έλληνα μικροαστού που ασχολείται με τα πάντα και με τίποτε, ριζοσπαστικοποιείται χωρίς να είναι ριζοσπάστης και από χουντικός δηλώνει εύκολα αριστερός¹⁷³.

Το ΠΑΣΟΚ ως νέος πολιτικός σχηματισμός κατόρθωσε όχι μόνο να εδραιωθεί στην πολιτική σκηνή αλλά και να διεκδικεί σοβαρά την εξουσία υποβοηθήθηκε και από τα υπόλοιπα κόμματα. Καταρχήν από την Ε.Κ που δεν κατόρθωσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της νέας εποχής, το ΚΚΕ εισήλθε στη νέα περίοδο διασπασμένο. Το ΠΑΣΟΚ εκμεταλλεύτηκε τις αδυναμίες τους αυξάνοντας συνεχώς τη δυναμική του. Έγινε ο κύριος αντίπαλος της ΝΔ υιοθετώντας την τακτική της αντιδεξιάς. Η αναφορά στη δεξιά στόχευε στην πόλωση του πολιτικού και κυρίως του προεκλογικού λόγου¹⁷⁴.

Πλήθος που υποδέχεται τον Αν. Παπανδρέου το 1974

Ο Α. Παπανδρέου όπως ήταν αναμενόμενο ηγήθηκε της προεκλογικής εκστρατείας του 1977. Το νέο πρόγραμμα είχε έντονο τεχνοκρατικό τόνο. Στην εξωτερική πολιτική η ανεξαρτητοποίηση της χώρας από τα ξένα κέντρα παραμένει η κύρια επιδίωξη του

¹⁷³ Λυριτζής Χ., *Λαϊκισμός: Η έννοια και οι πρακτικές*, στο Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, Εκλογές και κόμματα στη δεκ. 1980, Αθήνα, Θεμέλιο, 1990, σελ.47-59

κινήματος αλλά αρχίζει να αντιμετωπίζει θετικά τη χώρα μέσα σε μια Μεσογειακή ή Βαλκανική συμμαχία και αργότερα Ευρωπαϊκή, πατώντας ταυτόχρονα στην εθνικιστική βάση. Στην οικονομία επιμένει στην αρνητική του στάση απέναντι στα μονοπώλια και τις πολυεθνικές αλλά βλέπει ευνοϊκά την ιδιωτική επένδυση μέσα στα πλαίσια του εθνικού προγράμματος για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, βοηθώντας ταυτόχρονα την ελληνική βιοτεχνία και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις¹⁷⁵. Οι αλλαγές αυτές στο πρόγραμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ γνωστοποιήθηκαν από τις ομιλίες του προέδρου στις διάφορες προεκλογικές συγκεντρώσεις που καθιερώθηκαν στην πολιτική ζωή του τόπου. Οι μεγάλες συγκεντρώσεις με μαζική κινητοποίηση των μελών του κάθε κόμματος δεν ήταν μόνο ένα μέσο επικοινωνίας της ηγεσίας του κόμματος με τη βάση αλλά ενίσχυση της πόλωσης και προβολή της δύναμης του κάθε πολιτικού σχηματισμού, καθώς όλα υιοθέτησαν αυτήν την πρακτική¹⁷⁶ στο σημείο να γίνει το σήμα κατατεθέν της προεκλογικής εκστρατείας των ελληνικών κομμάτων.

Τα αποτελέσματα των εκλογών για το ΠΑ.ΣΟ.Κ ήταν θετικά αφού αναδείχτηκε αξιωματική αντιπολίτευση διπλασιάζοντας το ποσοστό του σε 25,33%. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Α. Παπανδρέου, « *Γυρίσαμε όλοι από το πεδίο της μάχης. Σας χαιρετίζω σαν νικητές... που δώσατε τη μάχη και νικήσατε στο όνομα του ΠΑ.ΣΟ.Κ*¹⁷⁷ » Οι λόγοι της επιτυχίας του κινήματος συζητήθηκαν στα όργανα του κόμματος και κατέληξαν ότι το αποτέλεσμα ήταν απόρροια του μετριοπαθούς λόγου, η νέα (μετά το 1976) οργάνωση και η απόδοση των μελών σε κοινοβούλιο και οι έντονη παρουσία τους σε όλη την επικράτεια. Η εικόνα ενός ενωμένου και συγχρονισμένου κόμματος, ύστερα από τις διαγραφές των αριστερών μελών. Παράλληλα αναγνωριζόταν ο ρόλος και η πορεία που ακολούθησε ο πρόεδρος του κινήματος, κύριος εκφραστής της πολιτικής του ΠΑ.ΣΟ.Κ¹⁷⁸

¹⁷⁴ Βούλγαρης Γ., *ό.π.*, σελ. 92-95

¹⁷⁵ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, *ό.π.*, σελ. 209-214

¹⁷⁶ Βούλγαρης Γ., *ό.π.*, σελ. 96

¹⁷⁷ Εισήγηση του Προέδρου του ΠΑ.ΣΟ.Κ Α. Γ. Παπανδρέου στην Κοινοβουλευτική Εκπροσώπηση του Κινήματος στις 2/12/1977, αρ. 794, www.pasok.gr, 24/7/2002

¹⁷⁸ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, *ό.π.*, σελ. 215-220

Η πορεία προς την εξουσία

Στις 20 Νοεμβρίου 1977 προκηρύχθηκαν πρόωρες εκλογές, (σχ. 9) λόγω έντασης στο θέμα της Κύπρου και της επικείμενης ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Στις εκλογές επικράτησε η ΝΔ με Αξιωματική Αντιπολίτευση το ΠΑΣΟΚ. Η σημαντική πτώση του ποσοστού της ΝΔ, οφειλόταν κυρίως στην ύπαρξη μιας ισχυρής πολιτικής ομάδας στο δεξιά της, με στάση ιδιαίτερα εχθρική προς τον Καραμανλή, εξαιτίας της στάσης που κράτησε στο δημοψήφισμα του 74'. Κύριος αντιπολιτευτικός πόλος και διεκδικητής της εξουσίας γινόταν πλέον το ΠΑΣΟΚ¹⁷⁹. Το ΠΑΣΟΚ ασκώντας λαϊκίστικο σοσιαλισμό, για χάρη της εξουσίας τέθηκε εναντίον της ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ, «*Οι Καραμανλής και Μαύρος κρύβουν από το λαό την αλήθεια για τις επιπτώσεις ένταξης της χώρας στην Κοινή Αγορά*»¹⁸⁰. Αφουγκραζόταν το αίσθημα του λαού που στέκονταν αρνητικά απέναντι σε Ευρώπη και Αμερική, έτσι τάχθηκε στο “πλευρό” του λαού, χωρίς να εξεταστούν οι προοπτικές της χώρας έξω ή μέσα από την ΕΟΚ, καθώς αυτή η τακτική έδινε έρεισμα στην εξουσία και στον αντιπολιτευτικό λόγο προ τη ΝΔ¹⁸¹. Ταυτόχρονα διαγραφόταν η κατάρρευση του παραδοσιακού Κέντρου. Ο Γ. Μαύρος μετά την ήττα του κόμματος του παραιτείται και τη θέση του καταλαμβάνει ο **Ι. Ζίγδης**. Αντίθετα το **ΚΚΕ επικρατεί στο χώρο της Αριστεράς**.

Ύστερα από το ελπιδοφόρο μήνυμα των εκλογών της 20ης Νοέμβρη του 1977 το ΠΑ.ΣΟ.Κ αρχίζει να αναθεωρεί την πορεία που ακολουθούσε και υιοθετεί πρακτικές που θα το φέρουν στην εξουσία. Στον απολογισμό που ακολούθησε τις εκλογές, τα όργανα του κινήματος αποφάσισαν τη διατήρηση του μετριοπαθούς πολιτικού λόγου χωρίς όμως να σταματήσουν την αριστερή θεώρηση του στον τύπο και τα όργανα του κόμματος.

¹⁷⁹ Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «Από τη θέσπιση του Συντάγματος στις εκλογές του 1977» στο ΙΕΕ, τ. ΙΣΤ, ό.π., σελ. 312

¹⁸⁰ «Ο λαός με το ΠΑ.ΣΟ.Κ στο δρόμο της Αλλαγής» *Εξόρμηση εφ.* (11 Νοεμβρίου 1977, σελ. 1)

¹⁸¹ Παπαγιαννάκης Γ., «Επιδράσεις του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της Ελληνικής πολιτικής», στο *Πολιτικός στοχασμός και πολιτικές πρακτικές στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας. 1990, σελ.

Αυτήν την πορεία ακολούθησε και η Εξόρμηση, αλλάζει η εμφάνιση της όπως και ο υπότιτλος σε **Βδομαδιάτικη Δημοκρατική Εφημερίδα**. Στην πρώτη σελίδα κυριαρχούν τα εθνικά θέματα τονίζοντας την εμπλοκή των ΗΠΑ , επισημαίνοντας ταυτόχρονα, την ανεκτική στάση της κυβέρνησης. Γενικότερα η εφημερίδα διακατέχεται από έναν «επαναστατικό» τόνο, καλεί το λαό σε συσπείρωση και συμμετοχή σε απεργιακές κινητοποιήσεις για να δηλώσει την αντίθεση του στην κυβερνητική πολιτική. Ο αντιπολιτευτικός λόγος εντείνεται, τα άρθρα τιτλοφορούνται με βαρύγδουπες εκφράσεις, «*Η ΝΔ με υπεροπτικό κυνισμό φαλκιδεύει επικίνδυνα τη λαϊκή κυριαρχία*»¹⁸². Επίσης, το ΠΑ.ΣΟ.Κ προσδοκούσε να καρπωθεί το χώρο του κέντρου τώρα που η ΕΚ δεν κατόρθωσε να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής και όδευε προς τη διάσπαση. «*Στην ελληνική πραγματικότητα ο χώρος του κέντρου δεν μπορεί πια να προσδιοριστεί με σαφήνεια. Εκείνο που είναι προοδευτικό και ριζοσπαστικό μέσα στο κέντρο που το ονομάζουμε κεντροαριστερά, αυτό εκφράζεται τώρα κατά κάποιο τρόπο πολύ από τις δυνάμεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ οι οποίες έλκουν σημαντικές λαϊκές δυνάμεις από την κεντροαριστερά του 1964-1965, 1966-1967, αλλά και από την νεολαία του Πολυτεχνείου και από την παραδοσιακή Αριστερά. Βέβαια, σήμερα υπάρχει και μια πολύ σημαντική μετατόπιση από τη λαϊκή βάση της Δεξιάς στη λαϊκή βάση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Πιστεύω ότι πραγματικά ο ρόλος του κέντρου, τώρα που υπάρχει η παρουσία του ΠΑ.ΣΟ.Κ στενεύει πάρα πολύ*»¹⁸³.

Ο μετριοπαθής λόγος είναι φανερός στο θέμα της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Η ΝΔ έδινε μεγάλη σημασία στην ένταξη, και επιπλέον επιθυμούσε την επιστροφή της χώρας στη Βόρειο Ατλαντική Συμμαχία. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ άσκησε αυστηρή κριτική καθώς από το 1974 ως το 1977 ήταν αρνητικό στην ένταξη, γιατί με αυτόν τον τρόπο θα καθιερωνόταν η εξάρτηση της χώρας από την ΕΟΚ και τις Η.Π.Α και δεν θα κατόρθωνε να διαγράψει μια ανεξάρτητη εθνική πολιτική¹⁸⁴ όπως διακήρυττε συχνά, πρότεινε μάλιστα να αποφασίσει ο ελληνικός λαός αν θέλει την ένταξη με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος¹⁸⁵. Μετά τις εκλογές όμως στη συνέντευξη του προς τους ξένους

¹⁸² Εφ. Εξόρμηση, 3 Σεπτεμβρίου 1978, σελ 3

¹⁸³ Συνέντευξη του Αν. Παπανδρέου στο Βήμα 26/4/1981, στο Η Αλλαγή Στόχοι-Κατευθύνσεις- Πορεία, γραφείο εκδόσεων ΚΕ.ΜΕ.ΔΙΑ, Αθήνα Α29/1981

¹⁸⁴ Εισήγηση του Προέδρου του ΠΑ.ΣΟ.Κ στη Σύνοδο της Κ.Ο., Αν. Παπανδρέου 9/5/1979, αρ. 1439, www.pasok.gr, 24/7/2002

¹⁸⁵ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, ό.π, σελ 236

ανταποκριτές στις 24/11/1977 σε ανάλογη ερώτηση δημοσιογράφου απαντά « *Ελπίζουμε να χαράξουμε την πορεία που θα δώσει τη δυνατότητα στην Ελλάδα να κάνει αισθητή την παρουσία της και στη Δύση και στην Ανατολή και στα Βαλκάνια και στη Μεσόγειο, γιατί η Ελλάδα είναι συγχρόνως ευρωπαϊκή, μεσογειακή, και βαλκανική χώρα...δεν προτείνω την άμεση διεξαγωγή δημοψηφίσματος*»¹⁸⁶. Η στάση αυτή αποδεικνύει την ύπαρξη δύο λόγων στο ΠΑ.ΣΟ.Κ, ο αριστερός ή σχεδόν αριστερός λόγος στο εσωτερικό του κινήματος για την αποφυγή εσωτερικών συγκρούσεων και ο μετριοπαθής λόγος έξω από το κόμμα με σκοπό την προσέλκυση ψηφοφόρων από τον ευρύτερο κεντρώο χώρο. Για αυτή του την τακτική το ΠΑ.ΣΟ.Κ δεχόταν τα πυρά της ΝΔ που χαρακτήριζε την πολιτική του ανεδραφική και εξωπραγματική. Μάλιστα το 1979 με αφορμή την συζήτηση στη Βουλή για την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ ο Κ.Καραμανλής δηλώνει υπογραμμίζοντας το διαφορούμενο λόγο του ΠΑ.ΣΟ.Κ « *Ο Αν. Παπανδρέου προτίμησε την αποχή από τη συζήτηση στη Βουλή για την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ. Όμως γνωρίζει ότι οι κεντρώοι ψηφοφόροι, που ανέβασαν το ποσοστό του στις εκλογές του 1977 δεν τον εψήφισαν για να αντιστρατευτεί στην ιστορική πράξη της εντάξεως μας, αλλά επειδή τους είχε εξαπατήσει με το σύνθημα " Ναι στην Ευρώπη των Λαών "*»¹⁸⁷. Η εφημερίδα με τον τίτλο της επιθυμεί την ανάκληση μνημών μέσα από συνειρμούς, τη σχέση του Αν. Παπανδρέου με την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ, την πολιτική αστάθεια της δεκαετία 1960, που οδήγησε στη χούντα σε αντιδιαστολή με τον Κ. Καραμανλή τον θεωρούμενο εγγυητή της δημοκρατικής σταθερότητας.

Το ΠΑΣΟΚ αρχίζει να ασκεί δριμεία κριτική απέναντι στην κυβερνητική πολιτική, συχνά με πολωτική επιδίωξη. Η κριτική ασκείται σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής από το κοινοβούλιο ως την οικονομία, δεν λείπουν οι συσχετισμοί της ΝΔ με την ΕΡΕ η υπογράμμιση της Δεξιάς και της σχέσης της με το κεφάλαιο « *η δεξιά στην Ελλάδα παραμένει Δεξιά...παραμένει ο εκφραστής των συμφερόντων της άρχουσας τάξης της χώρας μας, της εξαρτημένης μεγαλοαστικής τάξης και του μονοπωλιακού κεφαλαίου της Δύσης*»¹⁸⁸. Τόνισε επίσης την αναβάθμιση του κοινοβουλίου που θα αποτελέσει την κύρια επιδίωξη της πολιτικής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Έντονη και δυναμική παρουσία των

¹⁸⁶ Συνέντευξη του Προέδρου του ΠΑ.ΣΟ.Κ προς τους Ξένους Ανταποκριτές, Αν. Παπανδρέου 24/11/1977, αρ. 783, www.pasok.gr, 28/7/2002

¹⁸⁷ « Ο αρχηγός του ΠΑ.ΣΟΚ επιθυμεί να ωθήσει τη χώρα για μια φορά ακόμα στην ανωμαλία» *Η Βραδινή εφ.* (2 Ιουλίου 1979, σελ 2)

βουλευτών του κινήματος με επερωτήσεις και συνεχή κριτική της κυβερνητικής πολιτικής με ενιαία και πειθαρχημένη παρουσία με στόχο «...να κρατήσουμε ψηλά το ήθος του κοινοβουλίου»¹⁸⁹. Μια άλλη μερίδα πληθυσμού που επιθυμούσε να προσελκύσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ ήταν οι *ακαδημαϊκοί- τεχνοκράτες* προσδίδοντας στο κίνημα την εικόνα σοβαρού κόμματος, η πολιτική του οποίου ήταν επιστημονικά σωστή¹⁹⁰. Την είσοδο των τεχνοκρατών στο ΠΑ.ΣΟ.Κ ενθάρρυνε η ηγεσία του, ως ακαδημαϊκός ο Α. Παπανδρέου απηύθυνε ανοιχτή πρόσκληση, «*επιθυμώ να εκφράσω τη μεγάλη μου ικανοποίηση για το παρόν που δίνουν σε αυτό το σεμινάριο επιστήμονες πρώτης κατηγορίας που αντιμετωπίζουν τα προβλήματα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής όχι μόνο σε θεωρητικό επίπεδο αλλά και σαν άμεση εμπειρία, σφαιρικά, σε παγκόσμια κλίμακα. Τους χαιρετίζω και τους ευχαριστώ γιατί θα κάνουν μια συγκεκριμένη, ανεκτίμητη προσφορά στο αριστερό κίνημα της χώρας μας...*»¹⁹¹. Η εισροή τεχνοκρατών ήταν τόσο μεγάλη ώστε εδραιώθηκαν ως τρίτη τάση μέσα στο κίνημα ανάμεσα στους παλαιοκομματικούς και όσους εξέφραζαν ακόμα την αριστερή τάση¹⁹².

Οι τεχνοκράτες συνέβαλαν καθοριστικά και στο νέο πρόγραμμα που έθεσε το ΠΑ.ΣΟ.Κ ώστε να φτάσει να καταλάβει την εξουσία, κυρίως στον τομέα της οικονομίας χωρίς όμως να αφήνει την πολιτική της αυτοδύναμης οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στους μικρομεσαίους, εργάτες, μισθωτούς, αγρότες. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ είχε ισχυρή παρουσία στο συνδικαλισμό και μπορούσε να επηρεάζει. Στην εξωτερική πολιτική η ξεκάθαρη θέση αφορούσε τις αμερικανικές νατοϊκές βάσεις και την Τουρκία, που δε δεχόταν καμιά διαπραγμάτευση για το Αιγαίο και το θέμα της υφαλοκρηπίδας. Η αλλαγή ήρθε το 1977 με μια συνέντευξη του στον Τούρκο δημοσιογράφο Mustafa Gurgel, στον οποίο εξέθεσε με τρόπο λιτό και αρκετά ακραίο σε ορισμένες περιπτώσεις, τις θέσεις του για τα ελληνοτουρκικά θέματα. Το σημαντικό είναι ότι θέτει το Κυπριακό πρόβλημα όχι ως ελληνοτουρκικό θέμα αλλά διεθνή καθώς οι Τούρκοι κατά κύριο λόγο έχουν παραβιάσει τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών.

¹⁸⁸ Εισήγηση στη Σύνοδο της Κ.Ο, Αν. Παπανδρέου 9/5/1979, αρ. 1439, www.pasok.gr, 24//2002

¹⁸⁹ Εισήγηση στη Κοινοβουλευτική Εκπροσώπηση του Κινήματος, Αν. Παπανδρέου 2/12/1977, αρ. 794, www.pasok.gr, 24/7/2002

¹⁹⁰ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, *ό.π.*, σελ 240-241

¹⁹¹ Εισαγωγικές παρατηρήσεις του Α. Παπανδρέου στο Διεθνές Επιστημονικό Σεμινάριο της Παντείου με θέμα «*Μετάβαση στο Σοσιαλισμό, οι διαστάσεις της Δομικής Αλλαγής*», 30/6/1980, αρ. 1951, www.pasok.gr, 25/7/2002

¹⁹² Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, *ό.π.*, σελ 242-244

Παρουσιάζεται αδιάλλακτος στο θέμα της υφαλοκρηπίδας ενώ δίνει εξηγήσεις και μετριάζει τον τόνο του όταν καλείται να σχολιάσει τη δήλωση του **«Βυθίσατε το Σισμίκ»** αναφέροντας πως η Ελλάδα θα πρέπει να είναι έτοιμη για να προασπίσει την εδαφική της ακεραιότητα σε κάθε πρόκληση, αν και *«Η πρόθεση του κατά τη γνώμη μου, ήταν να δημιουργήσει νομικό προηγούμενο, χωρίς να οδηγήσει σε στρατιωτική αναμέτρηση... η ελληνική θέση θα έπρεπε να είναι κρυστάλλινη σε κάθε περίπτωση»*¹⁹³. Επίσης ο Α. Παπανδρέου ως εκφραστής του ελληνικού σοσιαλισμού είχε αρχίσει επαφές με άλλα παρόμοια κινήματα σε άλλες χώρες όπως Ιταλία, Γαλλία. Με αυτόν τον τρόπο ανταποκρινόταν στην καλύτερευση των διεθνών σχέσεων κερδίζοντας διεθνή αναγνώριση και κύρος ξεκαθαρίζοντας πως το ΠΑ.ΣΟ.Κ δεν είναι ένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα αλλά σοσιαλιστικό που πιστεύει στη λαϊκή συμμετοχή σε όλες τις πολιτικές εκφάνσεις. Τελευταίο και βασικό μέρος της προετοιμασίας του κινήματος για την εκλογική νίκη ήταν να αναγάγει τον Α. Παπανδρέου σε εθνική μορφή, όπως ο Κ. Καραμανλής¹⁹⁴.

Το κίνημα με τις εσωτερικές έριδες υπό έλεγχο οργάνωσε την πολιτική του με στόχο τη νικηφόρα έκβαση των επερχόμενων εκλογών. Έδωσε μεγάλη σημασία στη μαζική κινητοποίηση με οργάνωση πολυπληθών συγκεντρώσεων και κινητοποίηση όλων των τοπικών και κλαδικών οργανώσεων. Χαρακτηριστική είναι η αύξηση των μελών του κινήματος μέσα σε τρία χρόνια (1978-1981). Η εφημερίδα **«Εξόρμηση»**, ως πολιτικό όργανο του κινήματος, είχε τον πρώτο λόγο στις μαζικές κινητοποιήσεις με συνεχείς συνεντεύξεις του προέδρου του ΠΑ.ΣΟ.Κ, ιδεολογικές αναζητήσεις και κριτική απέναντι στο κυβερνητικό έργο. Πρωτοστάτησε ακόμα στα συνθήματα που τα χρησιμοποιούσε και η πολιτική οργάνωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ όπως, **«ΤΟ ΠΑ.ΣΟ.Κ ΣΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ Ο ΛΑΟΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ»**¹⁹⁵.

¹⁹³ Συνέντευξη του Α. Παπανδρέου στον Τούρκο δημοσιογράφο Mustafa Gurgel στη « Μιλλιετ » 26/5/1977, αρ. 531, www.pasok.gr, 28/7/2002

¹⁹⁴ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, *ό.π.*, σελ. 246-248

¹⁹⁵ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, *ό.π.*, σελ. 249-257

Ο Αν. Παπανδρέου σε προεκλογική του ομιλία το 1977

Ο προεκλογικός αγώνας είχε αρχίσει και όλα τα κόμματα συμφωνούσαν στο μετριοπαθή τρόπο διεξαγωγής του, χωρίς ταξική ή κομματική πόλωση. Το 1978 ο Καραμανλής παραιτείται από την αρχηγία της ΝΔ και αρχηγός εκλέγεται ο Γ. Ράλλης. Η περίοδος της διακυβέρνησης του χαρακτηρίστηκε από τη μετριοπαθή πολιτική σκέψη του, από τα ενδοκυβερνητικά προβλήματα, από τη διεθνή οικονομική ύφεση και από την απειλητική, για το κυβερνών κόμμα, άνοδο του ΠΑΣΟΚ.

Το 1980 Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέγεται ο Κ. Καραμανλής, μάλιστα για αυτή του την απόφαση, του ασκήθηκε οξεία κριτική, επειδή εκλεγόμενος στο Ύπατο Αξίωμα και με την απρονοησία να αφήσει διάδοχο στο κόμμα, επίσπευσε την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία.

Το ΚΚΕ με την όχι και τόσο ουσιαστική κριτική προς το ΠΑ.ΣΟ.Κ έκανε λόγο για « Πραγματική Αλλαγή» χωρίς όμως να προτείνει κάτι ριζοσπαστικά διαφορετικό από το αντίστοιχο του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Με τον ίδιο τρόπο ενεργούσε και το μικρό ΚΚΕ εσωτερικού. Η ΝΔ προσπαθούσε να παρουσιάσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ ως κόμμα χωρίς οργάνωση και συνοχή προβάλλοντας μέσα από τον τύπο τα εσωκομματικά προβλήματα του κινήματος. Χαρακτηριστικά είναι τα σχόλια της Βραδυνής *«Φως πίσω από τον πράσινο ήλιο... σε περίοδο σοβαρής εσωκομματικής κρίσεως βρίσκεται τον τελευταίο καιρό το ΠΑ.ΣΟ.Κ με τις αντιμαχόμενες ομάδες των βουλευτών και του κομματικού μηχανισμού του έτοιμες πλέον να αποδυθούν σε μια άνευ προηγουμένου στην ιστορία του κινήματος σύγκρουση, για*

να ξεκαθαρίσουν τους εκκρεμείς λογαριασμούς τους. Η αναμέτρηση αυτή μπορεί να παρασύρει στη δίνη και να τινάζει στον αέρα την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ της κοινοβουλευτικής ομάδας και των πανίσχυρων τοπικών επιτροπών¹⁹⁶». Το ΠΑ.ΣΟ.Κ από την άλλη με την αυτοπεποίθηση του νικητή και το σύνθημα της « **ΑΛΛΑΓΗΣ** » δημοσίευσε το πρόγραμμα του με τον τίτλο « **Συμβόλαιο με τον λαό** ». Για το ΠΑ.ΣΟ.Κ η «αλλαγή» αποτελούσε τον κύριο άξονα του πολιτικού προγράμματος και της εκλογικής συνθηματολογίας του, « *Η νέα γενιά χτίζει το μέλλον της καινούργιας Ελλάδας. Οργάνωση Δράση για να φέρουμε την Αλλαγή* »¹⁹⁷. Για τα υπόλοιπα κόμματα η «αλλαγή» ήταν σύνθημα δευτερογενές. Χρησίμευε για να προσδιορίσουν την θέση τους και την πολιτική τους σε αντιδιαστολή ή σε συσχετισμό προς τις θέσεις και την πολιτική του άλλου. Το αποτέλεσμα ήταν ότι για το κυβερνητικό κόμμα ο λόγος του γινόταν αμυντικός και απολογητικός και για τα άλλα νομιμοποιητικός συμμετοχής ή επιβίωσης στην πολιτική σκηνή ενώ στο ΠΑ.ΣΟ.Κ προσέδιδε ένα ρόλο ηγεμονικό. Το ερώτημα είναι αν θα μπορέσει, ασκώντας την εξουσία, να μετατρέψει τον ηγεμονικό του λόγο σε κυρίαρχη ιδεολογία¹⁹⁸. Ουσιαστικές διαφορές με όσα είχε διακηρύξει από το 1977 δεν περιελάμβανε, συνέχισε το πρόγραμμα του να χαρακτηρίζεται από γενικότητες αλλά και από τεχνοκρατικό πλέον ύφος, που το έκανε δυσνόητο στο πλατύ κοινό. Κύριος στόχος να απομακρύνει τη δεξιά από την εξουσία¹⁹⁹.

Ο πολιτικός λόγος υπήρξε ποικιλόμορφος και πολυδιάστατος. Λειτουργήσε στο επίπεδο της λογικής, του συναισθήματος, των συνειρμών και των εντυπώσεων. Λειτουργήσε με την ομιλία, την εικόνα, το σύνθημα, το χρώμα, το σύμβολο και την ομαδική παρουσία. Η δυναμική εισαγωγή της τεχνικής και της τεχνολογίας της επικοινωνίας στην πολιτική μας ζωή συνεπάγεται κάποια μετατόπιση του βάρους από τα πρόσωπα στους κομματικούς μηχανισμούς που ελέγχουν άμεσα και έμμεσα τις διαδικασίες της επικοινωνίας και της προβολής. Ταυτόχρονα θέτει το πρόβλημα της

¹⁹⁶ Αθανασιάδης Τίτος, «Τί συμβαίνει στο ΠΑ.ΣΟ.Κ; Μια αποκαλυπτική έρευνα, ο "κλεφτοπόλεμος" εξελίσσεται σε ρήξη», *Η Βραδυνή εφ.* (2 Ιουλίου 1979, σελ.7)

¹⁹⁷ «Το ΠΑ.ΣΟ.Κ στο κατώφλι της εξουσίας» *Εξόρμηση εφ.* (2 Σεπτεμβρίου 1979, σελ 1)

¹⁹⁸ Τσαούση Δ., *Εκλογές και Πολιτική Παράδοση*, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ. 2 Ιανουάριος-Μάρτιος 1982, σελ. 35-36

¹⁹⁹ Σπουρδαλάκης Μ., ΠΑ.ΣΟ.Κ, *ό.π.*, σελ. 257-268

δυνατότητας επικοινωνίας και επιβίωσης των μικρών, και οικονομικά ασθενών πολιτικών κομμάτων, της εμφάνισης και ανάπτυξης νέων πολιτικών σχηματισμών²⁰⁰.

Το εκλογικό αποτέλεσμα ξεπερνούσε κάθε προσδοκία καθώς το ΠΑ.ΣΟ.Κ έλαβε το 48% του ποσοστού, έχοντας στα ψηφοδέλτια του ακόμα και τον Γ. Μαύρο(Ε.Κ.Ν.Δ.) και τον Μ. Γλέζο (ΕΔΑ), οι οποίοι σε συνδυασμό με τον μετριοπαθή πολιτικό λόγο που υιοθέτησαν κέρδισαν ψηφοφόρους από το χώρο του κέντρου. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι διαρροές της ΕΚ μετατράπηκαν σε εισροές για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Επιπλέον, το ΠΑ.ΣΟ.Κ στις εκλογές του 1981 δέχτηκε ένα σημαντικό ποσοστό και από τους κόλπους της Ν.Δ²⁰¹. Οι τάξεις που υποστήριζαν το κίνημα ήταν κυρίως των εργατών και μισθωτών σε όλη την επικράτεια, η κινητοποίηση των Τ.Ο έφερε θεμιτά αποτελέσματα. Η κατάσταση την οποία παρέλαβε όμως δεν ήταν και τόσο ευοίωνη με ανοιχτά τα θέματα, της παιδείας, δικαιοσύνης, πληθωρισμού, ανεργίας, περιβάλλον. Ήταν η ώρα της εφαρμογής του προγράμματος ενός προγράμματος που σε πολλά σημεία του αποδείχτηκε ανεδαφικό και σε τελική ανάλυση μη εφαρμόσιμο τη συγκεκριμένη περίοδο.

Το σύνθημα του κόμματος ήταν « *λαϊκή κυριαρχία, εθνική ανεξαρτησία, κοινωνική δικαιοσύνη* ». Το ΠΑΣΟΚ ακολουθεί μια αντιδυτική εξωτερική πολιτική, γεγονός που προκάλεσε την παραίτηση των αρχηγών της στρατιωτικής ηγεσίας και των Σωμάτων Ασφαλείας, πράξη που απέτρεψε με προσωπική παρέμβαση του ο Κ. Καραμανλής. Στο επίπεδο της κοινωνίας, παρουσιάστηκε ως εκφραστής της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, χωρίζοντας την σε *προνομιούχους και μη προνομιούχους*. Ο ριζοσπαστικός πολιτικός λόγος του ΠΑΣΟΚ, με *δεδομένες τις ασάφειες και την απλουστευτική λογική*, που τον χαρακτήριζαν βρήκε ιδανικό εκφραστή στο πρόσωπο του Αν. Παπανδρέου. Υπό την ηγεσία του, το κόμμα έγινε ισχυρή πολιτική δύναμη επιτυγχάνοντας τη *συνένωση ετερογενών πολιτικών δυνάμεων που προέρχονταν από το Κέντρο, την Αριστερά και από δυνάμεις που διαδραμάτισαν ενεργό ρόλο κατά τη δικτατορία*. Ο Αν. Παπανδρέου διέθετε μια σπάνια ικανότητα επικοινωνίας με τις λαϊκές μάζες και μπορούσε να επιβάλλει τον

²⁰⁰ Τσαούση Δ., *Εκλογές και Πολιτική Παράδοση*, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ. 2 Ιανουάριος-Μάρτιος 1982, σελ. 87

²⁰¹ Δρακάτος Κ., Στατιστική ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ. 2 Ιανουάριος- Μάρτιος 1982, σελ.35-36

συχνά αόριστο και αντιφατικό λόγο του κόμματος του. Αυτή η ισχυρή προσωπικότητα είχε και αρνητικές συνέπειες κυρίως στην εσωτερική οργάνωση του κόμματος (συγκεντρωτική άσκηση της εξουσίας, συχνές διαγραφές στελεχών, έλλειψη εσωκομματικής δημοκρατίας). Ωστόσο, το ΠΑΣΟΚ διέθετε μια **ισχυρή λαϊκή βάση**. Για πρώτη ίσως φορά στην ελληνική πολιτική σκηνή ένα μη κομμουνιστικό κόμμα ανέπτυξε σε εθνικό επίπεδο μια τόσο δραστήρια και καλά οργανωμένη μαζική βάση.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το ΠΑΣΟΚ είχε αναπτύξει την εικόνα ενός δυναμικού, ριζοσπαστικού και ανανεωτικού κόμματος. Επωφελήθηκε βέβαια τόσο από τις εσωτερικές (αναγόρευση του Κ. Καραμανλή Προέδρου της Δημοκρατίας), όσο και από τις εξωτερικές συγκυρίες. Γενικά σημειωνόταν μια στροφή της πολιτικής σκηνής της Ευρώπης προς τα σοσιαλιστικά κόμματα (Γαλλία **Φ. Μιτεράν**, Ισπανία **Φ. Γκονζάλες**).

Με τις εκλογές του 81' και την άψογη εναλλαγή στην εξουσία των δύο κομμάτων επιβεβαιώθηκε η σταθερότητα και η ομαλή λειτουργία του πολιτικού συστήματος (σχ. 10). Το Βήμα της 21ης Οκτωβρίου 1981 έγραφε « Με τη σημερινή ορκωμοσία ανοίγει και τυπικά ένα νέο κεφάλαιο στην πολιτική ζωή του τόπου που καθώς αναλαμβάνει για πρώτη φορά την εξουσία μια κυβέρνηση που έχει και τη βούληση και τη δύναμη να φέρει τη μεγάλη Αλλαγή που υπήρξε το όραμα και ο στόχος των προοδευτικών δυνάμεων της χώρας για δεκάδες χρόνια τώρα... ουδέποτε στο παρελθόν τόσο σημαντική πολιτική αλλαγή έγινε με τέτοια ηρεμία και χωρίς πολιτικές οξυότητες²⁰²». Βέβαια δε λείπουν και οι αναφορές στις αντιδράσεις των ΗΠΑ για τη νίκη του ΠΑ.ΣΟ.Κ *«Η νέα κυβέρνηση αποτελεί κάτι εντελώς καινούργιο στην Ελλάδα και δημιουργεί νέα πολιτικά δεδομένα στην περιοχή αυτή της Ευρώπης και της Αν. Μεσογείου. Ο Αν. Παπανδρέου έχει δώσει την εντύπωση ότι είναι "εξτρεμιστής" στις απόψεις του, αλλά οι συγκεκριμένες παρατηρήσεις των ανταποκριτών μαρτυρούν ότι έχει τουλάχιστον κοινό νου και δεν κατέχεται από το "πάθος της περιπέτειας". Οι ΗΠΑ και η Ελλάδα επιδιώκουν να διατηρήσουν φιλικές σχέσεις παρά τις επιθέσεις του σοσιαλιστή ηγέτη εναντίον των στρατιωτικών δεσμών με τη δύση»²⁰³*. Επιπλέον, **επισφραγίσθηκε ο τρικομματικός χαρακτήρας του**, που εξακολούθησε να αντιπροσωπεύει έστω και με διαφορετικό τρόπο την παλιά διαίρεση **Δεξιάς- Κέντρο- Αριστεράς**. Το ΠΑΣΟΚ είχε κατακτήσει την

²⁰² Δημητρίου Μιχ., «Η κυβέρνηση της Αλλαγής αναλαμβάνει την εξουσία» *Το Βήμα*, εφ. (21 Οκτωβρίου 1981 σελ 1)

²⁰³ «Οι αντιδράσεις στις ΗΠΑ», *Τα Νέα*, εφ. (21 Οκτωβρίου 1981 σελ 16)

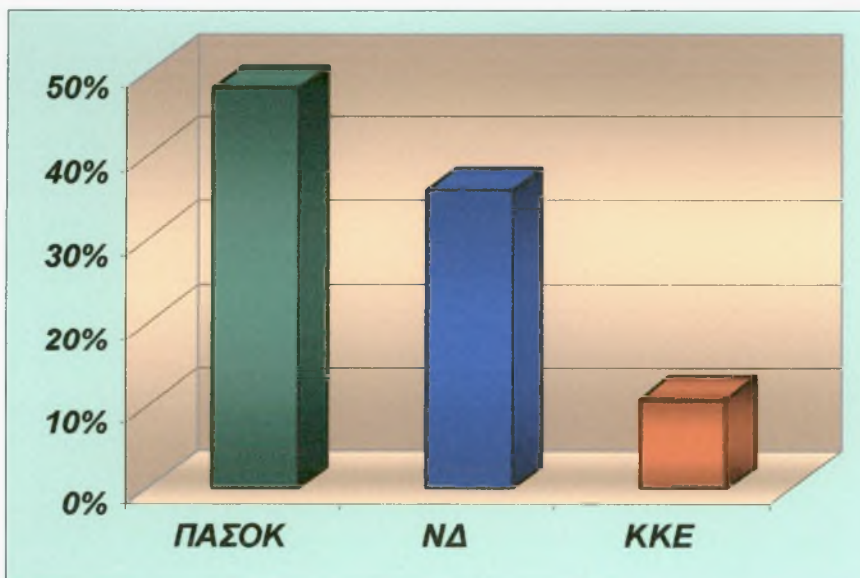
ηγεμονική θέση στον αριστερό πόλο και η σχετικά ισχνή παρουσία του ΚΚΕ δε φαινόταν ικανή να αμφισβητήσει την κυριαρχία του κόμματος. Για τον Αν. Παπανδρέου η εκλογική νίκη αποτέλεσε την πολιτική έκφραση λαϊκών πόθων και προσδοκιών ολόκληρων δεκαετιών. Η νίκη της 18ης Οκτωβρίου ήταν ένα «μεγάλο όχι» στη Δεξιά²⁰⁴.

Το σύνθημα που επικράτησε ήταν «*Αλλαγή*». Η «Αλλαγή» αυτή επικεντρώθηκε κυρίως στο χώρο των κοινωνικών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων:

1. αναγνωρίστηκε ο πολιτικός γάμος ισότιμος με τον θρησκευτικό
2. καταργήθηκε η προίκα
3. η μοιχεία έπαψε να είναι ποινικό αδίκημα
4. βελτιώθηκε η θέση των γυναικών σε οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο
5. αναγνωρίστηκαν όλες οι αντιστασιακές οργανώσεις.

Η αναγνώριση τους αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την επούλωση των πληγών του Εμφυλίου και την συμφιλίωση των δύο πλευρών. Σε πρακτικό επίπεδο συνδυάστηκε με τον χωρίς όρους επαναπατρισμό των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, που είχαν παραμείνει σε χώρες της Αν. Ευρώπης από τη δεκαετία του 40'.

Εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981

Ραβδόγραμμα 10

²⁰⁴ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», ό.π., σελ. 207

Προγραμματικές δηλώσεις του ΠΑΣΟΚ 22/11/1981

18 Οκτωβρίου 1981, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ελλάδας ανεβαίνει σοσιαλιστική κυβέρνηση στην εξουσία. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ αναλαμβάνει να πραγματοποιήσει όλα όσα είχε διακηρύξει κατά την επτάχρονη παρουσία του στην πολιτική σκηνή της χώρας. Με πολλές συγκρούσεις, διαγραφές, αποχωρήσεις κατόρθωσε να φτάσει στην εξουσία, με ένα λόγο όχι και τόσο ξεκάθαρο με μια πολιτική δυσάρεστη για τα μέλη της ΕΟΚ και των Η.Π.Α.

Στις 22 Νοεμβρίου 1981 εξαγγέλλονται οι προγραμματικές δηλώσεις της νέας κυβέρνησης στη Βουλή για να πάρει την ψήφο εμπιστοσύνης της εθνικής αντιπροσωπείας και να προχωρήσει στην υλοποίηση των εξαγγελιών της.

Από την αρχή προτάσσει την ανεξάρτητη και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική, την εδαφική ακεραιότητα και τη δημοκρατία σε όλα τα επίπεδα, κοινωνική, οικονομική, πολιτική, δίνοντας έμφαση στην ανάπτυξη της υπαίθρου και στην πολιτική της αποκέντρωσης. Δεν αποθαρρύνει την ιδιωτική πρωτοβουλία μάλιστα αναφέρει ξεκάθαρα πως το κράτος δεν θα αποδέχεται άκριτα κάθε αίτημα των εργαζομένων ενισχύοντας τα εργατικά συνδικάτα και τους αγροτικούς συνεταιρισμούς. Η αναβάθμιση του κοινοβουλίου και της τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελούν τα πρώτα κύρια ζητήματα που καλείται η νέα κυβέρνηση να επιλύσει.

Όσον αφορά την άμυνα δίνεται έμφαση στο ρόλο του στρατού που δεν είναι άλλος από την προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας του έθνους. Ενίσχυση του στρατού με υλικό εξοπλισμό αλλά και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης των στρατευμένων προνοώντας και για ιατρική περίθαλψη των στρατιωτών και αξιοκρατική επιλογή των ανωτέρων αξιωματικών. Γίνεται σαφής η πρόθεση της κυβερνήσεως να αποσυνδέσει το στρατό από τον «κακό» εαυτό του. Έτσι κάνει λόγο για αξιοκρατία στις ηγετικές βαθμίδες του στρατού.

Στην εξωτερική πολιτική θέτει ως βασικό στοιχείο την ανεξαρτητοποίηση της ώστε να μπορέσει να αγωνιστεί για την παγκόσμια ειρήνη σε συνεργασία και με τα υπόλοιπα σοσιαλιστικά κόμματα των άλλων χωρών. Η Ελλάδα ανήκει στη Μεσόγειο, τα Βαλκάνια που πρέπει να αποδεσμευτούν από τις μεγάλες δυνάμεις και στην Ευρώπη. Σε αυτό το σημείο φαίνεται καθαρά η αλλαγή στάσης του κινήματος απέναντι στην ΕΟΚ θέτοντας τα πλαίσια συνεργασίας αλλά και για την στρατιωτική ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ θέτει όρους η αποδοχή των οποίων θα σημαίνει και την ένταξη της Ελλάδας στην Βόρειο Ατλαντική Συμμαχία. Βασικός εξωτερικός κίνδυνος της χώρας παραμένει η Τουρκία με την οποία αρνείται κάθε συζήτηση για θέματα που ξεκαθάρισαν Διεθνείς Συνθήκες (υφαλοκρηπίδα, θαλάσσιος και εναέριος χώρος). Το Κυπριακό αποτελεί φλέγον ζήτημα για την ελληνική κυβέρνηση θεωρώντας το διεθνές ζήτημα που απαιτεί τη διεθνή μεσολάβηση για την τελική επίλυση του.

Όσον αφορά την κατάσταση της οικονομίας αρχίζει με μια συνοπτική περιγραφή της , επισημαίνοντας την ισχνή κατάσταση στην οποία βρίσκεται με πληθωρισμό να ξεπερνά το 25% και με τη δραχμή να έχει χάσει την αξία της κατά τα 2/3. Ως πρώτο μέλημα της κυβέρνησης τίθεται η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής μέσω της οποίας θα αυξηθεί το εθνικό εισόδημα , παράλληλα με τα κίνητρα που θα παραχωρήσει η κυβέρνηση για την προσέλκυση επενδυτών. Στόχος της οικονομικής πολιτικής του ΠΑ.ΣΟ.Κ είναι η αυτοδύναμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα θα καταρτίσει πενταετές (1983-1987) αναπτυξιακό πρόγραμμα στηριζόμενο σε όλες τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας ενισχύοντας τον βιομηχανικό, βιοτεχνικό και αγροτικό τομέα. Για τους αγρότες θα υπάρξουν ειδικές ρυθμίσεις, περιλαμβάνοντας την αγορά φθηνών λιπασμάτων, φθινό πετρέλαιο, αύξηση της σύνταξης τους αλλά και επέκταση της δωρεάν φαρμακευτικής περίθαλψης σε όλους τους αγρότες.

Η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ αποτελεί κυβέρνηση όλων των Ελλήνων βασιζόμενη στην ισοπολιτεία –εθνική συμφιλίωση και ομοψυχία. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται μια σειρά από ενέργειες, όπως η αναγνώριση της ενιαίας εθνικής Αντίστασης, κατάργηση των εκδηλώσεων που διχάζουν το λαό, των φακέλων και η εξασφάλιση κινήτρων για τον επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων.

Οι προγραμματικές δηλώσεις συνεχίζουν με την αναμόρφωση του εκλογικού συστήματος, προσανατολιζόμενοι στην απλή αναλογική και της δικαιοσύνης δίνοντας

προτεραιότητα στην ανασυγκρότηση του οικογενειακού δικαίου, την κατοχύρωση της ισότητας, αναγνώριση του πολιτικού γάμου ως ισοδύναμου με το θρησκευτικό.

Επιπλέον, το ΠΑ.ΣΟ.Κ είναι υπέρ του διαχωρισμού κράτους – εκκλησίας όσον αφορά τη διοίκηση και όχι τους δεσμούς με το έθνος. Σε σχετική δήλωση του ο πρόεδρος του κινήματος το 1978 αναφέρει *«Τόσο η εκκλησιαστική όσο και η μοναστηριακή περιουσία πρέπει να κοινωνικοποιηθούν. Στα πλαίσια του διαχωρισμού πολιτείας και εκκλησίας, η πολιτεία θα πρέπει να αναλάβει την ευθύνη της συντήρησης του κλήρου»*²⁰⁵

Ο εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης είναι στα άμεσα σχέδια της νέας κυβέρνησης, καθώς θα την απαλλάξουν από το κομματισμό, τη γραφειοκρατία και το ρουσφέτι, ενώ θα εξυψώσουν τη δουλειά του δημόσιου υπάλληλου σε δουλειά δημόσιου λειτουργού που θα σέβεται και θα εξυπηρετεί τον απλό πολίτη.

Για την εκπαίδευση προβλέπει περισσότερα κονδύλια για τον εκδημοκρατισμό της Ανώτατης παιδείας, τη ταυτόχρονη συμμετοχή των σπουδαστών και καθηγητών στη διοίκηση των Πανεπιστημίων. Δημιουργία νέων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, δημιουργία Μεταπτυχιακών προγραμμάτων με σκοπό τον περιορισμό της διαρροής φοιτητών στο εξωτερικό, καθιέρωση της δημοτικής, αλλαγή βιβλίων με παράλληλη ενίσχυση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Στην υγεία προβλέπεται η διαμόρφωση του Εθνικού Φορέα Υγείας με την ίδρυση Κέντρων Υγείας στην περιφέρεια, τον εκσυγχρονισμό των νοσοκομείων σε υλικό και ανθρώπινο δυναμικό. Για την ασφάλιση θα συγκροτηθεί ξεχωριστό Υπουργείο Κοινωνικών Ασφαλίσεων με αρμοδιότητα την ασφάλιση των εργαζομένων, το συνταξιοδοτικό, τη δημιουργία εθνικού συνταγολογίου για την καταπολέμηση της πολυφαρμακίας.

Η καταπολέμηση της ανεργίας που απασχολεί κυρίως της νεαρές ηλικίες θα προσπαθήσει να επιλύσει η νέα κυβέρνηση με μια σειρά από μέτρα, όπως η συγκρότηση του ΟΑΕΔ (Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού) και των Γραφείων Εύρεσης Εργασίας. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στις συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής στους χώρους εργασίας, καθιέρωση της πενθήμερης εργασίας, της εβδομάδας των σαράντα ωρών και της ετήσιας άδειας των τεσσάρων εβδομάδων.

²⁰⁵ Ανακοίνωση του Προέδρου και του Ε.Γ του ΠΑ.ΣΟ.Κ 14/10/1978, αρ. 1206, www.pasok.gr, 25/7/2002

Θεσπίζεται η ισότητα των δύο φύλων, δεν διακρίνονται τα επαγγέλματα σε ανδρικά και γυναικεία ιδιαίτερη σημασία δίδεται στη μέριμνα για την κοινωνική προστασία της γυναίκας, την μητρότητα, την ανατροφή των παιδιών και την προστασία της από τα φαινόμενα κακοποίησης, όπως επίσης και το δικαίωμα της γυναίκας να παίρνει μέρος στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Εξίσου σημαντικοί για το ΠΑ.ΣΟ.Κ είναι οι τομείς του αθλητισμού, του πολιτισμού, η καταπολέμηση των ναρκωτικών και τα κίνητρα που προσφέρονται στους νέους για ένα δημιουργικό ξεκίνημα²⁰⁶.

Οι προγραμματικές δηλώσεις του προέδρου της Κυβερνήσεως μπορούν να χαρακτηριστούν ως απαραίτητες για την ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα, αλλά είναι αρκετά μακρόπνοο και γενικό. Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τις αγνές προθέσεις, όμως λογικό θα ήταν να ληφθούν υπόψη οι οικονομικές δυνατότητες της χώρας, στις οποίες θα μπορούσε να στηριχθεί ένα τέτοιο πρόγραμμα, χωρίς να τραυματίσει ή να επιβαρύνει την ελληνική οικονομία ή ακόμα να καταφύγει στην αναγκαστική λύση της σύναψης δανείων για την υλοποίηση του προγράμματος μιας κυβέρνησης, όπως και έγινε!

Με βάση αυτές τις προγραμματικές δηλώσεις η πρώτη κυβέρνηση ΠΑ.ΣΟ.Κ πήρε ψήφο εμπιστοσύνης από το Ελληνικό Κοινοβούλιο να εφαρμόσει την πολιτική της. Τώρα πόσα από όσα διακήρυσσε εφαρμόστηκαν και πόσα έμειναν αποτυπωμένα στα χαρτιά είναι σίγουρα αρμοδιότητα άλλων να διευκρινίσουν, όμως αρμοδιότητα όλων είναι να θέτουν κριτήρια με βάση τα οποία να επιλέγουν να ασκούν το ύψιστο πολιτικό τους αξίωμα. Ένα είναι βέβαιο πως η Γ' Ελληνική Δημοκρατία, όπως έχει χαρακτηριστεί από πολλούς, στηρίζεται σε γερά θεμέλια, το απέδειξε άλλωστε η ομαλή εναλλαγή στην εξουσία της ΝΔ και του ΠΑ.ΣΟ.Κ, αλλά και τα διδάγματα του παρελθόντος με τα θλιβερά αποτελέσματα, στα οποία κανείς από οποιοδήποτε χώρο και αν προέρχεται δεν επιθυμεί να επαναληφθεί!

²⁰⁶ Προγραμματικές Δηλώσεις του Προέδρου της Κυβερνήσεως Αν. Παπανδρέου 22/11/1981, www.pasok.gr, 10/9/2002

Επισκόπηση

Μετά τη δικτατορία μπαίνουν νέα θεμέλια στην οργάνωση του πολιτεύματος. Το πολίτευμα ορίστηκε ως **Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία** με κύρια χαρακτηριστικά την **ενδυνάμωση της εκτελεστικής εξουσίας** και τον **περιορισμό του ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας** σε ρόλο ρυθμιστή και διασφαλιστή του πολιτεύματος.²⁰⁷

Η *Γ' ελληνική δημοκρατία*, όπως ονομάστηκε, παρουσιάζει τόσο συνέχειες όσο και ασυνέχειες με το καθεστώς της προ-δικτατορικής περιόδου. Οι κυριότερες τομές που λειτούργησαν θετικά για την εδραίωση του δημοκρατικού καθεστώτος κατά τη μεταπολίτευση αμβλύνουν τις διαφορές του παρελθόντος με την νομιμοποίηση του ΚΚΕ, με τη ξεκαθάριση του πολιτειακού ζητήματος (το δημοψήφισμα του 1974), την καθιέρωση της Δημοτικής, την ψήφιση νέου Συντάγματος (1975), την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ και την ομαλή εναλλαγή των κομμάτων στην εξουσία. Όλα αυτά καταδεικνύουν τη σταθερότητα και ισχύ του δημοκρατικού καθεστώτος.²⁰⁸ Τα δεινά χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτικής σκηνής, **πελατειακό σύστημα, λαϊκισμός, γραφειοκρατία**, επιβιώνουν από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Η πολιτική συμμετοχή στη χώρα μας ρυθμίζεται από το πελατειακό σύστημα μόνο που κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης απέκτησε πιο οργανωμένη κομματική μορφή. Η πατρωνία συνδυάζεται με τον λαϊκισμό, μέσω του οποίου πετυχαίνεται πολιτική συμμετοχή με την εκπροσώπηση συλλογικών συμφερόντων²⁰⁹. Σε αυτή τη νέα εποχή

²⁰⁷ Αλιβιζάτος, ο.π. σελ. 680-682

²⁰⁸ Λυριτζής, Νικολακόπουλος, Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Ελ, Εταιρία Π. Επιστήμης, Αθήνα, Θεμέλιο, 1996, σελ 19-42

²⁰⁹ Σωτηρόπουλος Δ., «Η εγγαστριμυθη εξουσία: κοινωνία πολιτών και κεντρικό κράτος στην Γ' Ελληνική δημοκρατία», στο *Κοινωνία και Πολιτική*, Λυριτζής, Νικολακόπουλος, Σωτηρόπουλος (επιμ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 1996, σελ 120-127, 138

άλλοι θεσμοί παγιώθηκαν με γρήγορους ρυθμούς, ενώ άλλοι πολύ αργότερα. Η καχεξία ορισμένων πολιτικών θεσμών όπως, **το κοινοβούλιο, η τοπική αυτοδιοίκηση, η κεντρική δημόσια διοίκηση, ο συνδικαλισμός**, ίσως οφείλεται στην υπερμεγέθυνση δύο άλλων πολιτικών θεσμών, **τη κεντρική κυβέρνηση και τη διπολική κομματική διαμάχη**. Στο πρώτο θα πρέπει να επισημάνουμε τις αυξημένες αρμοδιότητες του πρωθυπουργού. Το γεγονός αυτό νομιμοποιείται από τη στιγμή που εκλέγεται άμεσα από το λαό, όμως, ο πρόεδρος συγκεντρώνει τόση εξουσία που είναι δύσκολο να ελεγχθεί. Κυρίως στις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ ο πρόεδρος αποτελούσε μια πολιτική φυσιογνωμία παντοδύναμη και κυρίαρχη που λάμβανε μάλιστα αποφάσεις χωρίς να προηγείται πολιτική συζήτηση. Η επικοινωνία με το λαό γινόταν μέσω των ΜΜΕ και των λαϊκών συγκεντρώσεων, έτσι σιγά σιγά άρχισε να υπονομεύεται ο ρόλος του κοινοβουλίου αλλά και το ίδιο το κόμμα²¹⁰. Αντίθετα, η ομαλή διαδοχή των κομμάτων στην εξουσία και η σύμπραξη δεξιάς – αριστεράς σε κυβερνητικό επίπεδο (1989), αναιρεί ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του πολιτικού ανταγωνισμού και δίνει τη θέση του σε μια περίοδο επαναπροσδιορισμού των ιδεολογικών αντιπαραθέσεων και των πολιτικών δυνάμεων²¹¹.

Τα παραπάνω, ίσως να αποτελούν αντίδραση ως προ την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε προ-δικτατορικά, με την συνεχή επέμβαση του βασιλιά, όχι μόνο στα πολιτικά πράγματα αλλά και στην άσκηση εξουσίας. Έτσι, θέλοντας να αποφύγουν το λάθη των περασμένων δεκαετιών, απομόνωσαν τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σε ρόλο ρυθμιστή και μόνο, χωρίς ουσιαστικές αρμοδιότητες.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες της μεταπολίτευσης κυριαρχεί το αίτημα του εκδημοκρατισμού και γενικότερου εκσυγχρονισμού της λειτουργίας του κράτους, των θεσμών και των δομών της ελληνικής κοινωνίας²¹².

Ωστόσο, το πρόβλημα που υπήρχε από την αρχή και εντάθηκε την τελευταία δεκαετία, είναι ο ρόλος του κοινοβουλίου και οι περιορισμένες αρμοδιότητες που αναλαμβάνει. Όλο το βάρος της εξουσίας έχει περιέλθει στην κυβέρνηση, ενώ οι

²¹⁰ Μανιτάκης Α., «Προβλήματα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στην μεταπολιτευτική Ελλάδα», στο *Πολιτικός στοχασμός και πολιτικές πρακτικές στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, 1990, σελ. 393

²¹¹ Παναγιωτοπούλου Ρ., « "Ορθολογικές" Ατομοκεντρικές πρακτικές στα πλαίσια ενός "Ανορθολογικού" πολιτικού συστήματος», στο *Κοινωνία και Πολιτική*, Λυριτζής, Νικολακόπουλος, Σωτηρόπουλος (επιμ), Αθήνα, Θεμέλιο, 1996, σελ 139-146

²¹² Παναγιωτοπούλου Ρ., «Ορθολογικές» Ατομοκεντρικές πρακτικές..., ο.π. σελ 150-153

βουλευτές καταλαμβάνουν τα έδρανα της Βουλής. Η καχυποψία αυτή προς το νομοθετικό σώμα, που εκλέγεται άμεσα από το λαό –εκφράζοντας τη λαϊκή βούληση– είναι ακατανόητη. Αν και έχουν ψηφιστεί πολλές διατάξεις για την καλή λειτουργία του κοινοβουλίου, πρωτεύοντα ρόλο δεν αναλαμβάνει. Το βασικό δεν είναι να αναφέρεται κανείς αφηρημένα στην ετυμηγορία του εκλογικού σώματος, αλλά να δημιουργεί τις προϋποθέσεις, που μπορούν να εξασφαλίσουν την ελεύθερη και υπεύθυνη έκφραση της λαϊκής θέλησης²¹³.

Η σταδιακή και συνεχής απομόνωση του κοινοβουλίου συγκαταλέγεται στις αδυναμίες του πολιτικού μας συστήματος. Οι *πατέρες του Έθνους* αρκούνται στο να υπερψηφίζουν ή να καταψηφίζουν ένα νομοσχέδιο το οποίο φέρνει η κυβέρνηση στη βουλή, τυπικά, γιατί έτσι ορίζεται από το Σύνταγμα, ουσιαστικά όμως; Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς: «Δεν είναι υποκριτικό να αναλωνόμαστε σε συζητήσεις για μια προκαθορισμένη πολιτική;» Η γραμμή μπορεί να έχει κατεύθυνση, ο τρόπος όμως είναι αυτός που διαφέρει και η προσαρμογή στα δεδομένα και τις συνθήκες του λαού. Άλλωστε αρχή της δημοκρατίας αποτελεί ο διάλογος με επιχειρήματα και τεκμηρίωση.

Το φαινόμενο δε συναντάται αποκλειστικά στην ελληνική επικράτεια,

1. η έλλειψη ουσιαστικού διαλόγου
2. ο επιφανειακός κοινοβουλευτικός έλεγχος
3. η αραιή παρουσία βουλευτών και πρωθυπουργού στη βουλή υπάρχει και στις δημοκρατίες των υπόλοιπων χωρών.

Δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε, ότι ιδιαίτερο γνώρισμα της εποχής αποτελεί η αλληλεπίδραση των κρατών, που εγκαινιάστηκε με το άνοιγμα των συνόρων και των αγορών. Αυτή η αλληλοεπιρροή δεν εντοπίζεται μόνο στον οικονομικό τομέα αλλά και στην ίδια την πολιτική, το καθεστώς, τη ποιότητα της δημοκρατίας²¹⁴.

Η πολιτική αλλαγή του 1974 αποτελεί όχι μόνο μια καμπή, αλλά και μια νέα αρχή. Θα πρέπει, επιπλέον, να λάβουμε υπόψη μας τις νέες διεθνείς συνθήκες και να εντοπίσουμε τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου ελληνισμού²¹⁵, ώστε να επιτύχουμε μια δημοκρατία με ποιότητα.

²¹³ Αλιβιζάτος Ν., *ο.π.* σελ 680-693

²¹⁴ Λυριτζής, Νικολακόπουλος, Σωτηρόπουλος, Κοινωνία και Πολιτική. *ο.π.* σελ 20-44

²¹⁵ Αλιβιζάτος Ν., *ο.π.* σελ 685-690

Η δημοκρατία αποτελεί το πιο ευαίσθητο πολιτικό καθεστώς. Είναι σε θέση να ανατραπεί με μια κοινωνική και οικονομική ανισότητα, έτσι στο όνομα της ισότητας και της ισονομίας ,που την απαρτίζουν, αποτελεί επιτακτική ανάγκη να καταβληθεί κάθε προσπάθεια για την επίτευξη τους²¹⁶. **Επομένως, για την διατήρηση μιας δημοκρατίας δεν είναι μόνο η τήρηση του Συντάγματος, αλλά η φιλοπατρία και η δημοκρατική συνείδηση των κυβερνώντων, η αποφασιστικότητα των κυβερνωμένων και η συμβολή των κανόνων δικαίου όταν τη διέπουν με σαφήνεια και χωρίς αοριστίες²¹⁷.**

Ωστόσο, από τη δεκαετία του 80' γίνεται έκδηλη η δυσπιστία του λαού προς τους πολιτικούς και το σύστημα. Η αδιαφορία για τα πολιτικά πράγματα, η έλλειψη εμπιστοσύνης για τις πρακτικές της εξουσίας, ως ένα βαθμό θα μπορούσε να δικαιολογηθεί, ύστερα από μια έντονα πολιτικά περίοδο να ακολουθεί ύφεση του πολιτικού ενδιαφέροντος, όταν μάλιστα οι προσδοκίες όσων πήραν μέρος για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, φαίνονται όχι μόνο να διαψεύδονται, αλλά και να αναγάζονται σε σενάρια επιστημονικής φαντασίας. Επίσης, παρατηρείται μια γενική έκπτωση των ιδεολογιών, της σχέσης ατόμου με την πολιτική, ένα αίσθημα ότι ο πολιτικός βίος και τα κόμματα κινούνται στο κενό, δεν βρίσκουν απήχηση, όσοι ασχολούνται με την πολιτική, στις μάζες του λαού²¹⁸.

Στον πολιτικό κυνισμό, την πολιτική αλλοτρίωση και τη δυσπιστία του λαού προς τους αντιπροσώπους και της πολιτικές εξαγγελίες τους καθοριστικός ήταν ο ρόλος των Μ.Μ.Ε που η παρουσία και η επιρροή τους εντείνεται ιδιαίτερα από το τέλος της δεκαετίας του 80', με την εμφάνιση της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης και εδραιώνεται τις επόμενες δεκαετίες²¹⁹.

Από την εποχή που πρωτεύοντα ρόλο στην ενημέρωση διαδραμάτιζε ο τύπος, ως εκφραστής πολιτικού λόγου των κομμάτων, καθώς επίσης και του μονοπωλίου της κρατικής ραδιοτηλεόρασης, φερέφωνο της εκάστοτε εξουσίας, περάσαμε στην εποχή της πολυφωνίας και του πλουραλισμού. Τι ποιο δημοκρατικό από την έκφραση ποικίλων απόψεων...! Η δύναμη της εικόνας και της άμεσης ενημέρωσης υποσκελίζει τον έντυπο τύπο. Η ενημέρωση γίνεται επιχείρηση, εφόσον εμπορευματοποιείται η πληροφορία.

²¹⁶ Λυριτζής, Νικολακόπουλος, Σωτηρόπουλος, Κοινωνία και Πολιτική. ο.π. σελ 20-44

²¹⁷ Αλιβιζάτος Ν., ο.π σελ 690-693

²¹⁸ Βεργόπουλος Κ., Πολιτική και κοινωνία στο τέλος του αιώνα, στο Πολιτικός στοχασμός... ό.π, σελ 373

²¹⁹ Λυριτζής, Νικολακόπουλος, Σωτηρόπουλος, Κοινωνία και Πολιτική. ο.π σελ 20-44

ξεφεύγει από την κρατική επιχορήγηση, αυτονομείται και υιοθετεί πρακτικές προσέγκυσης “πελατών”. Η δραματοποίηση των γεγονότων, η έμφαση στις πολιτικές συγκρούσεις, ο τονισμός αρνητικών ειδήσεων, ο λαϊκισμός, προσβλέπουν σε μεγαλύτερα νούμερα τηλεθέασης. Η τηλεόραση επιδιώκει να διαδραματίσει το ρόλο του ουδέτερου παρατηρητή, να γίνει η φωνή του μέσου πολίτη²²⁰. Οι πολιτικοί αντιλαμβάνονται τη δύναμη του ηλεκτρονικού τύπου και την χρησιμοποιούν με ιδιοτελείς σκοπούς, ενώ η τηλεόραση μετατρέπει την πολιτική σε υπερθέαμα με στόχο την προσέγκυση κοινού. Έτσι δημιουργείται μια σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ τηλεόρασης και πολιτικής/πολιτικών²²¹. Το φαινόμενο έχει πάρει τέτοιες διαστάσεις ώστε οι πολιτικοί να εμφανίζονται περισσότερο στους διάφορους σταθμούς, παρά στο Κοινοβούλιο. Τα τηλεοπτικά παράθυρα έχουν μεταλλαχθεί σε βήμα της Βουλής. Ίσως σε αυτό να φταίει ο παραγκωνισμός των βουλευτών και η υποβάθμιση του ρόλου τους, και να χρησιμοποιούν την τηλεόραση ως μέσω επικοινωνίας με τους ψηφοφόρους τους.

Επομένως ,η τηλεόραση αν δεν υποκίνησε, συνέβαλε αρκετά στην πολιτική αλλοτρίωση, τον πολιτικό κυνισμό, την ειρωνεία και την αδιαφορία εκ μέρους των πολιτών²²². Αυτή η δυσαρέσκεια καταγράφεται στα εκλογικά αποτελέσματα, είτε με την αδιαφορία και την αποστασιοποίηση των πολιτών από τις εκλογικές διαδικασίες, είτε με κυνικότερους χαρακτηρισμούς για τα κίνητρα και τις πολιτικές πρακτικές²²³. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Κ. Καστοριάδης, « ο λαός βρίσκεται σε κατάσταση πολιτικής απάθειας, ιδιωτικοποίησης, ανευθυνότητας, κυνισμού, αδιαφορίας για τα κοινά και τα πολιτικά , βρίσκεται σε μια κατάσταση αποχαύνωσης μέσα στον καταναλωτισμό»²²⁴.

²²⁰ Δεμερτζή-Καφετζή, «Πολιτικός κυνισμός, Πολιτική αλλοτρίωση και ΜΜΕ.» στο Λυριτζής, Νικολακόπουλος, Σωτηρόπουλος. Κοινωνία και Πολιτική. *ο.π.* σελ 184-193

²²¹ Δεμερτζή-Καφετζή, «Πολιτικός κυνισμός...» *ο.π.* σελ 204-213

²²² Δεμερτζή-Καφετζή, «Πολιτικός κυνισμός...» *ο.π.* σελ 204-213

²²³ Παναγιωτοπούλου Ρ. *ο.π.* σελ 150-153

²²⁴ Καστοριάδης Κ., «Προβλήματα Δημοκρατίας σήμερα», στο Πολιτικός στοχασμός... *ό.π.* σελ.

Από προεκλογική συγκέντρωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ το 1981

Τα πολιτικά κόμματα που κυριάρχησαν κατά τη Μεταπολιτευτική περίοδο έχουν τις καταβολές τους στους πολιτικούς σχηματισμούς της μετεμφυλιακής περιόδου. Πρόσωπα που αναδείχτηκαν στην προδικτατορική εποχή κυριάρχησαν μεταπολιτευτικά, η κοινωνία με όλες τις ρήξεις του παρελθόντος και με μια έντονη διάθεση συμμετοχής στα κοινά, βρήκε το ρόλο της μέσα σε μια απόλυτα δημοκρατικά οργανωμένη κοινωνία.

Οι όροι « Αριστερά », « Δεξιά » και « Κέντρο » χαρακτήρισαν μεταπολεμικά συγκεκριμένες και ιστορικά προσδιορισμένες παρατάξεις που σχηματίστηκαν ύστερα από εμφύλιες συγκρούσεις μέχρι το 1950²²⁵. Οι όροι αυτοί διατηρήθηκαν και κατά τη μεταπολίτευση και πολλές φορές με έντονο τρόπο ανάλογα με τις πολιτικές σκοπιμότητες την προσέλκυση ψηφοφόρων ή συσπείρωση της εκλογικής βάσης του κάθε κόμματος. Η βαθιά διαχωριστική γραμμή που χάραξε ο εμφύλιος μεταξύ Αριστεράς - Δεξιάς²²⁶ ήταν δύσκολο να ξεπεραστεί καθώς ψήγματα αυτής της αντίληψης επικαλούνται συχνά και στις ημέρες μας. Έτσι, τα ελληνικά πολιτικά κόμματα θα συγκλίνουν προς το κέντρο εκ των πραγμάτων παγιώνοντας με αυτόν τον τρόπο τον Ελληνικό τρικομματισμό.

²²⁵ Μαυρογορδάτος Γ., Αριστερά, Δεξιά και Κέντρο στο χώρο του εκλογικού ανταγωνισμού, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης τ.χ 2, Ιανουάριος- Μάρτιος 1982, σελ. 121

²²⁶ Κατσούλης Η., Το «παγιωμένο» κρατικό σύστημα στη μεταβατική κοινωνία: εξελίξεις προοπτικές στο Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία 1980, εξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος, Αθήνα, Θεμέλιο, 1990

Το πολιτικό κόμμα που εξετάσαμε ιδιαίτερα ήταν το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, από την ίδρυση του (3 Σεπτεμβρίου 1974) ως το 1981, όταν γίνεται κυβέρνηση. Η πορεία του ΠΑ.ΣΟ.Κ προς την εξουσία υπήρξε πορεία από την αριστερή περιοχή προς το κέντρο σε διάστημα επτά ετών. Για την ολοκλήρωση της ήταν αναγκαίες δύο προϋποθέσεις, η αναξιοπιστία της ΕΔΗΚ, που αποτελούσε και τον πραγματικό ανταγωνιστή του ΠΑ.ΣΟ.Κ για την κατάληψη της περιοχής του Κέντρου, και η μετατόπιση της ΝΔ ακόμη δεξιότερα²²⁷. Για το ΠΑ.ΣΟ.Κ η επταετία 1974-1981 χαρακτηριζόταν από την πρόταξη των θέσεων και αρχών του πολιτικού σχηματισμού, εκφράζοντας έτσι τις προσδοκίες, τους πόθους και τους αγώνες ενός λαού. Η πορεία αυτή μαζί με τις ιδεολογικές επεξεργασίες και πολιτικές επιλογές συνήργησαν στο θετικό εκλογικό αποτέλεσμα της 18ης Οκτωβρίου²²⁸.

Οι εκλογές του 1981 αποτελούν τομή στην εξέλιξη του πολιτικού φάσματος στην Ελλάδα, μιας εξέλιξης που επέβαλλε το ΠΑ.ΣΟ.Κ από την ίδρυση του. Ο προεκλογικός αγώνας προσαρμόζεται στις νέες απαιτήσεις, της εικόνας και της επικοινωνίας. Οι προεκλογικές συγκεντρώσεις αναδύονται στον κατεξοχήν τρόπο επικοινωνίας των υποψηφίων με τους εκλογείς. Τονίζοντας το συλλογικό χαρακτήρα της πολιτικής τους υποδαυλίζοντας την προσωπική συμβολή του υποψήφιου. Επιπλέον, σημαντική υπήρξε η συμβολή της θεαματικότητας και τηλεοπτικής κάλυψης των προεκλογικών συγκεντρώσεων στη μάχη των εντυπώσεων²²⁹.

Στην εξέλιξη του πολιτικού συστήματος συνετέλεσε και η πτώση της δικτατορίας, απαλλάσσοντας τη χώρα από τις θεσμικές και ιδεολογικές προεκτάσεις του εμφυλίου, δίνοντας νέο περιεχόμενο στα αιτήματα για εθνική ανεξαρτησία και αυτοτέλεια και τέλος απελευθερώνοντας την πολιτική και κοινωνική εκπροσώπηση από τον μονοπωλιακό έλεγχο των παραδοσιακών ηγεσιών. Ταυτόχρονα, οι κοινωνικοί και ταξικοί αγώνες που είχαν αρχίσει από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, συνέβαλαν ώστε η συνέχιση της αλλαγής του πολιτικού φάσματος που διαμορφωνόταν στην Ελλάδα να είναι αδύνατη χωρίς την πλήρη αντιπροσώπευση.

²²⁷ Μαυρογορδάτος Γ., Αριστερά, Δεξιά και Κέντρο στο χώρο του εκλογικού ανταγωνισμού, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης τ.χ 2, Ιανουάριος- Μάρτιος 1982, σελ. 131-133

²²⁸ Πανταζόπουλος Αν. «Για το λαό και το έθνος», ό.π., σελ. 209

²²⁹ Τσαούση Δ., Εκλογές και Πολιτική Παράδοση, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ. 2, Ιανουάριος-Μάρτιος 1982, σελ. 87-88

Γενικότερα, η πολιτική εξέλιξη μιας χώρας και η ειδικότερη εξέλιξη του πολιτικού συστήματος είναι συνάρτηση της καθολικής εξέλιξης της κοινωνικής και ταξικής πραγματικότητας που με τη σειρά της συνδέεται με εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες²³⁰. Το σημαντικό όμως είναι ότι η Ελλάδα έχει κατορθώσει να ακολουθεί μια σωστή πορεία, πετυχαίνοντας μια σταθερή Δημοκρατία, μια πρωτόγνωρη για αυτήν Ελευθερία και προσανατολισμό προς την Ενωμένη Ευρώπη.

²³⁰ Τσουκαλάς Κ., Το γενικότερο νόημα των εκλογών και οι προοπτικές τους, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ. 2, Ιανουάριος- Μάρτιος 1982, σελ.140-141

Χρονολογικός Πίνακας

<i>5 Μαρτίου 1950</i>	<i>Πρώτες ελεύθερες εκλογές</i>
<i>15 Απριλίου 1950</i>	<i>Πρωθυπουργός ο Ν. Πλαστήρας</i>
<i>18 Αυγούστου 1950</i>	<i>Παραίτηση κυβέρνησης Πλαστήρα</i>
<i>9 Σεπτεμβρίου 1951</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>30 Μαρτίου 1952</i>	<i>Εκτέλεση Ν. Μπελογιάννη</i>
<i>4 Ιανουαρίου 1956</i>	<i>Ο Κ. Καραμανλής ιδρύει την ΕΡΕ</i>
<i>19 Φεβρουαρίου 1956</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>11 Μαΐου 1958</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>29 Οκτωβρίου 1961</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>22 Μαΐου 1963</i>	<i>Δολοφονία Γρ. Λαμπράκη</i>
<i>3 Νοεμβρίου 1963</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>16 Φεβρουαρίου 1964</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>18 Μαΐου 1965</i>	<i>Αποκάλυψη υπόθεσης Ασπίδα</i>
<i>1 Ιουλίου 1965</i>	<i>Γνωστοποιείται η ρήξη Βασιλιά-Πρωθυπουργού</i>
<i>16 Ιουλίου 1965</i>	<i>Αρχή Ιουλιανών</i>
<i>16 Ιουλίου 1965</i>	<i>Σχηματισμός κυβέρνησης Γ. Αθανασιάδη Νόβα</i>
<i>18 Αυγούστου 1965</i>	<i>Σχηματισμός κυβέρνησης Η. Τσιριμώκου</i>
<i>18 Σεπτεμβρίου 1965</i>	<i>Σχηματισμός κυβέρνησης Σ. Στεφανόπουλου</i>
<i>22 Δεκεμβρίου 1966</i>	<i>Υπηρεσιακή κυβέρνηση Ι. Παρασκευόπουλου</i>
<i>28 Μαρτίου 1967</i>	<i>Κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου</i>

<i>21 Απριλίου 1967</i>	<i>Πραξικόπημα Συνταγματαρχών</i>
<i>8 Μαρτίου 1968</i>	<i>Ίδρυση ΠΑΚ</i>
<i>17 Νοεμβρίου 1973</i>	<i>Γεγονότα Πολυτεχνείου</i>
<i>25 Νοεμβρίου 1973</i>	<i>Ανατροπή Γ. Παπαδόπουλου από Δ. Ιωαννίδη</i>
<i>24 Ιουλίου 1974</i>	<i>Εισβολή Τούρκων στην Κύπρο-Πτώση Δικτατορίας</i>
<i>3 Σεπτεμβρίου 1974</i>	<i>Ίδρυση ΠΑ.ΣΟ.Κ</i>
<i>8 Δεκεμβρίου 1974</i>	<i>Δημοψήφισμα για το πολιτειακό</i>
<i>23 Σεπτεμβρίου 1974</i>	<i>Κατάργηση του νόμου 509 που απαγόρευε τη λειτουργία του ΚΚΕ</i>
<i>17 Νοεμβρίου 1974</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>19 Ιανουαρίου 1975</i>	<i>1η Σύνοδος της Κ.Ε ΠΑ.ΣΟ.Κ</i>
<i>16 Μαρτίου 1975</i>	<i>Προσυνέδριο του ΠΑ.ΣΟ.Κ</i>
<i>4 Ιουνίου 1975</i>	<i>Διαγραφή 11 μελών της Κ.Ε του ΠΑ.ΣΟ.Κ</i>
<i>26 Ιουνίου 1975</i>	<i>1η Διάσπαση του Κινήματος</i>
<i>Ιανουάριος 1976</i>	<i>Διαγραφή των Τροτσκιστών από το Κίνημα</i>
<i>Δεκέμβρης 1976</i>	<i>Μαζική αποχώρηση στελεχών από την ΠΑΣΠ</i>
<i>9-10 Ιουλίου 1977</i>	<i>Εθνική Συνδιάσκεψη ΠΑ.ΣΟ.Κ</i>
<i>20 Νοεμβρίου 1977</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>
<i>1978</i>	<i>Παραίτηση Κ. Καραμανλή από την ηγεσία της ΝΔ</i>
<i>1979</i>	<i>Ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ</i>
<i>5 Μαΐου 1980</i>	<i>Ο Κ. Καραμανλής Πρόεδρος της Δημοκρατίας</i>
<i>8 Οκτωβρίου 1981</i>	<i>Εθνικές Εκλογές</i>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α ΠΗΓΕΣ

www.agp.gr

www.pasok.gr

Εξόρμηση 1976 - 1979

Το Βήμα 1980 - 1981

Βραδυνή 1979 - 1981

Ελευθεροτυπία 1981

Β ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Αθανασάτου Γ.**, Η Δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές- ιδεολογικός λόγος- Αντίσταση, Γ. Αθανασάτου, Αλ. Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης (επιμ), Αθήνα Καστανιώτη, Αθήνα 1999
2. **Αλιβιζάτος Ν.**, Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974), Αθήνα, Θεμέλιο, 1983
3. **Βεργόπουλος Κ.**, Πολιτική και Κοινωνία στο τέλος του αιώνα, στο Πολιτικός στοχασμός και Πολιτικές πρακτικές στην Ελλάδα, Αθήνα, Εξάντας, 1990
4. **Βερναρδάκης Χ.** Μαυρήs Γ., Κόμματα και Κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα, οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης, Αθήνα, Εξάντας, 1991

5. **Βούλγαρης Γ.**, η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990, σταθερή δημοκρατία. Σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία , Αθήνα , Θεμέλιο, 2001
6. **Βουρνάς Γ.**, Η διάσπαση του ΚΚΕ ένα πρώτο ιστορικό σχέδιασμα με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 15ετίας (1968-1983), Αθήνα , Αφών Τολίδη, 1983
7. **Δρακάτος Κ.** Στατιστική Ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων, στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ 2 Ιανουάριος- Μάρτιος 1982
8. **Duverger Maurice.**, Πολιτικά Κόμματα και Ομάδες συμφερόντων στο Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ. 50, Αθήνα , Πάπυρος, 1997
9. **Καστοριάδης Κ.**, Προβλήματα δημοκρατίας σήμερα, στο Πολιτικός στοχασμός και Πολιτικές πρακτικές στην Ελλάδα, Αθήνα, Εξάντας , 1990
10. **Κουλουμπής Θ.**, Προβλήματα Ελληνοαμερικανικών σχέσεων, πως αντιμετωπίζεται η εξάρτηση, Αθήνα, Εστία, 1978
11. **Κρητικός Π.**, Η Ρήξη, ο Αν. Παπανδρέου στη δεκαετία του 1960, Αθήνα , Προσκήνιο 1998
12. **Κυπριανός Π.**, Συγκρότηση και λειτουργία του κομματικού πεδίου στην Ελλάδα (1974-1984), στο Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ 9 Απρίλιος 1997
13. **Λεονταρίτης Α. Γ.**, Τα παρασκήνια μιας εποχής, Αθήνα , Φιλιπότη, 1989
14. **Λιάνης Γ.**, Αν. Γ. Παπανδρέου, στο Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ. 48 Αθήνα
15. **Λυριτζής Χρ.**, Κοινωνία και Πολιτική, Όψεις της Γ ελληνικής δημοκρατίας 1974-1994, (επιμ) Χρ. Λυριτζής, Η. Νικολακόπουλος, Δ. Σωτηρόπουλος, Αθήνα , Θεμέλιο 1996
16. **Λυριτζής Χρ.**, Η δεκαετία του 1980. Οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στο ΙΕΕ., Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000 τ. Ιστ
17. **Λυριτζής Χρ.**, Λαϊκισμός : η έννοια και οι πρακτικές στο Εκλογές και Κόμματα στη δεκαετία 1980, της Ελληνικής Εταιρίας Πολιτικής Επιστήμης, Αθήνα, Θεμέλιο, 1990
18. **Μανιτάκης Α.**, Προβλήματα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στην μεταπολιτευτική Ελλάδα, στο Πολιτικός στοχασμός και Πολιτικές πρακτικές στην Ελλάδα, Αθήνα , Εξάντας, 1990
19. **Μαντόγλου Α.** Χαραλάμπους Κ., Πολιτική εξουσία και κοινωνική επιρροή. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου στο Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ 11 Απρίλιος 1998
20. **Μουζέλης Ν. Λίπαβατς Θ. Σπουρδαλάκης Μ.**, Λαϊκισμός και πολιτική, Αθήνα , Εξάντας, 1989
21. **Νικολακόπουλος Η.**, Η περίοδος της ανάπτυξης. Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου ως την άνοδο της ΕΚ στο ΙΕΕ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, τ.ιστ
22. **Νικολακόπουλος Η.**, Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964, η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1996
23. **Νικολακόπουλος Η.**, Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967., Αθήνα, Πατάκη, 2001
24. **Πανταζόπουλος Αν.**, «Για το Λαό και το Έθνος.» Η στιγμή Ανδρέα Παπανδρέου (1965 – 1989), Αθήνα, Πόλις, 2001

25. **Παπαγιαννάκης Α.** Επιδράσεις του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της ελληνικής πολιτικής στο πολιτικός στοχασμός και πολιτικές πρακτικές στην Ελλάδα, Αθήνα , Εξάντας ,1990
26. **Παπακωνσταντίνου Μ.** Η ταραγμένη εξαετία (1961-1967), Αθήνα , Προσκήνιο, 1997
27. **Παπαχελάς Αλ.,** Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο Αμερικανικός παράγων, 1947-1967., Αθήνα, Εστία, 1997
28. **Ράλλης Γ.,** Πολιτικές εκμυστηρεύσεις 1950-1989, Αθήνα , Προσκήνιο ,1990
29. **Ρουσσέας Στ.** Ο θάνατος μιας δημοκρατίας, η Ελλάδα και η Αμερικανική συνείδηση, Αθήνα , Καστανιώτη, 1988
30. **Σπουρδαλάκης Μ.** Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων, Αθήνα , Εξάντας, 1990²
31. **Σπουρδαλάκης Μ.,** ΠΑ.ΣΟ.Κ Δομή- Εσωκομματικές κρίσεις και Συγκέντρωση εξουσίας, Αθήνα , Εξάντας, 1988
32. **Σωτηρόπουλος Δ.,** Πολιτικές διεργασίες, Κόμματα 1950-1967 στο υπο έκδοση Νεοελληνική Κοινωνία 18ος-20ος αιώνας
33. **Τσαούσης Δ.,** Εκλογές και Πολιτική παράδοση στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης τ.χ 2 Ιανουάριος- Μάρτιος 1982
34. **Τσουκαλάς Κ.,** Το γενικότερο νόημα των εκλογών και οι προοπτικές τους , στο Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης τ.χ 2 Ιανουάριος- Μάρτιος 1982
35. **Τσουνάκος Όθων.,** από την άνοδο της ΕΚ στη δικτατορία 1963-1967 στο ΙΕΕ Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000 τ. Ιστ
36. **Χατζηβασιλείου Ευάνθης,** από τη μεταπολίτευση ως τις εκλογές του 1981. Εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος 1974-1981 στο ΙΕΕ Εκδοτική Αθηνών Αθήνα 2000 τ. Ιστ.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ.χ 48 , 50

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ.χ 2, 9, 11

Η Αλλαγή: Στόχος – Κατεύθυνση – Πορεία, γραφεία εκδόσεων ΚΕ.ΜΕ.ΔΙΑ. Αθήνα Α29/1981